

STUDIEKOSTEN IN DE EERSTE GRAAD VAN HET SECUNDAIR ONDERWIJS

Jolien De Norre, Nele Havermans & Steven Groenez

STUDIEKOSTEN IN DE EERSTE GRAAD VAN HET SECUNDAIR ONDERWIJS

Jolien De Norre, Nele Havermans & Steven Groenez

Promotor: Steven Groenez

Research paper SONO/wordt aangevuld door coördinatie

Gent, 2019

Het Steunpunt Onderwijsonderzoek is een samenwerkingsverband van UGent, KU Leuven, VUB, UA en ArteveldeHogeschool.

Gelieve naar deze publicatie te verwijzen als volgt:

De Norre, J., Havermans, N., Groenez, S. (2019). *Studiekosten in eerste graad van het secundair onderwijs*. Gent: Steunpunt Onderwijsonderzoek.

Voor meer informatie over deze publicatie jolien.denorre@kuleuven.be

Deze publicatie kwam tot stand met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, Ministerie voor Onderwijs en Vorming.

In deze publicatie wordt de mening van de auteur weergegeven en niet die van de Vlaamse overheid. De Vlaamse overheid is niet aansprakelijk voor het gebruik dat kan worden gemaakt van de opgenomen gegevens.

© 2019 STEUNPUNT ONDERWIJSONDERZOEK

p.a. Coördinatie Steunpunt Onderwijsonderzoek
UGent - Vakgroep Onderwijskunde
Henri Dunantlaan 2, BE 9000 Gent

Deze publicatie is ook beschikbaar via www.steunpuntsono.be

Voorwoord

Dit rapport omvat de resultaten voor de eerste graad van het secundair onderwijs van een grootschalige studiekostenbevraging die in het schooljaar 2017-2018 afgenomen werd. De studiekosten worden in totaal en naar verschillende kostenrubrieken besproken, waarna de resultaten vergeleken worden met de vorige studiekostenmonitor (2006-2007). Verschillen in studiekosten naar schoolkenmerken, leerjaar en stroom worden ook aangehaald.

Inhoud

Voorwoord	1
Inhoud	2
Lijst van tabellen	4
Lijst van figuren	6
Beleidssamenvatting	7
1 Inleiding	13
1.1 Situering van het onderzoek	13
1.2 Categorieën van studiekosten	14
2 Onderzoeksmethode en gegevensverzameling	17
2.1 Keuze van informatieverzameling en instrumenten	17
2.2 Populatie en steekproeftrekking	18
2.3 De eerste trap: een steekproef van scholen	18
2.3.1 Contactname en respons bij de scholen	18
2.3.2 Verdeling van de steekproef naar onderwijsnet, schoolgrootte en provincie	19
2.3.3 Verdeling van de steekproef naar studieaanbod in de bovenbouw	20
2.3.4 Geografische spreiding van de scholen	21
2.3.5 Verdeling van de steekproef van scholen naar socio-economische kenmerken	21
2.4 De tweede trap: een steekproef van ouders van leerlingen (binnen de geselecteerde scholen)	23
2.4.1 Selectie van de doelgroep binnen de scholen	23
2.4.2 Respons naar schoolkenmerken	24
2.4.3 Onderwijsaanbod in de bovenbouw	25
2.4.4 Totale respons per school	26
2.4.5 Respons naar leerjaar en stroom	26
2.4.6 Responsratio's naar niet-gecontroleerde leerlingenkenmerken	27
2.5 Voorafgaande datamanipulaties	31
2.6 Weging	32
2.7 Extrapolatie naar schooljaar van de regelmatig terugkerende kosten	32
2.8 Kengetallen voor bepalen van waarde studiekosten	33
2.9 Reflectie op steekproef en respons	35
2.9.1 Representativiteit van de steekproef van scholen	35
2.9.2 Selectieve respons van ouders op de eerste bevraging	36
2.9.3 Selectieve uitval van ouders bij de vervolgbefragung	36
2.9.4 Implicaties van representativiteit en respons	37
3 De omvang en samenstelling van de studiekosten	38
3.1 De studiekosten per kostenrubriek	38
3.1.1 Forfaitair bedrag/voorschot	38
3.1.2 Schoolboeken en drukwerk	39
3.1.3 Kledij	41
3.1.4 Schoolmateriaal	44
3.1.5 Vervoerskosten	48

3.1.6	Schoolactiviteiten	50
3.1.7	Steunactiviteiten en andere uitgaven	51
3.1.8	Buitenschoolse kosten	54
3.2	Totale studiekosten	55
3.3	Leefkosten	56
3.3.1	Eten en drinken op school	56
3.3.2	Internaatkosten	57
3.4	Onderwijsuitgaven ten gevolge van een functiebeperking	57
4	Evolutie van de studiekosten sinds 2007	59
4.1	Vergelijking van gebruikspatronen	59
4.2	Vergelijken van gemiddelde uitgaven	61
5	Verschillen in studiekosten naar schoolkenmerken	63
5.1	Verschillen in studiekosten naar studieaanbod in de bovenbouw van de school	64
5.2	Verschillen in studiekosten naar schoolgrootte	65
5.3	Verschillen in studiekosten naar onderwijsnet	65
5.4	Overzicht van de belangrijkste resultaten naar schoolkenmerken	66
6	Vergelijking van de studiekosten naar leerjaar en stroom van de eerste graad	70
7	Beleid van scholen rond studiekosten	72
7.1	Beleid rond onbetaalde rekeningen	72
7.2	Kostenbewustzijn op scholen	73
7.3	Opinievragen	76
8	Samenvatting van de voornaamste resultaten	77
9	Aanbevelingen voor beleid	79
Bijlagen		83
Bijlage 1:	Kostenrubrieken in het secundair onderwijs en tijdstip van bevraging	83
Bijlage 2:	Verdeling van scholen naar aanbod in de bovenbouw	85
Bijlage 3:	Gewichten naar studieaanbod, net en schoolgrootte	86
Bijlage 4:	Vergelijking van mediaanprijzen met vorig onderzoek	87
Bijlage 5:	Verdeling van scholen naar socio-economische kenmerken en thuistaal na weging	88
Bijlage 6:	Gebruik en afstand van het woon-schoolvervoer in 2006-2007	89
Bibliografie		90

Lijst van tabellen

Tabel 1. Overzicht van kostenrubrieken naar categorie van studiekosten.....	16
Tabel 2. Aantal scholen in populatie en verschillende stappen van contactname (wave 1)	19
Tabel 3. Aantal secundaire scholen in de eerste graad van het gewoon voltijds secundair onderwijs in de populatie en in de steekproef, opgesplitst volgens onderwijsnet.	20
Tabel 4. Verdeling van de scholen naar schoolgrootte: populatie en steekproef	20
Tabel 5. Aantal scholen met een eerste graad, naar aanbod (onderwijsvorm) in de bovenbouw: populatie en finale steekproef	21
Tabel 6. Geografische spreiding van de scholen over de Vlaamse provincies en Brussel: aantallen in de populatie en in de finale steekproef	21
Tabel 7. Geografische spreiding van de leerlingen in scholen over de Vlaamse provincies en Brussel: aantallen in de populatie en in de steekproef	25
Tabel 8. Verdeling van leerlingen naar studieaanbod in de bovenbouw: percentages in de populatie en de steekproef	26
Tabel 9. Verdeling van de respons per school.....	26
Tabel 10. De arbeidsmarktpositie van de moeders in de steekproef: een vergelijking met de populatie vrouwen.....	28
Tabel 11. De arbeidsmarktpositie van de vaders in de steekproef: een vergelijking met de populatie mannen	28
Tabel 12. Het onderwijsniveau van de moeders in de steekproef: een vergelijking met de populatie vrouwen.....	29
Tabel 13. Het onderwijsniveau van de vaders in de steekproef: een vergelijking met de populatie mannen	29
Tabel 14. Het maandelijks netto besteedbaar gezinsinkomen	30
Tabel 15. Aantal leerlingen naar type functiebeperking en verslagen	30
Tabel 16. Wilcoxon two-sample test voor totaaluitgaven op basis van eerste bevraging voor kleuteronderwijs	37
Tabel 17. Uitgave aan voorschot voor een schooljaar	39
Tabel 18. Rubrieken waarvoor voorschot gebruikt wordt met uitgave	39
Tabel 19. Boekensysteem per type schooldrukwerk volgens directie	39
Tabel 20. Boekensysteem op school volgens ouderbevraging	40
Tabel 21. Gebruik (%) en uitgaven voor schooldrukwerk	41
Tabel 22. Gebruik (%), aankoop en bruikleen (%) voor specifieke kledij	42
Tabel 23. Uitgaven (euro) voor specifieke kledij	43
Tabel 24. Gebruik (%), aankoop en bruikleen (%) voor duurzaam schoolmateriaal.....	44
Tabel 25. Uitgaven (euro) voor duurzaam schoolmateriaal.....	45
Tabel 26. Gebruik (%) en uitgaven voor ICT-artikelen.....	47
Tabel 27. Gebruik (%) en uitgaven voor niet-duurzaam schoolmateriaal	48
Tabel 28. Gebruik (%) en afstand (km) van het woon-schoolvervoer.....	49

Tabel 29. Gebruik (%) en uitgaven aan het woon-schoolvervoer	49
Tabel 30. Gebruik (%) en uitgaven aan extra aankopen die dit schooljaar zijn gedaan voor het mogelijk maken van woon-schoolvervoer	50
Tabel 31. Gebruik (%) en uitgaven aan ééndaagse en meerdaagse uitstappen voor een schooljaar ..	51
Tabel 32. Gebruik (%) en uitgaven aan steunactiviteiten voor een schooljaar.....	52
Tabel 33. Gebruik (%) en uitgaven aan andere kosten voor een schooljaar.....	53
Tabel 34. Gebruik (%) en uitgaven aan reftergeld voor een schooljaar.....	54
Tabel 36. Gebruik (%) en uitgaven aan buitenschoolse activiteiten voor een schooljaar	54
Tabel 35. Gebruik (%) en uitgaven (mediaan) aan rubrieken van studiekosten (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek).....	55
Tabel 37. Aanbod en prijs van eten en drinken op school (per stuk) volgens directievragenlijst	56
Tabel 38. Gebruik (%) en uitgaven aan eten en drinken voor een schooljaar	56
Tabel 39. Internaatkosten per schooljaar op basis van directiebevraging	57
Tabel 40. Gebruik (%) en uitgaven aan onderwijsuitgaven ten gevolge van een functiebeperking voor een schooljaar	58
Tabel 41. Evoluties in gebruikspatronen, per rubriek, tussen 2006-2007 en 2018-2018.....	60
Tabel 42: Evolutie van de uitgaven per rubriek, tussen 2006 en 2017 (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek).....	61
Tabel 43. Verdeling van studieaanbod in de bovenbouw naar schoolgrootte	63
Tabel 44. Verdeling van onderwijsnet naar schoolgrootte	63
Tabel 45. Verdeling van studieaanbod in de bovenbouw naar onderwijsnet	63
Tabel 46. Gebruik (%) en mediaanuitgaven van studiekosten naar studieaanbod in bovenbouw (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek).....	67
Tabel 47. Gebruik (%) en mediaanuitgaven van studiekosten naar schoolgrootte (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek).....	68
Tabel 48. Gebruik (%) en mediaanuitgaven van studiekosten naar onderwijsnet (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek).....	69
Tabel 49. Gebruik (%) en mediaanuitgaven naar leerjaar secundair en stroom in eerste graad (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek).....	70
Tabel 50. Gebruik (%) en mediaanuitgaven naar stroom in eerste graad (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek).....	71
Tabel 51. Gemiddeld percentage leerlingen met problemen met onbetaalde rekeningen naar aanbod in bovenbouw en net	72
Tabel 52. Percentage scholen die voordelen van gemeente of andere partners ontvangen.....	75
Tabel 53. Opinie van directeurs omtrent toekomstige maatregelen Vlaamse overheid.....	76
Tabel 54. Gebruik (%) en afstand (km) van het woon-schoolvervoer in 2006-2007.....	89

Lijst van figuren

Figuur 1. SES-percentages (percentage indicatorleerlingen) van de scholen in de populatie en in het onderzoek.....	22
Figuur 2. TNN-percentages (leerlingen met een thuistaal die niet Nederlands is) van de scholen in de populatie en in het onderzoek	23
Figuur 3. Verdeling van de scholen naar schoolgrootte: populatie en steekproef.....	24
Figuur 4. Verdeling van de scholen naar schoolnet: populatie en steekproef.....	25
Figuur 5. Verdeling van de respons naar leerjaar en stroom in de populatie en de steekproef	27
Figuur 6. Formule voor berekening van gemiddelde en standaardafwijking	33
Figuur 7. Positie van gemiddelde en mediaan in een rechtsscheve verdeling	34
Figuur 8. Toe- en afname in gebruik van de kostenrubrieken tussen 2006-2007 en 2017-2018 in procenten (2006=0).....	60
Figuur 9. Evolutie van de studiekosten tussen 2006 en 2017 in relatieve termen (2006 = 0).....	62
Figuur 10. Percentage van scholen met code of beleidsverklaring rond de beheersing van studiekosten naar studieaanbod in de bovenbouw	73
Figuur 11. Percentage van scholen met code of beleidsverklaring rond de uitgaven die leerkrachten zelf betalen aan de studiekost naar studieaanbod in de bovenbouw	74
Figuur 12. Verdeling van antwoorden op de vraag naar evolutie van studiekosten sinds 2008	75
Figuur 13. Steun aan maximumfactuur in eerste graad van secundair onderwijs naar studieaanbod in de bovenbouw.....	76
Figuur 14. Percentage leerlingen met een andere thuistaal dan het Nederlands in scholen in populatie, en gewogen in wave 1 en wave 2	88
Figuur 15. Percentage indicatorleerlingen in scholen in populatie, en gewogen in wave 1 en wave 2	88

Beleidssamenvatting

Jaarlijks worden er door de gemeenschap aanzienlijke bedragen aan het onderwijs besteed. Nochtans is het voor ouders geenszins gratis om hun kinderen te laten deelnemen aan onderwijs. Zo werden voor het schooljaar 2006-2007 de gemiddelde studiekosten in het gewoon secundair onderwijs in Vlaanderen geschat op 979 euro (Poesen-Vandeputte & Bollens, 2008). Wanneer men dit bedrag vergelijkt met de geschatte studiekosten in vroeger onderzoek (Francken e.a. 1983; Denys & Cossey 1987; Van Hooreweghe e.a. 1989; Bollens e.a. 2000; Fripont & Bollens 2001; Groenez & Bollens 2001) blijkt dat de studiekosten aanzienlijk sneller toenemen dan wat kan worden verwacht op basis van de stijging van het algemeen prijspeil. De evolutie van de studiekosten kent met andere woorden een geheel eigen dynamiek. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn wijzigingen in technologische evoluties (ICT, telecommunicatie,...), wijzigingen in de welvaart en veranderingen in didactische inzichten. Dit betekent dat een loutere indexering van de laatst beschikbare schatting van de studiekosten na verloop van een aantal jaren mogelijk leidt tot een onder- of overschatting van de werkelijke studiekosten. Opdat instrumenten van studiefinanciering (studietoelagen) voldoende afgestemd blijven op de werkelijke studiekosten, is het dan ook noodzakelijk om regelmatig een betrouwbare schatting van de studiekosten te maken.

Kennis van de hoogte van studiekosten is vanuit beleidsoogpunt relevant omwille van verschillende redenen. Ten eerste kunnen studiekosten een zware financiële belasting inhouden voor sommige ouders. Bij het beoordelen van de toereikbaarheid van schooltoelagen, is kennis van de hoogte van studiekosten dan ook noodzakelijk. Hiernaast is kennis van de studiekosten belangrijk bij de bepaling van de werkingsmiddelen van secundaire scholen. Verder kunnen de resultaten van dit rapport aangewend worden in de discussie omtrent de maximumfactuur in de eerste graad van het secundair onderwijs. Verschillende scholen en scholengemeenschappen werken reeds met een maximumfactuur, en verschillende sociale partners (o.a. armoedeorganisaties en vakbonden) en ook het gemeenschapsonderwijs GO! zijn vragende partij om in (de eerste graad van) het secundair onderwijs ook een maximumfactuur in te voeren. Ten vierde zijn de resultaten van dit rapport interessant voor de evaluatie van de kostenbeheersing in het secundair onderwijs: secundaire scholen mogen bepaalde kosten doorrekenen, maar hierbij wordt bepaald dat het om “effectieve, aantoonbare en verantwoorde kosten moet gaan die in evenwichtige verhouding staan tot de eigenheid en de doelgroep van het secundair onderwijs” .

In dit rapport focussen we op de studiekosten van leerlingen in de eerste graad van het secundair onderwijs. De volgende onderzoeksvragen komen aan bod:

- Wat zijn de private kosten die verbonden zijn aan onderwijsdeelname?
- Hoe ziet de samenstelling van die kosten eruit? Wat is de omvang van de eigenlijke ‘studiekosten’ en van de ‘andere’ uitgaven?
- In welke mate verschillen de kosten in functie van
  - de opleidingskenmerken zoals bv. het niveau (A- of B-stroom) en leerjaren?

- specifieke instellingskenmerken zoals bv. de instellingsgrootte, net, en het aanbod in de bovenbouw van de school?
- Wat is de evolutie van de studiekosten over de tijd heen?

Deze onderzoeksvragen worden beantwoord door middel van de resultaten van de studiekostenmonitor. We gebruiken in dit onderzoek data van ouders van 442 leerlingen van de eerste graad van het secundair onderwijs van 75 scholen. Verder hebben 47 directieleden van een school die de eerste graad van het secundair onderwijs aanbiedt, deelgenomen aan de directiebevraging. In de bevraging kwamen verschillende categorieën van private studiekosten aan bod. Strikte studiekosten (bv. schoolartikelen, specifieke kledij), ruime studiekosten (bv. facultatieve uitgaven) en leefkosten (bv. eten en drinken) zijn in verschillende kostenrubrieken opgenomen. Deze data vormt de basis voor onze schattingen van de studiekosten van leerlingen in de eerste graad van het secundair onderwijs.

De totale mediaanstudiekost voor een schooljaar in de eerste graad van het secundair onderwijs bedraagt 1207,35 euro. Dit bedrag omvat de schooluitrusting (722,50 euro), ééndaagse en meerdaagse schoolactiviteiten (69,00 euro), steunactiviteiten (38,00 euro), andere kosten (22,50 euro) en vervoerskosten (175,66 euro voor de verplaatsing en 47,88 euro voor extra aankopen).

Sinds het vorig studiekostenonderzoek zijn de totale studiekosten 21,2% duurder geworden. In 2006-2007 waren de (gemiddelde) studiekosten voor leerlingen in de eerste graad 913,5 euro. Omgerekend naar prijzen van 2017 komt dit neer op 1 079,76 euro; ofwel 229 euro minder dan de totale studiekosten in 2017-2018.

Deze toename is echter bijna volledig toe te wijzen aan de toename van de vervoerskosten. Deze zijn spectaculair gestegen sinds vorig onderzoek. Hiervoor vinden we enkele verklaringen. Ten eerste kiezen nu meer leerlingen een school die verder dan thuis ligt dan in 2006. De stijging in afgelegde km doet zich voor bij alle vervoersmodi. Ten tweede zijn er de verschuivingen in de gebruikte vervoersmodi. Zo zien we een stijging van het gebruik van de auto in het woon-schoolvervoer, wat hoe dan ook al de duurste vervoersmodus was. Waar in vorig onderzoek slechts 4% van de leerlingen in de 1° graad de verplaatsingen per auto maakten, bedraagt dit nu 12% van de leerlingen. Tot slot is de verhoging van de prijzen per vervoersmodus, zo is er bijvoorbeeld een toename in de tarieven voor De Lijn.

Kijkt men naar de studiekosten zonder vervoerskosten mee te rekenen, is er een lichte daling van de totale studiekost van 16 euro (-1,6%). Achter deze stabilisatie in de totale studiekosten verschuilen zich wel enkele belangrijke verschuivingen in het uitgavepatroon. Zo zijn de bedragen die uitgegeven worden aan steunactiviteiten en aan meerdaagse schoolreizen verdubbeld, maar nemen minder ouders hieraan deel. Voor ICT en kledij is de kostprijs met respectievelijk 54 en 41% gestegen, en is het gebruik ervan ook toegenomen ten opzichte van elf jaar eerder.

De totale mediaanstudiekost voor een schooljaar in de eerste graad van het secundair onderwijs verschilt naargelang het leerjaar en de stroom. De totale studiekost is bijna 250 euro duurder in het eerste jaar dan in het tweede jaar. De reden hiervoor ligt bij verschillen in het percentage gezinnen met uitgaven aan de rubrieken en verschillen in de uitgegeven bedragen bij schooluitrusting en meerdaagse reizen. Tussen de A-stroom en de B-stroom is er bijna geen verschil in studiekost. Voor schooluitrusting is de A-stroom 120 euro duurder dan de B-stroom. Dit verschil wordt echter

uitgebalanceerd door hogere uitgaven aan schoolactiviteiten, steunactiviteiten en vervoerskosten van leerlingen in de B-stroom.

Ook zijn er verschillen tussen scholen in de totale mediaankost voor een schooljaar. In de vergelijking van studiekosten naar schoolkenmerken zien we vooral verschillen naar onderwijsnet. De studiekosten zijn het laagste in GO-scholen (946,69 euro), en het hoogste in VGO-scholen (1 272,86 euro). In OGO-scholen is de studiekost meer dan 60 euro lager dan in VGO-scholen (1 210,20 euro). De mediaanuitgave voor schooluitrusting is in het GO bijna 200 euro lager dan in VGO- en OGO-scholen. In het GO worden echter vaker meerdaagse schoolreizen georganiseerd en werden hogere bedragen uitgegeven aan steunactiviteiten, dan in andere onderwijsnetten.

Tussen de andere schoolkenmerken schoolgrootte en aanbod in de bovenbouw verschillen de totale studiekosten bijna niet. Grote scholen (meer dan 700 leerlingen) zijn duurder dan kleine (minder dan 400 leerlingen) en middelgrote (400-700 leerlingen) scholen, maar het verschil bedraagt minder dan 50 euro. Toch zien we in de uitgavepatronen van specifieke rubrieken wel enkele verschillen. Zo wordt in kleine scholen vaker en meer uitgegeven aan meerdaagse reizen. Ouders geven in kleine scholen ook minder vaak geld aan steunactiviteiten. Indien ze hier toch uitgaven voor maken, geven beduidend hogere bedragen uit dan ouders in grotere scholen.

Naar studieaanbod bedraagt het verschil in de studiekost tussen de duurste en de goedkoopste groep minder dan 60 euro. Scholen die geen TSO en BSO in de bovenbouw aanbieden, alsook middenscholen, hebben de laagste studiekost (1 172,54 euro). Scholen die enkel TSO en/of BSO in de bovenbouw aanbieden, hebben een mediaanuitgave van 1 206,41 euro. De duurste groep betreft scholen die een aanbod ASO (en/of KSO) combineren met TSO en/of BSO. De mediaanuitgave bedraagt hier 1 231,70 euro. Hoewel de totale studiekost gelijkaardig is, zijn er tussen de rubrieken wel verschillen. De uitgaven voor schoolmateriaal en voor schoolactiviteiten zijn hoger in scholen met ASO en/of KSO en de middenscholen. Ook worden daar vaker meerdaagse reizen georganiseerd. In de andere scholen wordt dan weer vaker een forfaitair bedrag of voorschot aangerekend, en is de kost daarvan ook hoger. Zo worden deze verschillen uitgebalanceerd.

We hebben in dit onderzoek ook directeurs bevroegd naar het beleid rond studiekosten in hun school. Onbetaalde schoolfacturen zijn een probleem waar alle directeurs in de bevraging ervaring mee hebben op hun school. Volgens de inschattingen van de directeurs heeft gemiddeld één op tien leerlingen (11%) een probleem van onbetaalde facturen. In 87% van de scholen bestaat er een speciale tegemoetkoming voor ouders met betaalproblemen. De helft van de scholen heeft bovendien een code of beleidsverklaring rond kostenbeheersing. 19% van de scholen heeft een beleid rond de uitgaven die leerkrachten zelf betalen aan de studiekost. Dit komt voornamelijk voor bij scholen die TSO en/of BSO in de bovenbouw aanbieden.

Op basis van dit overzicht van de belangrijkste resultaten van het rapport, focussen we op enkele vaststellingen die relevant voor beleidsmakers kunnen zijn.

De Belgische grondwet garandeert gratis toegang tot het basis en secundair onderwijs. Scholen mogen dus geen inschrijvingsgeld vragen. Dit betekent echter niet dat deelname aan het onderwijs kosteloos is. In het secundair onderwijs mogen schoolinstellingen wel een bijdrage vragen aan de gezinnen. Dit omvat zowel strikte studiekosten (bv. schoolboeken en –materialen) als ruime studiekosten (= kosten

met een facultatief karakter, bv. opvang, uitstappen) als leefkosten (bv. eten en drinken op school). België zich er echter toe gebonden, via het onderschrijven van het Internationale Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten van 19 december 1966, om ervoor te zorgen dat “het middelbaar onderwijs in zijn verschillende vormen, [...], door middel van alle passende maatregelen *en in het bijzonder door de geleidelijke invoering van kosteloos onderwijs*, voor eenieder beschikbaar en algemeen toegankelijk dient te worden” (onze cursivering).

Uit de vorige studiekostmeting (Poesen-Vandeputte & Bollens, 2008) bleek dat de private studiekosten voor een leerling in de eerste graad van het secundair onderwijs in het schooljaar 2006-2007 gemiddeld 913 euro bedroegen. De belangrijkste uitgavenposten waren drukwerk (257 euro) en schoolmateriaal (259 euro). Gevraagd naar de tevredenheid van de ouders vond meer dan de helft van de bevraagde ouders de kostprijs voor drukwerk, vervoerskosten (deze kosten vallen buiten de schoolfactuur) en schoolreizen te hoog. Met deze cijfers in de hand werden in 2007 belangrijke hervormingen doorgevoerd die nieuwe regels met betrekking tot de kosteloosheid uitdrukkelijk verbonden aan een hervorming van de werkingsmiddelen en de studiefinanciering.

Het is dus uiterst relevant om de uitgaven aan studiekosten te vergelijken met het bedrag van **schooltoelagen** in het secundair onderwijs. De bedragen voor de schooltoelages (minimumtoelage van 135,48 euro, volledige toelage van 599,96 euro en maximale toelage van 758,67) liggen ruim onder de mediaanstudiekost in dit onderzoek, namelijk 945 euro zonder en 1207 euro met vervoerskosten. Een minimale schooltoelage dekt 11% van de mediane studiekosten, een volledige schooltoelage dekt net geen 50%, een maximale toelage dekt 63% van de mediane studiekosten. Het is bijgevolg aangewezen om de hoogte van de schooltoelagen opnieuw aan te passen aan de werkelijke hoogte van de studiekosten.

Uit het onderzoek dat we voerden naar de studiekosten in het schooljaar 2017-18 blijkt dat de duurdere kostenrubrieken in de eerste graad van het secundair onderwijs ten opzichte van 2006-2007 niet gedaald zijn. In nominale termen zijn de uitgaven voor drukwerk (305 euro) en schoolmateriaal (280 euro) gestegen. Daarnaast zijn vooral de vervoerskosten (292 euro) toegenomen. Ten opzichte van 11 jaar geleden zijn deze kosten verviervoudigd. De **vervoerskosten** hebben dus een belangrijk aandeel in de uitgaven van ouders, en er is een zeer grote spreiding van kosten. Dit komt vooral doordat 30% van de kinderen zich op een relatief kosteloze wijze naar school verplaatst (te voet of met de fiets), en dat de uitgaven voor andere vervoersvormen, en dan vooral autovervoer, tamelijk hoog liggen. De sterke stijging in de vervoerskosten is het gevolg van 1) een stijging van het aantal afgelegde kilometers, 2) een shift in vervoersmodi naar meer autogebruik en 3) een stijging in de kostprijs per km voor zowel autogebruik¹ als openbaar vervoer. De mediaanafstand naar school bedraagt 10 km, wat een verdubbeling betekent ten opzichte van 2006-2007. Deze stijging in afstanden wordt gecombineerd met een scherpe stijging van het autogebruik (verdrievoudigd).

Daarnaast willen we wijzen op de toename van zowel het gebruik als de kosten voor **ICT-materialen**. In de eerste graad van het secundair onderwijs maakt bijna 100% van de leerlingen gebruik van deze

---

¹ De kost per km aangerekend is met 0,357 euro per km in dit onderzoek veel hoger dan de 0,15 euro per km die aangerekend werd in 2006-2007.

materialen voor schoolwerk, en de jaarlijkse gemiddelde kosten hiervoor zijn gestegen van 88,50 Euro in 2006-2007 tot 161 Euro in 2016-17. Bij verdere vergelijking met het vorig onderzoek komt een intensiever ICT-gebruik (meer toestellen) naar voor. Gezien het groeiende belang van digitalisering in de huidige maatschappij en de interesse voor de opname van basisgeletterdheid digitalisering in de eindtermen van het secundair, is het essentieel dat de Vlaamse overheid een visie uitwerkt rond de financiering van deze eindterm. Digitale ongeletterdheid vormt een groot probleem, zeker bij de meest kwetsbare groepen van de samenleving. Volgens onderzoek van het IMEC is 11% van de Vlamingen 'digitaal ongeletterd', en bestaat deze groep vooral uit mensen met een sociaaleconomisch zwakker profiel (Vanhaelewyn, B. & De Marez, L., 2016). Gezien de hoge kosten die gepaard gaan met de aankoop voor hardware en van jaarlijkse software licenties riskeert men hier erg grote ongelijkheden tussen scholen. Een bijkomend aandachtspunt is de thuistoegang tot een internetaansluiting, die meer en meer verondersteld wordt in het secundair onderwijs.

De Commissie zorgvuldig bestuur stelt zich bij dit thema dezelfde vraag. De Commissie stelt vast dat individuele iPads of laptops momenteel worden beschouwd als een geïndividualiseerd werkinstrument (Commissie Zorgvuldig Bestuur, 2015, p.39). Ze wijst er echter op dat hier de grens tussen de persoonlijke uitrusting van de leerling en de basisuitrusting van de school, vervaagt. Een school die bijvoorbeeld een verplichte iPad invoert, bespaart namelijk op haar basisuitrusting doordat er minder computers moeten aangeschaft en onderhouden worden. De Commissie stelt zich hierbij ook vragen bij de bredere context en welke rol het onderwijs hier op moet nemen.

“De Commissie moet vaststellen dat het onderwijs hier geconfronteerd wordt met zeer indringende vragen naar de implicaties van de informatiemaatschappij van de toekomst op de organisatie en de financiering van het onderwijs en de verdragsverplichting om te streven naar kosteloosheid ook van het secundair onderwijs.” (ibid, p.40)

Dat ook directies hier wakker van liggen blijkt uit onze directiebevraging. Op het einde van de directievragenlijst wordt er aan de directeurs gevraagd welke twee maatregelen de Vlaamse overheid in de toekomst prioriteit moet geven (keuze uit lijst van 6 maatregelen). Extra middelen om te digitaliseren krijgt hierin de tweede prioriteit na investeringen in bouw of renovatie.

Vervolgens willen we de aandacht vestigen op de **meerdaagse schoolreizen**. We stellen vast dat de praktijk van meerdaagse uitstappen in de eerste graad van het secundair onderwijs sterk gedaald is. Waar in 2006-2007 nog 48% van de leerlingen hiervoor uitgaven rapporteerden, is dit in 2017-18 gedaald tot 28% van de leerlingen. Wie uitgaven rapporteert, vermeld daarentegen gemiddelde hogere uitgaven ten belope van 218 Euro in 2017-18 (t.o.v. 88 Euro in 2006-2007). Uit bijkomende analyses blijkt ook een sterke sociale gradiënt naar diploma moeder. Waar 40% van de leerlingen met een hoogopgeleide moeder deelneemt aan meerdaagse uitstappen, bedraagt dit slechts 18% bij leerlingen met een middelgeschoolde moeder (diploma secundair onderwijs) en 11% bij leerlingen met een laaggeschoolde moeder (geen diploma secundair onderwijs).

De gemiddelde uitgaven voor meerdaagse reizen in de eerste graad van het secundair onderwijs zijn ook hoog vergeleken met het bedrag van 425 euro als maximaal bedrag voor de minder scherpe maximumfactuur die momenteel geldt in het lager onderwijs. Net de combinatie van een scherpe stijging in uitgaven, een scherpe daling in gebruik en een hoge sociale gradiënt in dat gebruik pleit voor de **invoering van een minder scherpe maximumfactuur** in de eerste graad van het secundair onderwijs.

Kijken we naar de invloed van schoolkenmerken op de studiekosten in de eerste graad van het secundair onderwijs, dan zien we dat de verschillen in studiekosten tussen de netten groter zijn dan de verschillen in studiekosten volgens de schoolgrootte of het studieaanbod in de bovenbouw. De verschillen in de totale mediaankost per net lopen op tot 326 Euro. Dit is heel wat hoger dan de verschillen in totale mediaankost tussen kleine en grote scholen (49 Euro) of de verschillen naar studieaanbod in de bovenbouw (59 Euro). Ondanks verschillen in de samenstelling van de kosten, zijn de verschillen in de totale studiekosten voor leerlingen in de A-stroom en de B-stroom heel beperkt (12 Euro).

De kleine verschillen in mediane studiekosten tussen A-stroom en B-stroom en de kleine verschillen in de mediane studiekosten naar het studieaanbod in de bovenbouw leiden tot de vaststelling dat ook een **scherpe maximumfactuur** een waardevolle piste is om gehoor te geven aan de vraag naar meer structureel beleid inzake kostenbeheersing. Een maximumfactuur is namelijk een van de meest structurele en alomvattende praktijken voor kostenbeheersing. Een maximumfactuur komt dan ook, in tegenstelling tot een puur doelgroepgerichte aanpak, alle ouders ten goede. Het biedt ouders meer duidelijkheid over de totale maximale kostprijs van een schooljaar dan de huidige bijdrageregelingen. Tot slot kan men redelijkerwijs verwachten dat een maximumfactuur scholen aanzet om kostenbeheersend te werken en dat het tot een verhoogd kostenbewustzijn leidt.

Voor een bespreking van de mogelijkheden van de maximumfactuur en een evaluatie van cases rond de maximumfactuur in de eerste graad van het secundair onderwijs (Provinciaal Onderwijs Antwerpen, Stedelijk onderwijs Antwerpen, en een school in Gent) verwijzen we naar het onderzoek "**Kostenbeheersing in het secundair onderwijs. Een onderzoek naar goede praktijken**". In dit onderzoek worden aan de hand van tien case studies nagegaan welk beleid en welke praktijken scholen toepassen om schoolkosten te beheersen.

In recent onderzoek naar de toepassing van de werkmiddelen, maakten veel scholen al melding van een stijging van het aantal **onbetaalde schoolfacturen** (Groenez, Juchtmans, Smet, & Stevens, 2015). Dit werd bevestigd door onderzoek van de vzw SOS Schulden op School waar 70 procent van de scholen zegt geconfronteerd te worden met ouders die de rekeningen niet betalen. In onze directiebevraging geven alle directeurs (100%) aan dat hun school geconfronteerd wordt met onbetaalde rekeningen. Directeurs schatten dat gemiddeld 11% van de leerlingen een probleem heeft van onbetaalde facturen. Voor 25% van de scholen ligt dit percentage hoger dan 15%, en voor 3% van de scholen is er bij 50 tot 60% van de leerlingen een probleem met onbetaalde facturen. De meeste scholen vinden de onbetaalde facturen dan ook een groot probleem, maar slagen er niet altijd in een passend antwoord te bieden. Dit vertaalt zich in het groeiend aantal scholen dat een beroep doet op incassobureaus. Vanuit deze vaststelling besliste Vlaams minister van Onderwijs Hilde Crevits om het project 'Samen tegen onbetaalde schoolfacturen' te financieren in samenwerking met Welzijnszorg, het Vlaams Netwerk tegen armoede, de onderwijskoepels, de koepels van de ouderverenigingen, SOS Schulden op School, CERA, MyTrustO. Bedoeling is om in eerste instantie visie te ontwikkelen in verband met armoede en het menswaardig innen van achterstallige facturen om vervolgens concrete beleidsmaatregelen uit te werken op maat van de school. Volgens onze bevraging heeft slechts de helft van de scholen een code of beleidsverklaring rond de beheersing van de studiekosten ontwikkeld. Het strekt dat ook tot aanbeveling dit project te versterken.

1 Inleiding

1.1 Situering van het onderzoek

Jaarlijks worden er door de gemeenschap aanzienlijke bedragen aan het onderwijs besteed. Nochtans is het voor ouders geenszins gratis om hun kinderen te laten deelnemen aan onderwijs. Zo werden voor het schooljaar 2006-2007 de gemiddelde studiekosten in het gewoon secundair onderwijs in Vlaanderen geschat op 979 euro (Poesen-Vandeputte & Bollens, 2008). Wanneer men dit bedrag vergelijkt met de geschatte studiekosten in vroeger onderzoek (Francken e.a. 1983; Denys & Cossey 1987; Van Hooreweghe e.a. 1989; Bollens e.a. 2000; Fripont & Bollens 2001; Groenez & Bollens 2001) blijkt dat de studiekosten aanzienlijk sneller toenemen dan wat kan worden verwacht op basis van de stijging van het algemeen prijspeil. De evolutie van de studiekosten kent met andere woorden een geheel eigen dynamiek. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn wijzigingen in technologische evoluties (ICT, telecommunicatie,...), wijzigingen in de welvaart en veranderingen in didactische inzichten. Dit betekent dat een loutere indexering van de laatst beschikbare schatting van de studiekosten na verloop van een aantal jaren mogelijk leidt tot een onder- of overschatting van de werkelijke studiekosten. Opdat instrumenten van studiefinanciering (studietoelagen) voldoende afgestemd blijven op de werkelijke studiekosten, is het dan ook noodzakelijk om regelmatig een betrouwbare schatting van de studiekosten te maken.

Kennis van de hoogte van studiekosten is vanuit beleidsoogpunt relevant omwille van verschillende redenen. Ten eerste kunnen studiekosten een zware financiële belasting inhouden voor sommige ouders. Bij het beoordelen van de toereikbaarheid van schooltoelagen, is kennis van de hoogte van studiekosten dan ook noodzakelijk. Hiernaast is kennis van de studiekosten belangrijk bij de bepaling van de werkingmiddelen van secundaire scholen. Verder kunnen de resultaten van dit rapport aangewend worden in de discussie omtrent de maximumfactuur in de eerste graad van het secundair onderwijs. Verschillende scholen en scholengemeenschappen werken reeds met een maximumfactuur, en verschillende sociale partners (o.a. armoedeorganisaties en vakbonden) en ook het gemeenschapsonderwijs GO! zijn vragende partij om in (de eerste graad van) het secundair onderwijs ook een maximumfactuur in te voeren. Ten vierde zijn de resultaten van dit rapport interessant voor de evaluatie van de kostenbeheersing in het secundair onderwijs: secundaire scholen mogen bepaalde kosten doorrekenen, maar hierbij wordt bepaald dat het om “effectieve, aantoonbare en verantwoorde kosten moet gaan die in evenwichtige verhouding staan tot de eigenheid en de doelgroep van het secundair onderwijs”².

In dit rapport focussen we op de studiekosten van leerlingen in de **eerste graad van het secundair onderwijs**. In een volgend rapport zullen we de resultaten van de tweede en derde graad van het secundair onderwijs voorstellen. De volgende onderzoeksvragen komen aan bod:

---

² Omzendbrief NO 266/RB/FG/W.I./4.30.21/840 van 28 december 1976 betreffende de vervreemding of verhuring van de door de onderwijsinrichtingen geproduceerde goederen of diensten en omzendbrief Kab./JUR/6 van 5 juni 1989 betreffende laakbare praktijken in de onderwijsinstellingen

- Wat zijn de private kosten die verbonden zijn aan onderwijsdeelname?
- Hoe ziet de samenstelling van die kosten eruit? Wat is de omvang van de eigenlijke 'studiekosten' en van de 'andere' uitgaven?
- In welke mate verschillen de kosten in functie van
  - de opleidingskenmerken zoals bv. het niveau (A- of B-stroom) en leerjaren?
  - specifieke instellingskenmerken zoals bv. de instellingsgrootte, net, en het aanbod in de bovenbouw van de school?
- Wat is de evolutie van de studiekosten over de tijd heen?

Deze onderzoeksvragen worden beantwoord door middel van de resultaten van de studiekostenmonitor. De studiekostenmonitor is een grootschalige bevraging bij ouders van leerlingen van het buitengewoon en gewoon basis- en secundair onderwijs, en bij studenten in het hoger onderwijs. Ook werd er in het kader van de studiekostenmonitor een bijkomende bevraging bij directieleden, van de opgenomen scholen in de steekproef, afgenomen. De resultaten van deze bevraging worden ook in dit rapport opgenomen.

Dit rapport is als volgt opgebouwd. In een eerste deel bespreken we de manier waarop we studiekosten gedefinieerd hebben en welke types van studiekosten er bestaan. Vervolgens gaan we dieper in op het verloop van de gegevensverzameling, de steekproefkenmerken en de gebruikte analysetechnieken. Hierbij behandelen we de ontwikkeling van het bevragingsinstrument, de verschillende stappen in het veldwerk, de respons en de gebruikte datamanipulatie- en analysetechnieken. In een derde deel presenteren we de resultaten van de analyses. In dit deel geven we voor de verschillende kostenrubrieken een overzicht van de gemaakte studiekosten aan de hand van de verschillende kostenrubrieken. Ook analyseren we of er verschillen zijn in gemaakte studiekosten naargelang leerjaar en, instellingskenmerken. We vergelijken de resultaten ook met de vorige studiekostenonderzoeken om zo de evolutie over de tijd te kunnen bespreken. In het laatste deel geven we een overzicht van de voornaamste resultaten en trekken we enkele conclusies voor beleidsmakers.

1.2 Categorieën van studiekosten

We kaderen als eerste stap van dit onderzoek het begrip "studiekosten" en gaan dieper in op de verschillende categorieën van studiekosten die we in dit onderzoek beschouwen. Dit conceptueel kader werd ontwikkeld in vorig onderzoek (Bollens e.a. 2000, Coomans e.a. 2016).

Op conceptueel vlak beperken we de invulling van studiekosten tot private studiekosten. Hieronder verstaan we alle kosten die een onderwijsgebruiker zelf maakt in het kader van het volgen van het onderwijs. Private studiekosten kunnen voor het leerplichtonderwijs worden ingedeeld in drie verschillende categorieën, al naargelang de aard van de studiekost:

1. Strikte studiekosten: deze kosten betreffen goederen en zaken die niet uit de gewone werkmiddelen van het onderwijs worden gefinancierd en waarover er (nochtans) binnen de onderwijswereld een ruime consensus bestaat dat ze nodig zijn om op een correcte, volwaardige manier deel te nemen aan het onderwijs. Voorbeelden: duurzame en niet-duurzame schoolartikelen, kleding specifiek nodig voor de studie, inschrijvingsgeld,...
2. Ruime studiekosten: dit zijn kosten die men niet zou maken als men niet zou deelnemen aan het onderwijs maar die anderzijds toch niet nodig zijn om de studie te kunnen volgen en soms

zelfs niets te maken hebben met de studie zelf. Deze studiekosten omvatten onder meer kosten met een facultatief karakter of kosten die het gevolg zijn van een sociale verplichting. Voorbeelden: facultatieve uitstappen, opvang, kranten, ...

3. Leefkosten: dit komt neer op kosten voor voeding, onderdak/huisvesting, ontspanning, medische kosten, en vervoerskosten. Dit type kosten wordt doorgaans ook gemaakt wanneer men niet deelneemt aan het onderwijs.

Deze drie categorieën worden concreet ingevuld door kostenrubrieken. De studiekostenrubricering is een meer verfijnde oplijsting van de verschillende typen studiekosten (strikte en ruime studiekosten) die een onderwijsgebruiker zou kunnen maken op een bepaald onderwijsniveau. Deze indeling werd ontwikkeld in vorig onderzoek (Coomans e.a. 2016). Aan de hand van de studiekostenrubrieken en voorbeelden, wordt binnen de studiekostenrubricering een zo exhaustief mogelijk overzicht gegeven van de korf van goederen en diensten waarvoor onderwijsgebruikers op een bepaald onderwijsniveau studiekosten zouden kunnen maken. De classificatie van studiekosten onder studiekostenrubrieken en categorieën, is van belang voor de studiekostenmonitor, gezien ze een zinvolle vergelijkingen van bepaalde typen kosten tussen verschillende onderwijsniveaus, studiegebieden en opleidingen mogelijk maakt. We geven deze kostenrubrieken per categorie weer in Tabel 1.

Tabel 1. Overzicht van kostenrubrieken naar categorie van studiekosten

	Strikte studiekosten	Ruime studiekosten	Leefkosten
1. Schoolboeken en drukwerk			
Kosten van schoolboeken, werkboeken en agenda	x		
Print -en kopiekosten (bv. losse kopieën uitgedeeld in de les, printkosten thuis, ...)	x		
Kosten voor tijdschriften, (elektronische) abonnementen, kranten,...		x	
2. Kledij			
Kledingkosten specifiek voor school (labo-en stofjassen, overalls, uniform, schoeisel, sportkledij, werkkledij, persoonlijke beschermingsmiddelen bv. veiligheidshelm, lasbril, handschoenen,...)	x		
3. Schoolmateriaal			
Kosten van duurzame uitrusting nodig voor studies (boekentas, woordenboeken, atlas, rekenmachine, passer, muziekinstrumenten, messenset, föhn, kapsterepop, naaimachine, etsnaalden, ...)	x		
Kosten voor verbruiksmateriaal nodig voor studies (notablokken, kaftpapier, tekenpapier, schrijfgerei, knutsel -en tekengerief (vb. inkt, verf, pastelskrijt), hout, stof, ingrediënten...)	x		
Kosten voor ICT en toebehoren (printer, USB-stick, laptop, software, gebruik PC klassen,...)	x	x	
Internetkosten		x	
4. Vervoerskosten van en naar school			
Vervoerskosten van en naar school (fiets, bromfiets, abonnement openbaar vervoer, helm, slot,...)			x
5. Schoolactiviteiten			
Kosten verbonden aan ééndaagse schooluitstappen of didactische activiteiten (studiebezoek, bedrijfsbezoek, werkatelier, technische of artistieke opleidingen/workshops, sportdag, schaatsen, zwemmen, voorstelling cultureel centrum,...) (inclusief vervoer)	x	x	
Kosten verbonden aan meerdaagse schooluitstappen (studiereizen, internationale uitwisselingsprojecten, ...) (inclusief vervoer)	x	x	
6. Eten en drinken op school			
Voedingskosten (warme maaltijd, broodmaaltijd, drank, koek, fruit, ...)			x
7. Internaatkosten			
Internaatkosten (verblijfskost, kosten inbegrepen maaltijden, ...)			x
8. Buitenschoolse kosten			
Kosten verbonden aan certificaten en bewijzen nodig voor de opleiding (veiligheidsattest, medische attesten, lassercertificaat, ...)	x		
Kosten verbonden aan studie en opvang (studie buiten schooltijd,...)		x	
Kosten verbonden aan specifieke schoolgebonden evenementen buiten de schooluren (dactylo, vrijwillige deelname aan scholenkampioenschappen, olympiades, ...)		x	
Studiebegeleidingskosten/buitenschoolse hulp (bijlessen, logopedie, taallessen ...)		x	
9. Steunactiviteiten en andere uitgaven			
Kosten verbonden aan steunacties voor de school, oudervereniging of liefdadigheidsdoelen: wafelbak, tombola, sponsorloop, financiële steun voor goede doelen, toneel,...		x	
Andere uitgaven (huur locker/ opbergkastje, klasfoto, jaarboek, cadeautjes, kost betaalkaart, specifieke thema-of projectdagen zoals 100 dagen, milieudag,...)		x	
10. Onderwijsuitgaven als gevolg van een functiebeperking			
Uitgaven voor extra leermiddelen en ondersteuning (methoden, werkboeken, medicijnen, duurzaam materiaal, vrijwilligers)	x	x	

2 Onderzoeksmethode en gegevensverzameling

2.1 Keuze van informatieverzameling en instrumenten

De informatieverzameling voor dit studiekostenonderzoek gebeurt op basis van twee verschillende enquêtes: de eerste met als doelgroep ouders met kinderen in de eerste graad van het secundair onderwijs, de tweede met als doelgroep directies van de instellingen. Beide bevestigingen verlopen online door middel van een gestandaardiseerde vragenlijst.

De informatie die we van de ouders nodig hebben, omvat:

- de omvang en de samenstelling van de studiekosten voor de ouders;
- een aantal gezinskenmerken die relevant kunnen zijn voor de omvang van de studiekosten

De informatie die we van de directies van instellingen nodig hebben, omvat:

- de omvang en de samenstelling van de studiekosten voor de ouders;
- een aantal schoolkenmerken en elementen van het schoolbeleid die relevant kunnen zijn voor de omvang van de studiekosten voor ouders. Het betreft informatie over:
  - de samenstelling van het globale schoolaanbod (o.a. het aanbod van buitenschoolse activiteiten, het aanbod van extra-murosactiviteiten tijdens de lessen);
  - de schoolstructuur (schoolgrootte volgens aantal leerlingen, aantal vestigingsplaatsen);
  - elementen van het schoolbeleid (maatregelen ten gunste van minderbegoede gezinnen, fondsenwerving, profiel van de school naar 'doelgroepleerlingen' zoals migranten, kansarmen,...);
  - elementen van de schoolomgeving (sociale voordelen).

De vragenlijsten voor de ouders werden opgesteld in een voorafgaande verkenningsonderzoek "Ontwikkeling van een studiekostenmonitor" waarbij ook focusgroepen geraadpleegd werden (zie Coomans, Groenez, & Kuppens 2016). Voor de bevestiging van de ouders werd gekozen voor een **dubbel bevestigingsmoment** om zo nauwkeurig mogelijk gegevens te registreren met een zo hoog mogelijke respons. Idealiter gebeurt de eerste bevestiging (wave 1) kort na het eerste zwaartepunt van de studiekosten in het begin van het opleidingsjaar. Een vervolgbestiging (wave 2) brengt vervolgens de kosten in kaart die men in het begin van het schooljaar niet kon registreren, omdat ze nog onduidelijk of onvoorspelbaar waren.

In Bijlage 1 geven we voor iedere kostenrubriek weer of ze in de eerste ouderbestiging, de vervolgbestiging en de directiebestiging opgenomen zijn.

2.2 Populatie en steekproeftrekking

Dit onderzoek naar studiekosten handelt over de eerste graad van het gewoon voltijds secundair onderwijs in Vlaanderen. Hoewel oorspronkelijk de tweede en derde graad secundair onderwijs ook betrokken werden in het onderzoek, wordt hierover pas in een later stadium gerapporteerd. De reden hiervoor is dat extra veldwerk nodig was om onderbouwde uitspraken te kunnen doen voor de verschillende studiegebieden.

Tijdens het schooljaar 2016-2017 liepen er in Vlaanderen 131 455 leerlingen school in de eerste graad van het gewoon secundair onderwijs. In 697 scholen werd een eerste graad onderwijs aangeboden.

In de bevraging hebben we informatie nodig op twee niveaus: op het niveau van de scholen (voor informatie over de schoolkenmerken en het schoolbeleid) en op het niveau van de ouders (voor gezinskenmerken en de schooluitgaven). Voor de volledige informatie over de variatie in de private studiekosten zijn de beide niveaus belangrijk. Daarom werd geopteerd voor een tweetrapssteekproef. In een eerste stap werden een aantal scholen geselecteerd. In de volgende stap werden binnen deze scholen klassen geselecteerd. We bespreken hieronder in detail de steekproeftrekking en respons in deze twee fases.

2.3 De eerste trap: een steekproef van scholen

2.3.1 Contactname en respons bij de scholen

Tussen april en juni 2017 werden 235 scholen in het secundair onderwijs telefonisch gecontacteerd met de vraag om deel te nemen aan het onderzoek³. Om deze vraag te ondersteunen werd het onderzoek tegelijk aangekondigd door de drie onderwijsnetten (OGO, VGO en GO!) via de elektronische nieuwsbrieven. Scholen, die nog twijfelden of meer informatie wensten, kregen bovendien een informatiemail toegestuurd met in bijlage een ondersteunende brief van de algemeen directeur van het departement Onderwijs en Vorming. Scholen die toezegden, dienden een centrale contactpersoon door te geven en kregen vervolgens een mail toegestuurd met een document waarin de tijdsplanning en een stappenplan van het onderzoek werden toegelicht.

Van 235 scholen in de initiële steekproef weigerden 121 scholen (51,1%) bij de eerste contactname. Verder weigerden nog 33 scholen een deelname nadat ze bij de eerste contactname toegezegd hadden. Als reden hiervoor noemde men onder meer tijdsdruk of een directiewissel als reden om niet deel te nemen. Dit brengt het totale aantal weigeringen op 154 scholen, ofwel 65,5% van de gecontacteerde scholen. Naast de weigeringen hadden ook 6 scholen toegezegd, maar hier heeft geen enkele ouder deelgenomen. Deze scholen worden bijgevolg niet opgenomen in het onderzoek. In totaal nemen 75 scholen deel aan de studie, ofwel 31,9% van de initiële steekproef.

---

³ Gelijktijdig werd ook het veldwerk voor de studiekosten in de bovenbouw van het secundair onderwijs gevoerd. Er werden dus meer dan 235 scholen gecontacteerd, maar deze cijfers gaan enkel over die scholen die ook een eerste graad aanbieden.

Tabel 2. Aantal scholen in populatie en verschillende stappen van contactname (wave 1)

	Aantal scholen met een eerste graad secundair onderwijs
Populatie (2015-2016)	697
Initiële steekproef ⁴	235
Weigeringen	
Bij eerste contactname	121
Na eerste contactname	33
Uitval, geen respondenten binnen school	6
Finale steekproef	75

2.3.2 Verdeling van de steekproef naar onderwijsnet, schoolgrootte en provincie

Uit vorige onderzoeken bleek dat de schoolkenmerken net en de schoolgrootte een significante invloed hebben op de hoogte van de schoolkosten. Daarom werd er bij het trekken van de steekproef in het bijzonder aandacht besteed aan deze kenmerken. We trokken een disproportioneel gestratificeerde steekproef, waarbij, indien mogelijk, per cel, evenveel scholen worden opgenomen. Dit maximaliseert de kans dat er in de uiteindelijke steekproef van scholen, voldoende scholen opgenomen zijn in elk stratum. Bij uitspraken over de volledige populatie, worden dan gewichten gehanteerd om de verhoudingen binnen de populatie te herstellen (zie sectie 2.6.). Merk op dat de afwijkingen tussen de steekproef en de populatie een dubbele oorzaak kennen: enerzijds door stratificatie (initiële steekproef wijkt af van de populatie) en anderzijds door poststratificatie of selectieve deelname (finale steekproef wijkt af van de initiële steekproef). In Tabel 3 worden per onderwijsniveau de verhoudingen weergegeven van de schoolpopulatie enerzijds en van de steekproef over de drie schoolnetten heen: het gemeenschapsonderwijs (GO), het gesubsidieerd vrij onderwijs (VGO), en het gesubsidieerd officieel onderwijs (OGO). De cijfers in Tabel 3 geven aan dat in elke cel voldoende scholen aanwezig zijn om uitspraken te doen over de studiekosten naar net. Vergelijken we de steekproef met de populatie dan zien we dat de verdeling zoals verwacht disproportioneel is: Het OGO en het GO worden oververtegenwoordigd ten koste van het VGO.

In Tabel 4 wordt de verhouding naar schoolgrootte weergegeven. Ook hier zien we een disproportionele verdeling optreden: scholen met 400-700 leerlingen en scholen met meer dan 700 leerlingen worden oververtegenwoordigd ten koste van scholen met minder dan 400 leerlingen.

⁴ Ter verduidelijking: we spreken hier over de initiële steekproef van scholen als de steekproef van scholen die allen gecontacteerd werden met de vraag tot deelname, en over de finale steekproef van scholen als de steekproef van scholen waarbinnen uiteindelijk ouders bevroegd worden. Vanaf dit punt verwijzen we naar de finale steekproef als we het over de 'steekproef' hebben.

Tabel 3. Aantal secundaire scholen in de eerste graad van het gewoon voltijds secundair onderwijs in de populatie en in de steekproef, opgesplitst volgens onderwijsnet.

	Populatie	Steekproef wave 1	Steekproef wave 2	Directievragenlijst
GO	163 23,4%	23 30,6%	14 23,3%	15 31,9%
VGO	475 68,1%	36 48,1%	32 53,3%	21 44,7%
OGO	59 8,5%	16 21,3%	14 23,3%	11 23,4%
Totaal	697	75	60	47

Tabel 4. Verdeling van de scholen naar schoolgrootte: populatie en steekproef

	Populatie	Steekproef wave 1	Steekproef wave 2	Directievragenlijst
<400 leerlingen	226 32,4%	18 24,0%	9 15,0%	10 21,3%
400-700 leerlingen	249 35,7%	30 40,0%	28 46,7%	20 42,5%
>700 leerlingen	222 31,8%	27 36,0%	23 38,3%	17 36,2%
Totaal	697	75	60	47

2.3.3 Verdeling van de steekproef naar studieaanbod in de bovenbouw

In vorig onderzoek verschilden de studiekosten in grote mate per studierichting en per onderwijsvorm. Zo was het kunstonderwijs de duurste onderwijsvorm in vergelijking met het ASO, BSO en TSO. Hoewel we in dit rapport enkel de kosten analyseren voor de eerste graad, is het niet onaannemelijk dat de bovenbouw van een school een invloed heeft op de uiteindelijke invulling van de eerste graad. Daarom controleren we bij de analyse van de studiekosten ook op het aanbod in de bovenbouw (zie Tabel 5. We maken een onderverdeling van vier categorieën:

- Scholen met een bovenbouw ASO, ASO en KSO, KSO, en middenscholen; dit zijn scholen zonder TSO of BSO in de bovenbouw.
- Scholen met een bovenbouw ASO-TSO-BSO en ASO-TSO-BSO-KSO; dit zijn scholen met een volledig of quasi volledig aanbod.
- Scholen met een bovenbouw ASO-TSO en ASO-KSO-TSO; dit zijn scholen zonder BSO in de bovenbouw.
- Scholen met een bovenbouw KSO-TSO-BSO, TSO-BSO, TSO en BSO; dit zijn scholen zonder ASO in de bovenbouw.

We zien een ondervertegenwoordiging van scholen met een bovenbouw ASO en/of KSO en scholen zonder bovenbouw. De reden voor deze ondervertegenwoordiging van de ASO-richtingen, ligt in de oorspronkelijke steekproeftrekking waar getracht werd om een zo groot mogelijke diversiteit aan studiegebieden mee te nemen, met het oog op de analyse van de studiekosten in de bovenbouw van

het secundair onderwijs. Verhoudingsgewijs zijn er in onze steekproef ook een derde meer scholen die geen ASO aanbieden in de bovenbouw. In Bijlage 2 is een meer gedetailleerde verdeling van de scholen naar aanbod.

Tabel 5. Aantal scholen met een eerste graad, naar aanbod (onderwijsvorm) in de bovenbouw: populatie en finale steekproef

Aanbod in de bovenbouw⁵	Populatie		Wave 1		Wave 2		Directie-vragenlijst	
Middenscholen of enkel ASO (en KSO)	208	29,8%	15	20,0%	10	16,7%	12	25,5%
ASO/KSO-TSO-BSO	147	21,1%	16	21,3%	13	21,7%	9	19,2%
ASO-TSO	64	9,2%	5	6,7%	4	6,7%	2	4,3%
TSO-BSO-KSO	278	39,9%	39	52,0%	33	55,0%	24	51,1%
Totaal	697	100,0%	75	100,0%	60	100,0%	47	100,0%

2.3.4 Geografische spreiding van de scholen

Tabel 6 geeft een overzicht van de geografische spreiding van de scholen in de populatie en in de finale steekproef. Hierbij zien we een ondervertegenwoordiging van scholen uit West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen en Brussel. Scholen uit Antwerpen en Limburg zijn daarentegen met respectievelijk acht en zes procent oververtegenwoordigd in de steekproef.

Tabel 6. Geografische spreiding van de scholen over de Vlaamse provincies en Brussel: aantallen in de populatie en in de finale steekproef

	Populatie		Wave 1		Wave 2		Directievragenlijst	
Antwerpen	188	26,97%	26	34,67%	24	40,00%	17	36,17%
Brussels	30	4,30%	2	2,67%	0	0,00%	1	2,13%
Hoofdstedelijk Gewest								
Limburg	99	14,20%	15	20,00%	9	15,00%	10	21,28%
Oost-Vlaanderen	148	21,23%	12	16,00%	10	16,67%	7	14,89%
Vlaams-Brabant	95	13,63%	10	13,33%	8	13,33%	6	12,77%
West-Vlaanderen	137	19,66%	10	13,33%	9	15,00%	6	12,77%
Totaal	697	100%	75	100%	60	100%	47	100%

2.3.5 Verdeling van de steekproef van scholen naar socio-economische kenmerken

In dit deel geven we een overzicht van een aantal socio-economische kenmerken van de scholen in de steekproef. We gebruiken bij deze analyse twee criteria: enerzijds het aandeel leerlingen per school

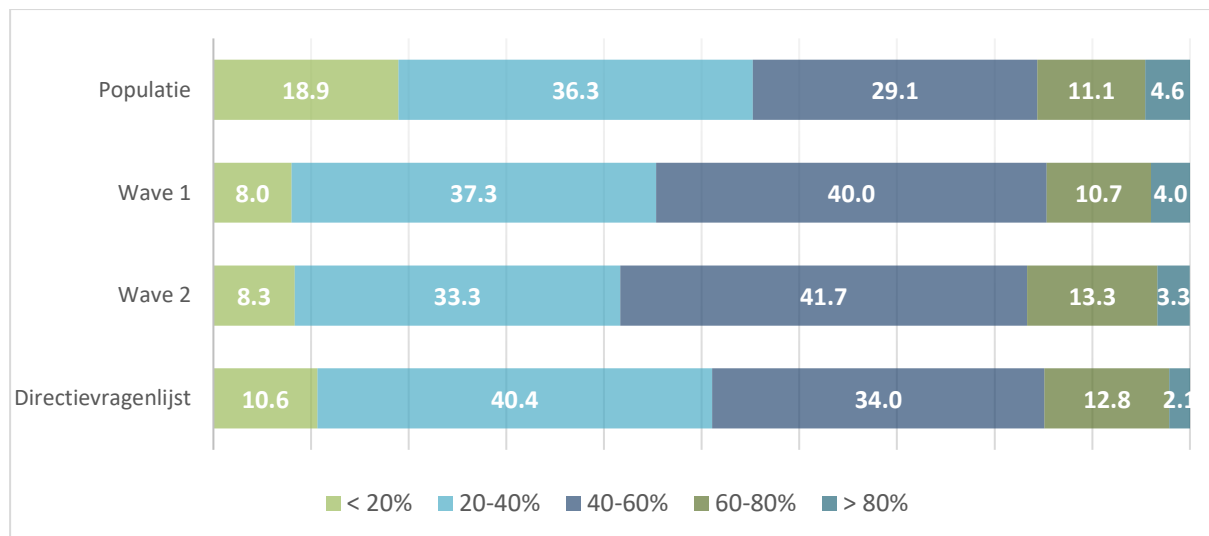
⁵ Deze categorisering is gebaseerd op het aanbod aan onderwijsvormen in het derde jaar van het secundair onderwijs.

waar de thuistaal niet Nederlands is (TNN), en anderzijds het aandeel SES-leerlingen per school⁶. We verdelen de scholen onder in 5 groepen naargelang het aandeel SES- en TNN- leerlingen in de school.

Vergeleken met de populatie, zijn er in onze steekproef (beide bevestigingen en de directiebevestiging) relatief minder scholen met weinig SES-leerlingen (<20%) (zie Figuur 1). Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat we door de selectie naar aanbod in de bovenbouw relatief minder ASO-scholen in de steekproef opgenomen hebben. Ook zijn er minder scholen uit het VGO. Naar de bovenkant van de schaal zien we echter wel dat er min of meer een gelijk aantal scholen met hoge aandelen SES-leerlingen zijn (>60%). Opvallend is een groter aandeel scholen in de ‘middenmoot’, namelijk de scholen waar ongeveer de helft van de leerlingen SES-leerling is.

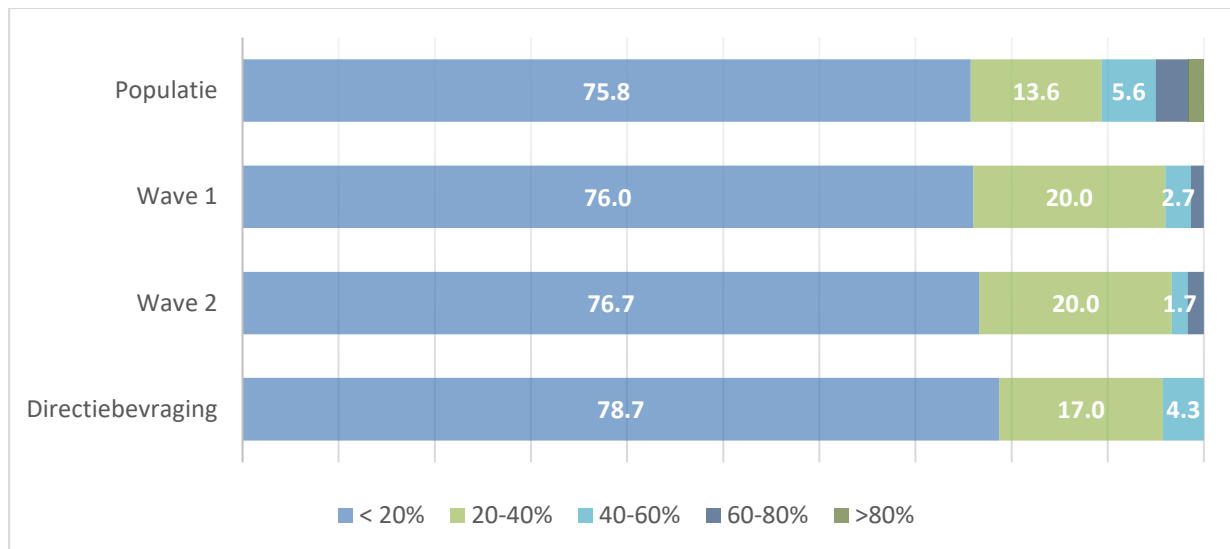
Figuur 1. SES-percentages (percentage indicatorleerlingen) van de scholen in de populatie en in het onderzoek

Wanneer we kijken naar het aandeel scholen waar veel leerlingen met een anderstalige thuistaal ingeschreven staan, zien we vooral verschil bij de zogenaamde concentratiescholen (zie Figuur 2). In de steekproef zijn beduidend minder scholen met hoge aandelen anderstalige gezinnen (>40%). Waarbij in de populatie scholen, 10.6% binnen deze categorie valt, zien wij in onze steekproef dat slechts 4% van de scholen (in reële aantallen 3 scholen) tot deze categorie behoort. Geen enkele school heeft meer dan 80% leerlingen met een andere thuistaal. Een mogelijke verklaring hiervoor is zelfselectie; een aantal directies weigerden deelname om juist deze reden, waarbij zij vreesden voor een zeer lage respons op onze (Nederlandstalige) enquête.

⁶ De gebruikte SES-indicatoren zijn: (1) opleidingsniveau van de moeder (geen diploma secundair onderwijs of daarmee gelijkgesteld) of (2) recht hebben op een schooltoelage.

Figuur 2. TNN-percentages (leerlingen met een thuistaal die niet Nederlands is) van de scholen in de populatie en in het onderzoek

2.4 De tweede trap: een steekproef van ouders van leerlingen (binnen de geselecteerde scholen)

2.4.1 Selectie van de doelgroep binnen de scholen

Alle deelnemende scholen kregen midden augustus een e-mail toegestuurd met meer informatie over de selectie van leerlingen binnen hun school. Bij deze e-mail werd een informatiebrief met een invulstrookje toegevoegd voor de ouders. De scholen konden deze brief aan de ouders van de geselecteerde leerlingengroepen meegeven, of via het gebruikelijke online communicatieplatform onder de ouders verspreiden. Ouders konden hun deelname aan het studiekostenonderzoek bevestigen door ofwel het invulstrookje ingevuld terug mee te geven, ofwel door zich rechtstreeks te registreren via een online registratietool.

In de eerste graad van het secundair onderwijs werd oorspronkelijk gevraagd om per leerjaar de grootste klas in respectievelijk de A- en de B-stroom te selecteren (in totaal dus 4 klasgroepen). Midden oktober werd een tweede oproep gedaan bij de ouders die al uitgenodigd waren. Doordat er nog niet voldoende deelnemers waren, werd ook besloten om, indien mogelijk, de doelgroep uit te breiden naar maximaal drie bijkomende klassen per leerjaar. Als gevolg werd het uitsturen van de enquête uitgesteld naar eind november in plaats van eind oktober.

Er schreven zich ouders van 671 leerlingen uit de eerste graad in via de online registratietool. 458 ouders startten de bevraging. Negen observaties werden uit de dataset verwijderd waarbij de ouder reeds afgehaakt had tijdens het invullen van de inleidende achtergrondvragen naar het geboortjaar, studiejaar en onderwijsvorm van het kind. Deze ouders hebben geen enkele studiekost ingevuld. Ook hebben we op basis van de geboortedatum besloten om 7 observaties uit de dataset verwijderen van kinderen die vóór 2001 geboren zijn.

Dit brengt de finale steekproefgrootte op de ouders van **442 leerlingen** (65,9% van aantal registraties). Deze respons is vergelijkbaar met het vorig studiekostenonderzoek, waar binnen de eerste graad voor 324 leerlingen een vragenlijst werd ingevuld, van de 600 uitgestuurde enquêtes (54%) (Poesen-Vandeputte & Bollens, 2008, p.26). Bij de 442 respondenten is er doorheen de vragenlijst veel uitval en item non-response. Slechts 241 ouders vulden de vragenlijst in tot het einde. Alle ouders die de eerste vragenlijst hadden ingevuld kregen aan het einde van het schooljaar een vervolgenquête opgestuurd. Deze werd ingevuld door ouders van 152 leerlingen (34%).

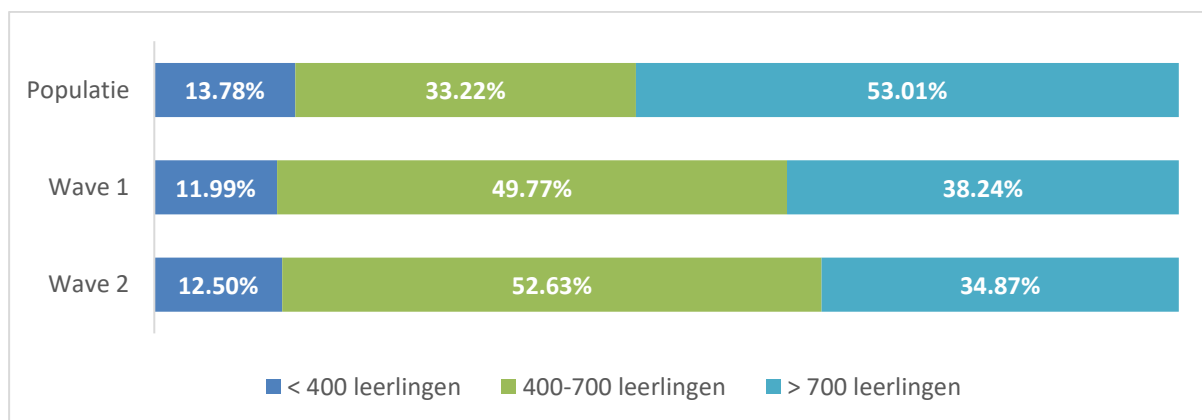
De directie van de deelnemende scholen werd ook uitgenodigd om een vragenlijst in te vullen over het kostenbeleid van de school. In totaal namen hier 47 directieleden aan deel. Van de 442 leerlingen in de basisenquête, was er voor 129 leerlingen (29,2% van de finale steekproef van ouderbevraging) in 28 scholen (37% van aantal scholen) geen directiebevraging ingevuld om bijkomende informatie uit te putten.

2.4.2 Respons naar schoolkenmerken

2.4.2.1 Schoolgrootte

Figuur 3 geeft de respons weer opgesplitst naar schoolgrootte. Hier zien we dat ouders in scholen met 400 tot 700 leerlingen oververtegenwoordigd zijn in de steekproef. Ouders in de kleinste en de grootste scholen zijn echter ondervertegenwoordigd.

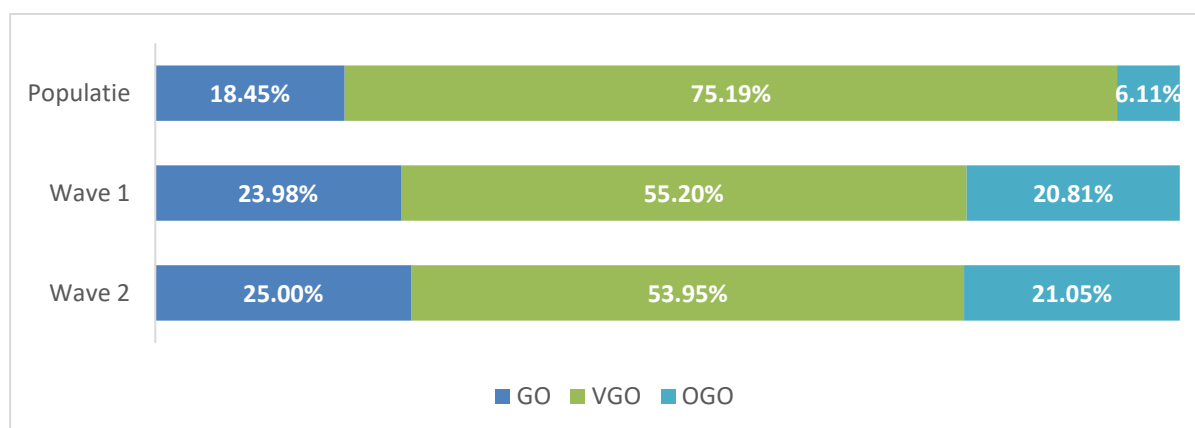
Figuur 3. Verdeling van de scholen naar schoolgrootte: populatie en steekproef

2.4.2.2 Schoolnet

In Figuur 4 wordt de verdeling van de scholen in de steekproef en de populatie besproken, opgesplitst naar schoolnet. Scholen uit het GO en het OGO zijn oververtegenwoordigd ten koste van scholen uit het VGO.

Figuur 4. Verdeling van de scholen naar schoolnet: populatie en steekproef

2.4.2.3 Geografische spreiding

Een derde van de leerlingen in de steekproef gaat naar school in de provincie Antwerpen, wat relatief gezien een lichte oververtegenwoordiging betekent ten opzichte van de populatie van leerlingen. In de steekproef zijn ietwat minder leerlingen van West-Vlaanderen vertegenwoordigd. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is een blinde vlek in de steekproef, met slechts een half procent van de leerlingen die hier school lopen, vergeleken met de bijna 4% in de populatie leerlingen (eerste graad) in het Vlaams onderwijs. Wat betreft de verdeling tussen de eerste bevraging (wave 1) en de tweede bevraging (wave 2) zien we geen duidelijke selectieve uitval naar provincie.

Tabel 7. Geografische spreiding van de leerlingen in scholen over de Vlaamse provincies en Brussel: aantallen in de populatie en in de steekproef

Provincie	Populatie	Wave 1	Wave 2
Antwerpen	28,17%	35,07%	34,21%
Brussel	3,92%	0,45%	0,00%
Limburg	12,83%	11,76%	13,82%
Oost-Vlaanderen	22,91%	24,43%	22,37%
Vlaams-Brabant	15,25%	16,74%	19,08%
West-Vlaanderen	16,92%	11,54%	10,53%

2.4.3 Onderwijsaanbod in de bovenbouw

Net als op schoolniveau zien we een ondervertegenwoordiging van leerlingen in scholen met een bovenbouw ASO en/of KSO en scholen zonder bovenbouw. Ook de leerlingen in scholen zonder ASO in de bovenbouw zijn oververtegenwoordigd in de steekproef. Waar ze in de populatie een vierde van de leerlingen uitmaken, is in onze steekproef de helft van de leerlingen in een school zonder ASO in de bovenbouw. Na de weging worden deze scheve verhouding echter wel enigszins rechtgezet (zie sectie 2.6). Wat betreft de verdeling tussen de eerste en de tweede wave zien we geen selectieve uitval naar studieaanbod in de bovenbouw.

Tabel 8. Verdeling van leerlingen naar studieaanbod in de bovenbouw: percentages in de populatie en de steekproef

Aanbod in de bovenbouw	Populatie	Wave 1	Wave 2
Middenscholen of enkel ASO (en KSO)	37,9%	21,3%	21,1%
ASO/KSO-TSO-BSO	23,2%	15,2%	17,1%
ASO-TSO	12,2%	10,0%	9,2%
TSO-BSO-KSO	26,7%	53,6%	52,6%
Totaal	100,0%	100,0%	100,0%

2.4.4 Totale respons per school

Per school werden tussen 1 en 21 vragenlijsten ingevuld. Gemiddeld werden er 5,9 vragenlijsten ingevuld per school. De mediaan van het aantal ingevulde vragenlijsten is 5 per school. Bij de vervolgbepaging werden er tot 8 vragenlijsten per school ingevuld. Bij de 60 scholen waar er effectief minstens één vervolgbepaging ingevuld werd, ging het gemiddeld om 2,5 vragenlijsten.

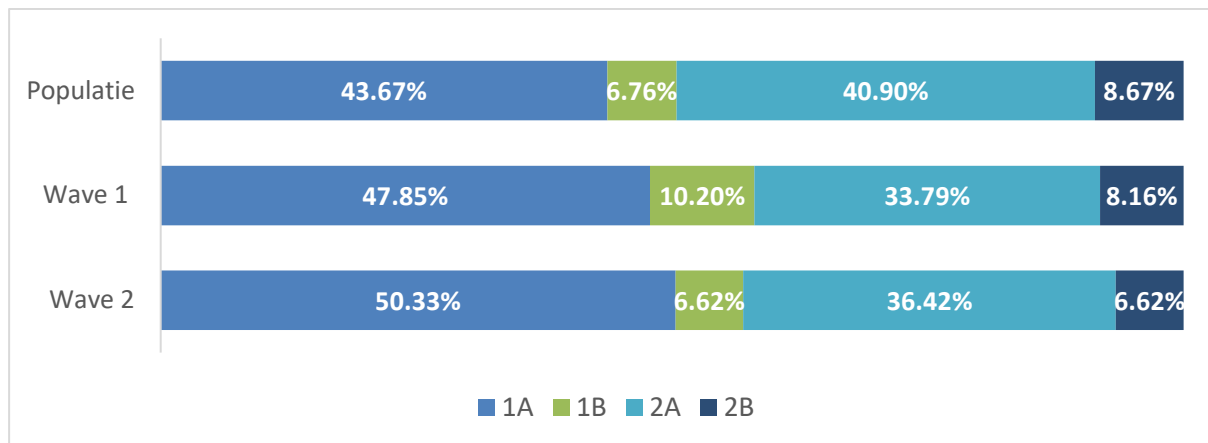
Tabel 9. Verdeling van de respons per school

Respons per school	Wave 1	Wave 2
1-3	32	46
4-6	16	11
7-9	14	3
10-12	6	0
13-15	3	0
>15	4	0
Totaal	75	60

2.4.5 Respons naar leerjaar en stroom

Van de 442 ingevulde vragenlijsten werden er 257 door een ouder van een leerling uit het eerste studiejaar ingevuld (58,14%). Dit is een lichte oververtegenwoordiging ten opzichte van de populatie. 185 vragenlijsten werden ingevuld (41,43%) door een ouder uit het tweede studiejaar. Dit zorgt voor een onderverteenwoordiging in de steekproef. Wat betreft de verdeling naar stroom zijn er in de eerste bepaging relatief meer leerlingen uit de B-stroom dan in de populatie (18,37% t.o.v. 15,43%). In de vervolgbepaging vinden we verhoudingsgewijs iets minder leerlingen uit de B-stroom (13,24%).

Figuur 5. Verdeling van de respons naar leerjaar en stroom in de populatie en de steekproef

2.4.6 Responsratio's naar niet-gecontroleerde leerlingenkenmerken

Hierna volgt een korte profielschets van de respondenten van de bevraging in november 2017 (n=442) en van de deelsteekproef van ouders die op het eind van het schooljaar de vervolgenquête hebben ingevuld (n=152). We hebben informatie over de leeftijd en nationaliteit van de ouders, hun gezinssituatie met het totaal aantal kinderen, hun werksituatie, hun scholingsniveau, en hun inkomenspositie. In 81% van de gevallen werd de vragenlijst ingevuld door de moeder.

Door de respons naar niet-gecontroleerde kenmerken zoals werksituatie of scholingsniveau van de ouders na te gaan, willen we onder meer weten of de ouders in het onderzoek representatief zijn voor de populatie, alsook of de respons in de vervolgbefragung sterk verschilt met de basisenquête.

2.4.6.1 Gezinsituatie

84,3% van de respondenten zijn gehuwd of wonen samen. Hiervan woont 14,2% (ofwel 12% van de hele steekproef) van de respondenten in een nieuw samengesteld gezin (de inwonende partner van de respondent is niet de ouder van het kind). In de steekproef is 14,5% van de respondenten alleenwonend (zonder partner, met kind(eren)). Bij de ouders die aan de vervolgbefragung deelnemen, is 79,7% gehuwd of samenwonend en 18,8% alleenwonend. Van de gehuwden of samenwonenden, maakt 16,7% van de respondenten deel uit van een nieuw samengesteld gezin (ofwel 13,3% van de hele steekproef).⁷

Het gemiddeld aantal kinderen in een steekproefgezin bedraagt 2,25. Bijna de helft van de gezinnen heeft twee kinderen (43,2%). 19,9% heeft één kind; 28,2% heeft drie kinderen. De overige 8,29% heeft vier kinderen of meer.

⁷ Er zijn weinig officiële cijfers beschikbaar die het mogelijk maken om de verdeling van de gezinssituatie in de steekproef te vergelijken met die van de populatie. Wel vonden we dat naar schatting 19% van de gezinnen met kinderen jonger dan 25 jaar éénoudergezinnen zijn (SVR, 2016). Vanuit het perspectief van het kind (en dus niet van de ouder) leeft 19% van de kinderen tussen 12 en 18 jaar in een éénoudergezin. Bij kinderen tussen 6 en 12 jaar is dit 15% (Kind & Gezin, 2018).

2.4.6.2 Werksituatie

In de steekproef had 91,7% van de leerlingen minstens één voltijds of deeltijds werkende ouder (n=243, heeft betrekking op de basisbevraging) (Zie Tabel 10). Vergeleken met de populatie vrouwen tussen 30 en 54 jaar, zijn de moeders in de enquête zijn vaker werkend (87,7% in de steekproef t.o.v. 80,3% in de populatie). In de vervolgenquête zijn er verhoudingsgewijs minder werkende vrouwen en meer inactieve of werkloze moeders dan in de basisenquête. Er hebben dus verhoudingsgewijs vooral veel werkende, en dan vooral voltijds werkende moeders niet deelgenomen aan de tweede bevringsronde.

Tabel 10. De arbeidsmarktpositie van de moeders in de steekproef: een vergelijking met de populatie vrouwen

	Moeders (wave 1)		Moeders (wave 2)		Populatie vrouwen 30-54 jaar ⁸	
Werkt voltijds	97	42,5%	44	37,3%	860.468	80,3%
Werkt deeltijds	103	45,2%	55	46,6%		
Werkloos	3	1,3%	3	2,5%	30.610	2,8%
Niet actief	25	10,9%	16	13,6%	180.751	16,9%
Totaal	228	100,0%	118	100,0%	1 071 829	100,0%

De vaders in de steekproef zijn overwegend voltijds werkend (zie Tabel 11). Vergeleken met de populatie zien we weinig verschil; iets vaker werkend en iets minder vaak inactief. Tussen de basisbevraging en de vervolgebvraging zien we ook een grote gelijkens.

Tabel 11. De arbeidsmarktpositie van de vaders in de steekproef: een vergelijking met de populatie mannen

	Vaders (wave 1)		Vaders (wave 2)		Populatie mannen 30-54 jaar ⁹	
Werkt voltijds	152	83,9%	76	85,4%	982.860	90,5%
Werkt deeltijds	17	9,4%	6	6,7%		
Werkloos	4	2,2%	1	1,1%	28.574	2,6%
Niet actief	8	4,4%	6	6,7%	74.534	6,9%
Totaal	181	100,0%	89	100,0%	1 085 968	100,0%

2.4.6.3 Opleidingsniveau

In de Tabellen 12 en 13 wordt het scholingsniveau van de moeders en de vaders in het onderzoek weergegeven ten opzichte van de populatie mannen en vrouwen tussen 25 en 54 jaar. Een ouder die geen diploma hoger secundair onderwijs behaalde, heeft een laag scholingsniveau. Een ouder die enkel een diploma hoger secundair onderwijs behaalde, is middengeschoold. Een ouder met een diploma hoger onderwijs is hogeschoold.

⁸ Actieve (werkende en werkloze) en inactieve bevolking tussen 30 en 54 jaar in het Vlaams Gewest, op basis van de Enquête naar de ArbeidsKrachten, 2017. Statbel (Algemene directie Statistiek)

⁹ Actieve (werkende en werkloze) en inactieve bevolking tussen 30 en 54 jaar in het Vlaams Gewest, op basis van de Enquête naar de ArbeidsKrachten, 2017. Statbel (Algemene directie Statistiek)

Tabel 12. Het onderwijsniveau van de moeders in de steekproef: een vergelijking met de populatie vrouwen

	Moeders (wave 1)		Moeders (wave 2)		Populatie vrouwen 30-54 jaar ¹⁰	
Laaggeschoold	25	11,1%	12	10,3%	161.494	15,1%
Middengeschoold	68	30,2%	39	33,4%	389.529	36,3%
Hooggeschoold	132	58,7%	66	56,4%	520.804	48,6%
Totaal	228	100,0%	118	100,0%	1 071 829	100,0%

Tabel 13. Het onderwijsniveau van de vaders in de steekproef: een vergelijking met de populatie mannen

	Vaders (wave 1)		Vaders (wave 2)		Populatie mannen 30-54 jaar ¹¹	
Laaggeschoold	31	17,6%	17	19,8%	194.058	17,9%
Middengeschoold	61	34,7%	31	36,1%	463.709	42,7%
Hooggeschoold	84	47,7%	38	44,2%	428.201	39,4%
Totaal	181	100,0%	89	100,0%	1 085 968	100,0%

Het opleidingsniveau van de vaders uit de basisenquête is vergelijkbaar met dat van de vaders uit de vervolgenquête. Ook voor de moeders is het opleidingsniveau in de basisenquête vergelijkbaar met dat van de vervolgenquête.

Wat het onderwijsniveau betreft zijn de ouders in de steekproef vrij representatief voor de populatie, al zijn ze iets vaker hoogopgeleid. Ten opzichte van de bevolking zijn er in de enquête iets meer hooggeschoolde vrouwen en iets minder laaggeschoolde vrouwen. Bij de vaders zien we meer hooggeschoolde mannen en minder middengeschoolde mannen in de steekproef ten opzichte van de populatie.

2.4.6.4 Inkomensniveau

Onder netto-gezinsinkomen verstaan we het geheel van lonen en/of andere beroepsinkomsten, evenals andere inkomsten zoals kinderbijslag, alimentatie en uitkeringen voor werkloosheid, ziekte, invaliditeit en pensioen. Ook hier zijn de respondenten van de basisenquête vergelijkbaar met die van de vervolgenquête. Ruim één op drie respondenten gaf aan een gezinsinkomen boven 4 000 euro per maand te hebben (zie Tabel 14). Omdat er geen officiële statistieken beschikbaar zijn over het netto-gezinsinkomen, kunnen we de verdeling naar inkomensniveau niet vergelijken met de populatie.

¹⁰ Actieve (werkende en werkloze) en inactieve bevolking tussen 30 en 54 jaar in het Vlaams Gewest, op basis van de Enquête naar de ArbeidsKrachten, 2017. Statbel (Algemene directie Statistiek)

¹¹ Actieve (werkende en werkloze) en inactieve bevolking tussen 30 en 54 jaar in het Vlaams Gewest, op basis van de Enquête naar de ArbeidsKrachten, 2017. Statbel (Algemene directie Statistiek)

Tabel 14. Het maandelijks netto besteedbaar gezinsinkomen

Euro / maand	Wave 1	Wave 2
< 1000	1,3%	1,6%
1000-1499	5,6%	5,5%
1500-1999	8,7%	12,6%
2000-2499	9,1%	8,7%
2500-2999	14,3%	11,8%
3000-3499	13,5%	14,2%
3500-3999	13,5%	16,5%
> 4000	34,0%	29,1%
Totaal	100,0%	100,0%

2.4.6.5 Nationaliteit

De samenstelling van de steekproef naar nationaliteit bestaat voor 93,5% uit Belgen in de basisenquête en voor 94,2% Belgen in de vervolgenquête. In 5,9% van de gevallen is minstens één ouder van niet-Belgische nationaliteit. Voor 7,9% van de leerlingen in de steekproef is minstens één ouder niet in België geboren. In de vervolgenquête is voor 11,2% van de leerlingen minstens één ouder van niet-Belgische nationaliteit, en is voor 15,1% minstens één ouder niet in België geboren.

In de leeftijdsgroep van 30- tot 50-jarigen in Vlaanderen heeft 12,7% een niet-Belgische nationaliteit. Als we dit percentage vergelijken met het percentage in de steekproef van ouders, kunnen we besluiten dat er in de steekproef een ondervertegenwoordiging van ouders met een vreemde nationaliteit is (Statbel, 2019).

2.4.6.6 Leerlingen met een functiebeperking

Voor kinderen met een functiebeperking, chronische ziekte of ontwikkelingsstoornis willen we ook de meerkosten voor het schoolgaan in kaart brengen.

In de steekproef hebben 68 leerlingen een of meerdere functiebeperkingen (15,18%). Hiervan hebben 33 leerlingen een of meerdere gemotiveerd verslagen voor GON-begeleiding. Dit is een verslag opgemaakt door het CLB, dat leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften recht geeft op GON-begeleiding in het gewoon onderwijs. 20 leerlingen hebben een attest dat toegang geeft tot het buitengewoon onderwijs.

Tabel 15. Aantal leerlingen naar type functiebeperking en verslagen

	Functiebeperking aanwezig	Gemotiveerd verslag voor GON-begeleiding	Verslag/attest dat toegang geeft tot het buitengewoon onderwijs
Motorische functiebeperking	3	-	1
Visuele functiebeperking	5	-	1
Auditieve functiebeperking	-	-	-
Chronische ziekte	7	-	1
Leerstoornis	36	16	10
Ontwikkelingsstoornis	35	17	8
Psychiatrische functiebeperking	6	1	-
Andere functiebeperking*	6	3	3

*indien niet gespecificeerd door de ouder

2.5 Voorafgaande datamanipulaties

We hebben enkele datamanipulaties doorgevoerd om 1) de antwoorden van ouders op “open items” te controleren; en 2) ontbrekende antwoorden te imputeren op basis van de directie- en ouderbevraging. Hieronder gaan we dieper in op deze datamanipulaties.

In een eerste stap hebben we antwoorden van ouders op de “open items” van schalen gecontroleerd. Dit zijn items die op het einde van de schaal volgen, en waarbij ouders kosten kunnen toevoegen die niet onder de andere items in de schaal vallen. We hebben de “open items” op de volgende manier gecontroleerd:

- Indien het antwoord valt onder een item van de schaal, hebben we het antwoord naar dit item verplaatst en het opgegeven bedrag erbij opgeteld.
- Indien het antwoord valt onder een item van een andere schaal, hebben we het antwoord naar deze schaal verplaatst. Hierbij hebben we enkele checks ingevoegd om dubbeltellingen te voorkomen. Eerst vergeleken we of de opgegeven prijzen overeenkomen of meer dan 10% van elkaar verschillen. Als de prijzen overeenkomen, dan hebben we het ingevulde bedrag behouden. Bij een groot verschil van de prijzen, hebben we de bedragen opgeteld. In bijna alle gevallen konden we het opgegeven bedrag behouden.
- Indien het antwoord valt onder een “open item” van een andere schaal, hebben we het antwoord hiernaar verplaatst

In een tweede stap hebben we ontbrekende informatie in de ouderbevraging aangevuld op basis van de antwoorden in de directiebevraging. We hebben dit gedaan voor de vragen naar de prijs van middagtoezicht en het gebruik van de schoolbus¹².

In een derde en laatste stap hebben we ontbrekende antwoorden op vragen naar de hoogte van studiekosten van ouders waar mogelijk, geïmputeerd. Deze imputatie werd enkel doorgevoerd wanneer ouders aangeduid hebben gebruik te maken van een bepaalde kostenrubriek (bv. schoolboeken, rekenmachine), maar hier geen uitgave voor ingevuld hebben. We hebben deze uitgave geïmputeerd op basis van de antwoorden van andere ouders in de bevraging. We hebben de imputatie in verschillende stappen doorgevoerd:

1. We hebben de mediaanwaarde ingevuld van de antwoorden van ouders met een kind in dezelfde stroom (A of B), leerjaar en school.
2. We hebben de mediaanwaarde ingevuld van de antwoorden van ouders met een kind in dezelfde stroom (A of B) en school.
3. We hebben de mediaanwaarde ingevuld van de antwoorden van ouders met een kind in dezelfde school.
4. We hebben de mediaanwaarde ingevuld van de antwoorden van ouders met een kind in de eerste graad in een school met dezelfde bovenbouw.
5. We hebben de mediaanwaarde ingevuld van de antwoorden van de ouders met een kind in de eerste graad.

---

¹² 29 ouders hadden ingevuld dat hun kind de schoolbus als vervoersmiddel gebruikt. Wanneer we de antwoorden van de directiebevraging hiernaast legden, bleek dat 20 ouders deze informatie verkeerdelijk ingevuld hadden; de school van hun kind bood geen schoolbus aan. We hebben de ingegeven bedragen van de schoolbus verplaatst naar de opgegeven kosten voor busvervoer naar de school.

2.6 Weging

De steekproef voor het secundair onderwijs werd disproportioneel gestratificeerd naar onderwijsnet, schoolgrootte en studieaanbod in de bovenbouw (voor meer informatie over de steekproeftrekking, zie sectie 2.3). Om voor deze disproportionaliteit te corrigeren in de drie bevestigingen (eerste, vervolgen directiebevestiging), hebben we voor iedere bevestiging een apart gewicht berekend op niveau van de scholen. Deze berekening gebeurde in twee stappen.

In een eerste stap werd de verdeling naar onderwijsnet, schoolgrootte en aanbod in bovenbouw¹³ in de scholenpopulatie vergeleken met de verdeling van deze schoolkenmerken in de scholen in de steekproef van de drie bevestigingen. Op basis van deze vergelijking werd voor iedere combinatie van net, grootte en aanbod in bovenbouw een ongeschaald gewicht berekend. Dit ongeschaald gewicht komt overeen met de deling van het percentage scholen binnen deze combinatie in de populatie door het percentage scholen binnen deze combinatie in de steekproef.

In een tweede stap hebben we deze percentages herschaald door de drie gewichten met een factor te vermenigvuldigen die de gewogen steekproefgrootte gelijkmaakt aan de oorspronkelijke steekproefgrootte. In Bijlage 3 voegen we een overzicht toe van de gewichten.

2.7 Extrapolatie naar schooljaar van de regelmatig terugkerende kosten

Voor een aantal kostenrubrieken of –posten waar een terugkerende kost werd ingevuld (een bedrag per week, maand of trimester) hebben we geëxtrapolerd naar de kostprijs per schooljaar. Rekening houdend met vakantieperiodes rekenen we met 176 effectieve schooldagen, 37 weken of 8,5 maanden.

- Kosten per maand:
  - Voor kosten onder de vorm van een abonnement (bv. openbaar vervoer) rekenen we met **10 maanden**. Hoewel er door de Kerstvakantie en de Paasvakantie in principe al zeker 2 halve maanden zijn in een schooljaar, rekenen we voor de kosten die een abonnement inhouden (zoals openbaar vervoer) toch met 10 maanden. Het is immers aannemelijk dat een gezin toch een volledig abonnement neemt voor die maanden met een schoolvakantie.
  - Voor verbruikskosten waar een schatting van de maandelijkse kost werd gegeven (bv. voeding, fotokopieën) gaan we uit van **8,5 maanden**. Dit berekenen we op basis van het reële aantal weken (37) en 4,333 weken per maand.
- Kosten per week: we rekenen met **37 weken** in een schooljaar:
  - 52 weken per jaar - 9 weken zomervakantie - 6 weken schoolvakantie (1 week Herfstvakantie, 2 weken Kerstvakantie, 1 week carnavalsvakantie, en 2 weken Paasvakantie)
- Kosten per dag: We rekenen met **176 schooldagen** in een jaar:

---

¹³ Om het aantal cellen in de kruistabel te verminderen, hebben we voor het studieaanbod in de bovenbouw een onderscheid gemaakt tussen vier vormen van aanbod, namelijk 1) Middenscholen of enkel ASO (en KSO); 2) ASO (en/of KSO) – TSO - BSO; 3) TSO en/of BSO; en 4) ASO (en/of KSO) – TSO.

- (37*5) - 5 feestdagen die buiten de schoolvakanties vallen - 4 dagen te kiezen door de school

2.8 Kengetallen voor bepalen van waarde studiekosten

Om een raming van de studiekosten te maken, is het nodig een kengetal te gebruiken deze waarde zo correct mogelijk kan uitdrukken. Er is immers een grote variatie tussen ouders in de door hen opgegeven kosten. Deze variatie kan veroorzaakt worden door verschillen tussen scholen, opleidingen of verschillen in smaak en financiële draagkracht tussen gezinnen. In deze sectie gaan we dieper in op mogelijke kengetallen die de variatie aan studiekosten kunnen vatten, en verantwoorden we onze keuze voor bepaalde kengetallen. Hierna bespreken we de manier waarop we deze berekend hebben in dit rapport.

Het meest populaire synthetische kengetal is het (rekenkundig) gemiddelde: dit is de som van de waarden gedeeld door het aantal waarnemingen. Vaak wordt hierbij ook de standaardafwijking besproken, dit geeft de spreiding van de observaties rond het gemiddelde weer.

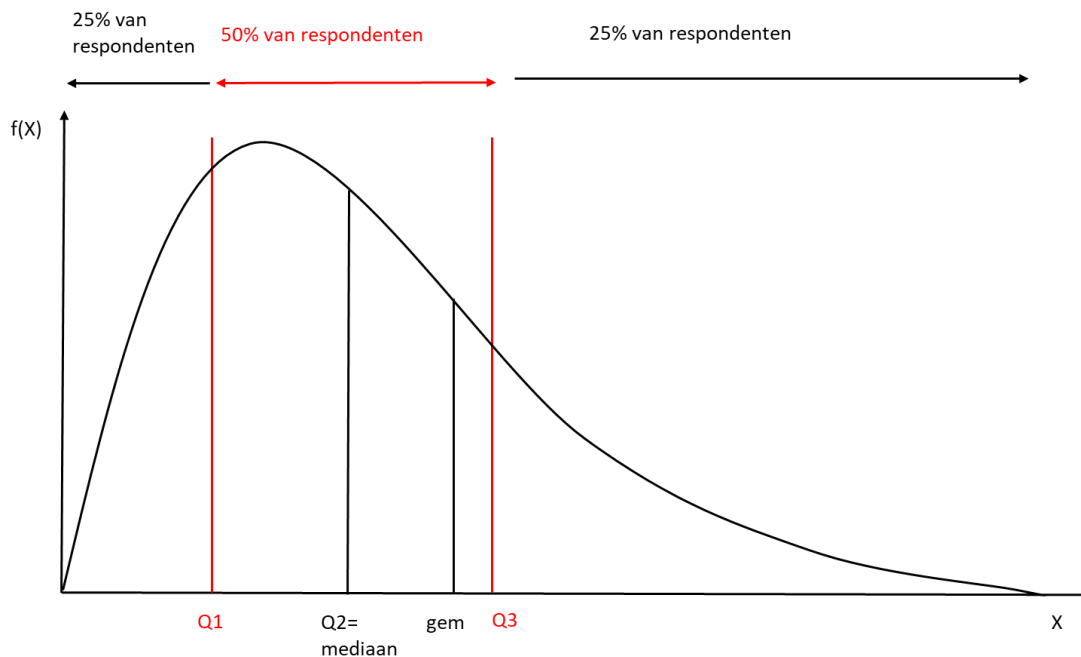
Figuur 6. Formule voor berekening van gemiddelde en standaardafwijking

$$\overline{SK} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (SK_i)$$

$$S(SK) = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (SK - \overline{SK})^2}{n - 1}}$$

Het gemiddelde en de standaardafwijking werden opgenomen in het vorige studiekostenrapport (Vandeputte-Poesens & Bollens, 2008), naast mediaan, minimum en maximum. We hebben er in dit rapport de voorkeur aan gegeven om gemiddelde en standaardafwijking niet te rapporteren, omwille van de niet-normaalverdeling van data over uitgaven. Typisch voor de verdeling van uitgaven (net zoals inkomens) is immers de aanwezigheid van uitlopers naar rechts (een aantal hoge uitgaven). Omdat het gemiddelde de waarde van de uitlopers gebruikt, is dit kengetal zeer gevoelig voor uitschieters in de data. Ook de standaardafwijking is bij een niet-normale verdeling niet het correcte kengetal om een inzicht te geven in de spreiding van de data.

Figuur 7. Positie van gemiddelde en mediaan in een rechtsscheve verdeling

Voor uitgaven is het daarom beter om de mediaan en kwartielen te gebruiken als samenvattende kengetallen. De **mediaan** is het midden van een geordende verdeling van laag naar hoog. Als de populatie van studiekosten gekenmerkt wordt door de verdelingsfunctie F dan is de mediaan het punt (of een van de punten) waarvoor geldt:

$$F(SK) = \frac{1}{2}$$

De spreiding van de data rond de mediaan kan gevat worden door het **minimum** en **maximum**, en de **kwartielen** of percentielen. In dit rapport kiezen we ervoor om minimum, maximum en eerste en derde kwartiel te presenteren. Het minimum is de eerste geobserveerde waarde bij een rangschikking van de waarden van laag naar hoog; het maximum is de laatste observatie. Het eerste en derde kwartiel zijn de waarden waar respectievelijk 25% en 75% van de observaties zich onder bevinden bij een rangschikking van laag naar hoog. Ze geven weer tussen welke waarden de uitgaven van 50% van de respondenten liggen.

In de resultatentabellen in het rapport nemen we in de eerste plaats het **% gebruik** op. Dit doen we voor de aparte items in iedere kostenrubriek, en voor de kostenrubrieken zelf. Dit is gelijk aan de verhouding van het aantal ouders die aangeduid hebben deze rubriek te gebruiken op het totale aantal ouders die de rubriek ingevuld hebben (en niet het totale aantal ouders die aan de bevraging deelgenomen hebben).

Het is belangrijk om op te merken dat we de kengetallen enkel berekenen voor ouders die aangegeven hebben een rubriek te gebruiken. Voor deze ouders nemen we mediaan, minimum, maximum, eerste en derde kwartiel op in de resultatentabellen. Bij de berekening van deze kengetallen voor de volledige rubriek maken we een som van de uitgaven van iedere ouder op de verschillende items die onder de rubriek vallen, en vervolgens berekenen we voor deze som de kengetallen. Het is dus niet zo dat we

de kengetallen van de aparte items optellen, omdat deze berekeningswijze geen rekening houdt met verschillen in gebruik van items.

Voor **duurzame artikelen en kledij** (i.e. artikelen die meerdere schooljaren gebruikt worden) maken we, naast een bespreking van het gebruik van het artikel, een onderscheid tussen de aankoop van een artikel en gratis bruikleen. Bij de berekening van de uitgaven voor duurzame artikelen en kledij nemen we de aankopen in het schooljaar 2017-2018 mee in rekening, alsook de artikelen die gratis in bruikleen zijn (met een uitgave van 0 euro). We berekenen **geen bedragen van afschrijving** voor deze artikelen, omdat we bij de bespreking zo dicht mogelijk bij de werkelijke kosten willen blijven. De enige uitzonderingen hierop zijn de prijzen voor de aankoop van ICT-artikelen en de aankoop van een fiets (bij vervoer). We bespreken de manier van afschrijven van deze artikelen uitgebreid in de bijhorende kostenrubriek in het volgende hoofdstuk.

De totale uitgaven over het volledige schooljaar worden voor iedere kostenrubriek enkel berekend voor ouders die alle vragen over deze kostenrubriek ingevuld hebben. Indien een bepaalde kostenrubriek in zowel de eerste als de vervolgebvraging aan bod komt, geven we de totaaluitgave voor de kostenrubriek enkel weer voor ouders die in beide bevragingen de vraag naar de kostenrubriek ingevuld hebben. Indien we dit niet zouden doen en ook de ouders opnemen die enkel de eerste bevraging ingevuld hebben, zouden we de totale kost per rubriek sterk onderschatten. We zouden in dit geval immers informatie over de bijkomende kosten voor slechts een deel van de ouders hebben. De totale studiekost (in sectie 3.1.8 en volgende) wordt bijgevolg enkel berekend voor ouders die aan beide bevragingen deelgenomen hebben, en alle vragen over de kostenrubrieken in beide bevragingen ingevuld hebben.

2.9 Reflectie op steekproef en respons

In de vorige secties hebben we een overzicht gegeven van de keuze van informatieverzameling, de steekproeftrekking, weging en analysetechnieken in dit rapport. In dit laatste deel van het hoofdstuk over onderzoeksmethode en gegevensverzameling reflecteren we op de representativiteit van de steekproef van scholen en ouders en de selectieve uitval tussen de eerste en de vervolgebvraging.

2.9.1 Representativiteit van de steekproef van scholen

Zoals aangehaald in secties 2.3 werd de steekproef van scholen op een disproportionele gestratificeerde wijze getrokken, waarbij er werd nagestreefd om voor iedere combinatie van onderwijsnet, schoolgrootte en aanbod in de bovenbouw voldoende observaties te hebben. Deze disproportionaliteit wordt gecorrigeerd door de wegingen bij de analyses (sectie 2.6). In de finale, gewogen steekproef van scholen komt de gezamenlijke verdeling naar net, schoolgrootte en aanbod in de bovenbouw overeen met die in de populatie van scholen.

De disproportionele gestratificeerde steekproeftrekking heeft ook een impact op de verdeling van andere schoolkenmerken in de steekproef van scholen. In de bespreking van de verdeling naar socio-economische kenmerken en thuistaal geven we de ongewogen verdeling. In de finale gewogen steekproef van scholen stellen we vast dat de verdeling naar percentage indicatorleerlingen op school beter overeenstemt met de verdeling in de populatie (Bijlage 5).

Voor de verdeling naar percentage leerlingen met een andere thuistaal, wijkt dit na weging verder af van de finale populatie (Bijlage 5). De reden voor de ongelijke verdeling wordt eerder al aangehaald, namelijk verschillende directieleden van scholen met relatief veel anderstalige leerlingen weigerden deelname aan het onderzoek, omdat ze een lage respons op de Nederlandstalige enquête verwachtten.

De lagere representativiteit van de gewogen steekproef van scholen naar percentage anderstalige leerlingen is voornamelijk problematisch indien we verwachten dat ouders in deze scholen een ander uitgavepatroon hebben dan ouders in scholen met minder anderstalige leerlingen. Omwille van het lage aantal observaties konden we dit niet testen op de huidige data. In het vorige studiekostenonderzoek werd echter gerapporteerd dat het percentage anderstalige leerlingen van scholen geen invloed heeft op de hoogte van de totale studiekost (Poesen-Vandeputte & Bollens, 2008). We nemen dus aan dat dit gebrek aan representativiteit van de steekproef geen (of een zeer beperkte) impact heeft op de gerapporteerde resultaten.

2.9.2 Selectieve respons van ouders op de eerste bevraging

Nadat de scholen met een disproportioneel gestratificeerde steekproef getrokken werden, werden ouders door de scholen gerekruteerd om deel te nemen aan de bevraging. Uit sectie 2.4.5 kunnen we afleiden dat het percentage laagopgeleide ouders en ouders met een niet-Belgische nationaliteit in de steekproef van de ouders niet overeenkomt met die in de populatie. Dit kan tenminste deels verklaard worden door de lagere aanwezigheid van scholen met veel indicatorleerlingen en anderstalige leerlingen in de steekproef van scholen. Verder zijn laagopgeleiden en personen met een vreemde herkomst vaak moeilijker te bereiken bij surveyonderzoek. In het vorige studiekostenonderzoek werd nagegaan of de gerapporteerde studiekosten verschillen naargelang het opleidingsniveau en de nationaliteit van ouders. De resultaten gaven aan dat, na controle voor schoolkenmerken en de onderwijsvorm, opleidingsniveau en nationaliteit niet significant samenhangen met de studiekosten.¹⁴ Op basis van deze resultaten verwachten we dat de selectieve respons van ouders op de eerste bevraging de resultaten niet (of slechts beperkt) vertekent.

2.9.3 Selectieve uitval van ouders bij de vervolgbevraging

De selectieve uitval van ouders bij de vervolgbevraging onderzoeken we op twee manieren. In de eerste plaats kunnen we op basis van sectie 2.4.5 besluiten dat de verdeling naar verschillende niet-gecontroleerde kenmerken in de steekproef van de eerste en de vervolgbevraging zeer gelijklopend is.

In de tweede plaats onderzoeken we of er verschillen zijn in de gerapporteerde kosten in de eerste bevraging tussen ouders die enkel aan de eerste bevraging deelgenomen hebben, en ouders die aan beide bevragingen deelgenomen hebben. We berekenen de finale totaaluitgaven voor kostenrubrieken die in beide bevragingen opgenomen zijn enkel voor deze laatste groep. Daarom is het relevant om te evalueren of deze groep gelijk is op de groep van ouders die aan slechts één bevraging deelgenomen hebben, en zo representatief zou kunnen zijn voor de volledige steekproef.

---

¹⁴ Omwille van het lage aantal observaties kunnen we deze analyse niet repliceren op de huidige data.

We hebben hiervoor in SAS 9.4 een Wilcoxon two-sample test uitgevoerd. Deze test vergelijkt de gemiddelden over twee steekproeven en houdt hierbij ook rekening met de ordening van de observaties (wat een impact heeft op kwartielen en medianen). In de onderstaande tabel geven we voor enkele totaaluitgaven van de eerste bevraging weer of er een significant verschil is tussen de twee groepen van ouders, en welke richting dit verschil heeft. We doen dit enkel voor kostenrubrieken die in beide bevestigingen opgenomen zijn.

Op basis van de tabel kunnen we besluiten dat, met uitzondering voor andere uitgaven en uitgaven aan sportactiviteiten, er geen verschillen in het uitgavepatroon zijn tussen de deelnemers aan beide bevestigingen, en de deelnemers aan enkel de eerste bevraging. Merk op dat de totaaluitgaven in deze tabel enkel op de eerste bevraging gebaseerd zijn én gemiddeldes, en dus niet overeenkomen met de medianen van de totalen in de volgende hoofdstukken.

Tabel 16. Wilcoxon two-sample test voor totaaluitgaven op basis van eerste bevraging voor kleuteronderwijs

Totaaluitgaven in eerste bevraging	Gemiddelde: enkel eerste bevraging	Gemiddelde: beide bevestigingen	Verskil significant ($p < 0,05$)?
Kledij	87,99	93,06	Nee
Schooldrukwerk	152,05	161,26	Nee
Niet-duurzame artikelen	132,59	123,45	Nee
Duurzame artikelen	109,34	109,75	Nee
Sportactiviteiten	22,78	31,57	Ja
Buitenschoolse activiteiten	7,82	8,50	Nee
Steunactiviteiten	60,62	53,05	Nee
Andere uitgaven	108,62	87,44	Ja

2.9.4 Implicaties van representativiteit en respons

In totaal namen 442 ouders van leerlingen van 75 scholen aan de eerste bevraging. De vervolgbefragung werd ingevuld door de ouders van 152 leerlingen van 60 scholen. Op basis van de reflecties hierboven kunnen we concluderen dat 1) de steekproef van scholen voldoende representatief is voor de populatie van scholen; 2) de respons op de eerste bevraging bij ouders in beperkte mate selectief is, maar dat we niet verwachten dat dit de totale studiekost sterk beïnvloed; en 3) dat de uitval tussen de eerste en tweede bevraging slechts zeer beperkt selectief is. We concluderen dus dat de steekproef voldoende betrouwbaar is om conclusies over de volledige populatie te kunnen trekken.

De respons op de bevraging was echter onvoldoende hoog om bijkomende multivariate analyses te doen naar school- en achtergrondkenmerken van ouders. In het vorige studiekostenonderzoek is dit wel gebeurd aan de hand van multilevelanalyses. Het aantal observaties per school was in deze studie te klein om zulke analyses te kunnen repliceren.

3 De omvang en samenstelling van de studiekosten

3.1 De studiekosten per kostenrubriek

We kijken hier enkel naar de strikte en de ruime studiekosten (cfr supra): kosten die noodzakelijk zijn voor het volgen van onderwijs, en kosten die men niet zou maken indien men geen onderwijs zou volgen. Over de leefkosten (eten en drinken op school, internaat, meeruitgaven als gevolg van een functiebeperking) rapporteren we in sectie 3.2.

3.1.1 Forfaitair bedrag/voorschot

In de directievragenlijst antwoordt bijna één directielid op vier (23%) dat hun school in het begin van het jaar aan alle leerlingen een voorschot aanrekent: dit bedrag wordt besteed aan schoolboeken (33%), fotokopieën (70%), tijdschriften (0,6%), grondstoffen voor praktijklessen (25%) en schooluitstappen (62%).

Het is opvallend hoe sterk de antwoorden van ouders en directie over de praktijk van voorschotten op school verschillen. In bijna alle scholen zien we dat het antwoord op de vraag naar het bestaan van een voorschot bij ouders verschilt van dat van de directie. Ongeveer één derde van de ouders heeft een andere praktijk dan de directie ingevuld. Om dubbeltellingen van voorschotten te voorkomen, beschouwen we in dit rapport enkel het voorschotten waarbij er een overeenkomst is tussen de antwoorden van ouders en directieleden.

Voor 8% van de ouders geven zowel ouder als directie aan dat er een praktijk van voorschot op de school is. Voor bijna twee derde van deze ouders (65%) wordt dit vast bedrag per jaar aangerekend, 49% van de ouders betalen dit maandelijks, en 31% ieder trimester. De mediaanprijs die voor het voorschot wordt gevraagd is 200 euro, met een minimum van 35 en een maximum van 657 euro. De helft van de ouders betaalt tussen 94 en 345 euro.

Dit voorschot lijkt vooral gebruikt te worden voor schoolboeken, fotokopieën, grondstoffen en uitstappen. 23% van de ouders met een voorschot zegt dat ook andere zaken opgenomen zijn in het voorschot, waaronder de aankoop van een tablet, computer of een laptop, kledij en eten en drinken. Vooral de mediaanuitgave voor de rubriek van schoolboeken is hoog.

Tabel 17. Uitgave aan voorschot voor een schooljaar

	Gebruik %	Uitgaven				
		Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Voorschot	8,1%	200,00	35,00	94,00	345,00	657,00

Tabel 18. Rubrieken waarvoor voorschot gebruikt wordt met uitgave

	Rubriek in voorschot?		Uitgaven			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Schoolboeken	42,9	280,00	40,00	200,00	300,00	450,00
Fotokopieën	73,5	75,00	20,00	20,00	75,00	75,00
Tijdschriften	14,6	30,00	20,00	30,00	30,00	30,00
Grondstoffen	42,0	25,00	25,00	25,00	100,00	150,00
Schooluitstappen	56,7	50,00	20,00	20,00	300,00	300,00
Andere	22,3	128,00	24,91	30,00	210,00	210,00

3.1.2 Schoolboeken en drukwerk

Het boekensysteem varieert naargelang de rubriek van schooldrukwerk. Uit de directiebevraging blijkt dat schoolboeken en werkboeken in de meerderheid van de scholen verplicht worden aangekocht bij een extern boekenfonds. Fotokopieën worden daarentegen verplicht bij de school aangekocht in bijna alle scholen. Schoolmateriaal, zoals schrijfblokken en mappen, kunnen ouders in de meeste scholen vrij aankopen buiten de school om. Woordenboeken en atlas worden in 24% van scholen gratis aangeboden aan leerlingen, en in 16% van de scholen kunnen leerlingen dit huren via de school. Eén directielid op vijf zegt dat hun school een tweedehands boekenverkoop organiseert.

Tabel 19. Boekensysteem per type schooldrukwerk volgens directie

	Nodig in de school?	Gratis via de school	Niet-kosteloze huur via de school	Vrije aankoop	Verplichte aankoop via de school	Verplichte aankoop bij extern boekenfonds
Leerboeken	82%	1%	33%	12%	10%	58%
Werkboeken	93%	0%	2%	11%	24%	64%
Schoolagenda	88%	0%	0%	0%	78%	21%
Fotokopieën	93%	0%	0%	0%	98%	2%
Woordenboek, atlas	84%	24%	16%	42%	9%	21%
Schriften, schrijfblok	75%	3%	0%	84%	16%	3%
Farden, mappen	75%	2%	0%	94%	4%	3%
Tijdschriften	24%	14%	25%	6%	52%	0%

Ook in de ouderbevraging werd er naar het boekensysteem gevraagd. Bijna alle ouders kopen nieuwe werkboeken ieder schooljaar, en voor 63% gebeurt dit via de school. 84% van de ouders koopt nieuwe

leerboeken, en dit gebeurt meestal via de school. 20% van de ouders heeft tweedehandsboeken gekocht en 32% heeft leerboeken gehuurd.

Tabel 20. Boekensysteem op school volgens ouderbevraging

	Van toepassing?	Via de school?
Nieuwe leerboeken kopen	84,1%	62,0%
Nieuwe werkboeken kopen	98,2%	63,3%
Tweedehandsboeken kopen	19,7%	69,5%
Leerboeken huren	32,3%	72,9%

6% van de ouders van een leerling in het tweede jaar van het secundair zegt de boeken van het vorige leerjaar tweedehands doorverkocht te hebben aan een mediaanprijs van 15 euro.

Bij schooldrukwerk onderscheiden we het drukwerk dat meerdere jaren meegaat, zoals woordenboeken en een atlas, van het drukwerk dat één jaar meegaat (werkboeken, handboeken, invulboeken, fotokopies). We rekenen enkel de tijdschriften of kranten die tijdens de les gebruikt worden. Op basis van de directievragenlijst worden in geen enkele school tijdschriften gebruikt in de eerste graad. Ook bij de ouders kwam naar voren dat dit nauwelijks gebruikt wordt; slechts één ouder vulde dit in.

Bijna alle gezinnen hadden uitgaven voor schooldrukwerk. In het eerste semester lag de mediaanuitgave op 259,50 euro. Een vierde van de ouders betaalde aan het begin van het schooljaar meer dan 306 euro aan schooldrukwerk. Van de ouders die de vervolgebvraging invulden, had 62% nog bijkomende kosten in het tweede semester. De mediaanuitgave voor deze bijkomende kosten bedraagt 50 euro. Bij de bijkomende kosten ging het in de meeste gevallen om kopiekosten (58%).

Het merendeel van de uitgaven in de rubriek drukwerk situeert zich bij de schoolboeken voor één schooljaar; de werkboeken, handboeken, invulboeken en cursussen. De mediaanuitgave in deze categorie bedraagt 211,25 euro in het eerste semester. De helft van de ouders betaalde tussen 150 en 250 euro. 18% van de ouders heeft in het tweede semester nog schoolboeken voor één jaar bijgekocht, aan een mediaanuitgave van 30 euro.

In de ouderbevraging heeft de helft van de ouders dit jaar drukwerk voor meerdere leerjaren aangekocht, gehuurd of gratis gekregen. De mediaanuitgave voor het duurzaam schooldrukwerk bedraagt 27,50 euro in de eerste bevraging, en 47,50 euro in de vervolgebvraging. Van de ouders die de vervolgebvraging invulden, had slechts 16% bijkomende kosten aan duurzaam drukwerk.

De mediaanuitgave van alle schooldrukwerk voor het gehele schooljaar, bedraagt 300 euro. De helft van de ouders had een uitgave tussen 244,28 euro en 337,54 euro in deze rubriek. 5% van de gezinnen had geen kosten, doordat zij boeken gratis in bruikleen hadden of niets moesten betalen voor het drukwerk.

Tabel 21. Gebruik (%) en uitgaven voor schooldrukwerk

	Gebruik		Uitgaven			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Totaal eerste semester	98,3%	259,50	0,00	188,65	306,00	910,00
Schoolboeken voor meerdere leerjaren (atlas, woordenboek, ...)	54,7%	27,50	0,00	5,00	45,50	130,00
Schoolboeken voor één schooljaar (werkboeken, handboeken, ...)	98,3%	211,25	0,00	150,00	250,00	610,00
Kopieën (via de school)	78,3%	25,00	0,00	15,00	39,00	500,00
Tijdschriften	0,7%	6,00	1,00	1,00	10,00	20,00
Agenda, toets- of huiswerkbladen, ...	83,9%	20,00	0,00	10,00	35,00	440,00
Totaal tweede semester	61,9%	50,00	5,00	30,00	85,00	400,00
Schoolboeken voor meerdere leerjaren (atlas, woordenboek, ...)	15,7%	47,50	7,00	45,00	50,00	200,00
Schoolboeken voor één schooljaar (werkboeken, handboeken, ...)	18,3%	30,00	1,00	6,80	200,00	244,00
Kopieën	57,9%	35,00	5,00	25,00	50,00	150,00
Tijdschriften	0,01%	6,00	1,00	1,00	10,00	20,00
Agenda, toets- of huiswerkbladen, ...	11,6%	5,00	2,50	5,00	5,00	10,00
Totaal volledig schooljaar	95,8%	300,00	0,00	244,28	337,54	870,00

3.1.3 Kledij

De rubriek kledij omvat schooluniformen en kleding die aangekocht wordt om bepaalde vakken te kunnen volgen (sportkledij, zwemkledij, werkkledij, beschermingskledij...). Bij de bespreking van de kosten voor kledij en duurzame schooluitrusting (zie sectie 3.1.4.1) bespreken we eerst het percentage gebruik, en de percentages aankoop en bruikleen voor de verschillende kostenrubrieken. Omdat zowel kledij als duurzame uitrusting meerdere schooljaren gebruikt kunnen worden, is het immers belangrijk om na te gaan in welk schooljaar de verschillende materialen aangekocht zijn, en hoeveel procent van de ouders gratis gebruik kan maken van de materialen. Dit onderscheid werd gemaakt in de eerste bevraging.

Bijna iedereen maakt gebruik van specifieke kledij op school. Het gaat hierbij vooral om turn- en zwemkledij. Deze worden in bijna alle gevallen ook aangekocht. Van de gezinnen waar sportkledij werd gebruikt, kocht 59% in dit jaar sportkledij voor hun kind, en kocht 38% het in een vorig schooljaar aan. 31% maakt gebruik van werkkledij, dit wordt meestal in hetzelfde schooljaar aangekocht (65%). Beschermingskledij wordt door slechts 13% gebruikt, en hier zien we dat bijna één op vier gezinnen (23%) dit in bruikleen hebben.

Slechts 14% had bijkomende uitgaven voor kledij in het tweede semester. Hier ging het bijna altijd om turnkledij. In totaal heeft 97% van de ouders uitgaven in dit schooljaar, of hebben ze specifieke kledij gratis in bruikleen. 15% heeft alle benodigde kledij gratis in bruikleen.

Tabel 22. Gebruik (%), aankoop en bruikleen (%) voor specifieke kledij

	Gebruik %	Indien gebruik:		
		Aankoop dit schooljaar %	Aankoop vorig schooljaar %	Bruikleen %
Eerste semester	98,9	.	.	.
Schooluniform	1,3	62,22	37,78	0,0
Uniformschort	1,8	52,6	29,1	18,3
Werkkledij	30,9	65,4	22,1	12,5
Beschermingskledij	13,4	59,6	17,1	23,3
Turn-of sportkledij	97,1	59,2	38,0	2,8
Zwemkledij	41,9	50,3	45,4	4,3
Andere	0,2	100,0	0,0	0,0
Bijkomende uitgaven gemaakt in tweede semester?				
Tweede semester				13,9
Schooluniform				0,0
Werkkledij				0,0
Beschermingskledij				0,3
Turnkledij				13,5
Totaal: % ouders met uitgaven dit schooljaar of bruikleen				97,0

In Tabel 23 bespreken we de uitgaven voor specifieke kledij. We tonen hier de uitgaven voor de aankopen in 2017-2018 en kledij die gratis in bruikleen is (en waar de kost dus 0 euro bedraagt). In het eerste semester was de mediaanuitgave 30 euro. We zien een vrij grote spreiding in de kosten die ouders hier opgeven. 50% de ouders geeft tussen 15 en 66 euro uit aan kledij in het eerste semester. Drie gezinnen betaalden meer dan 200 euro aan sportkledij. Voor 75% van de leerlingen bleven de kosten van sportkledij echter onder de 30 euro. De duurste categorie blijkt het schooluniform, met een mediane uitgave van 60 euro.

In het tweede semester is de mediaanprijs van bijkomende uitgaven 20 euro. Voor bijkomende uitgaven zien we een minder grote spreiding van de bedragen dan in het eerste semester. De helft van de ouders geeft tussen 15 en 35 euro uit in het tweede semester. Slechts 14% van de ouders heeft in het tweede semester nog kledij bijgekocht. We concluderen hieruit dat voor kledij de kost vooral in het begin van het schooljaar ligt. De mediaanuitgave van een totaal jaar, berekend bij ouders die beide bevragingen hebben ingevuld, bedraagt 30 euro.

Tabel 23. Uitgaven (euro) voor specifieke kledij

		Uitgaven (aankoop dit schooljaar en bruikleen)				
		Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Totaal eerste semester		30,00	0,00	15,00	66,00	880,00
	Uniform	60,00	40,00	60,00	60,00	600,00
	Uniformschort	10,00	0,00	0,00	10,00	25,00
	Werkkledij	25,00	0,00	10,00	55,00	440,00
	Beschermingskledij	25,00	0,00	0,00	45,00	150,00
	Turn-of sportkledij	20,00	0,00	11,00	30,00	440,00
	Zwemkledij	25,00	0,00	15,00	35,00	80,00
	Andere	69,00	11,00	12,99	69,00	69,00
		Bijkomende uitgaven 2de semester				
		Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Totaal tweede semester		20,00	7,50	15,00	35,00	960,00
	Schooluniform (of uniformschort)	.	.	.	.	.
	Werkkledij	.	.	.	.	.
	Beschermingskledij	65,00	65,00	65,00	65,00	65,00
	Turnkledij	20,00	7,50	15,00	35,00	960,00
		Uitgaven (aankoop dit schooljaar en bruikleen)				
		Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Totaal schooljaar		30,00	0,00	15,00	83,00	960,00

Voor het schooluniform(-schort) en turnkledij kunnen we bijkomende informatie putten uit de directiebevraging. 8% van de directeurs zegt dat een uniform of een uniformschort nodig is op hun school. In bijna alle scholen moet dit uniform of uniformschort verplicht via de school gekocht worden. De mediaanprijs die hiervoor door deze scholen aangerekend wordt, bedraagt 70 euro voor een schooluniform en 10 euro voor een uniformschort. In één school kunnen de leerlingen een uniformschort buiten de school om aanschaffen. De mediaanprijs voor een uniform in de directievragenlijst is aanzienlijk hoger dan de mediaanprijs op basis van de ouder vragenlijst in Tabel 23.

In 86% van de scholen moeten leerlingen hun turnkledij verplicht via de school aankopen. De mediaanprijs die scholen hiervoor aanrekenen bedraagt 20 euro. Het goedkoopste bedrag ingevuld door een school was 4,5 euro voor turnkledij, het maximumbedrag dat een school invulde was 75 euro. 6% van de scholen waar werkkledij nodig is biedt de werkkledij gratis aan voor gebruik van de leerlingen.

3.1.4 Schoolmateriaal

3.1.4.1 Duurzame schooluitrusting

Onder duurzame schooluitrusting verstaan we schoolartikelen die meestal meerdere leerjaren gebruikt worden, en eventueel met anderen (broer, zus, ouder, ...) gedeeld kunnen worden. Voorbeelden zijn een boekentas, een pennenzak, rekenmachine, of USB-stick. Vakspecifiek materiaal zoals muziekinstrumenten, software, of andere, rekenen we ook onder deze rubriek. Ook voor duurzame schooluitrusting is het mogelijk dat ouders de gebruikte materialen in een vorig schooljaar aangekocht hebben, of gratis in bruikleen hebben.

Tabel 24. Gebruik (%), aankoop en bruikleen (%) voor duurzaam schoolmateriaal

	Gebruik %	Indien gebruik:		
		Aankoop dit schooljaar %	Aankoop vorig schooljaar %	Bruikleen %
Eerste semester	99,7	.	.	.
Rugzak/boekentas	99,4	66,5	33,4	0,1
Turnzak/zwemzak	85,9	30,4	61,1	8,5
Pennenzak	95,2	50,7	47,9	1,4
Nietjesmachine, perforator	29,3	23,8	66,1	10,1
Rekenmachine	94,2	56,9	38,5	4,6
Passer, gradenboog, geodriehoek	95,2	47,4	48,5	4,1
Schaar	78,7	35,1	60,2	4,7
USB-stick	50,3	39,4	58,1	2,5
Muziekinstrumenten	10,6	26,7	17,3	56,0
Ander duurzaam materiaal	0,6	100,0	0,0	0,0
Vakspecifiek materiaal	50,4	46,6	13,2	40,2
Bijkomende uitgaven gemaakt in tweede semester?				
Tweede semester				60,3
Boekentas/rugzak				23,2
Pennenzak				15,4
Rekenmachine				22,5
Passer, gradenboog, tekendriehoek, geodriehoek				34,9
Schaar				9,1
Brooddoos				28,6
USB-stick				28,1
Woordenboek, atlas				7,6
Muziekinstrumenten				0,0
Andere				0,0
Totaal: % ouders met uitgaven <u>dit schooljaar</u> of <u>bruikleen</u>				98,3

Bijna alle gezinnen hebben dit jaar materiaal in deze rubriek aangekocht of gehuurd (98%). De meest gebruikte artikelen zijn de boekentas, pennenzak en reken- en meetmateriaal (rekenmachine, passer, gradenboog, geodriehoek). Deze worden door quasi alle gezinnen gebruikt. We zien ook dat deze artikelen meestal worden aangekocht, en niet gratis in bruikleen gebruikt worden. De helft van de

leerlingen maakt gebruik van vakspecifiek duurzaam materiaal (bv. messenset, fototoestel, ...). Hier zien we dat dergelijk materiaal wel vaker in bruikleen wordt genomen (40%). 56% van de leerlingen die muziekinstrumenten nodig hebben op school, kunnen deze gratis in bruikleen gebruiken. 60% had nog bijkomende uitgaven in het tweede semester. Bijna één op vier (23%) kocht nog een boekentas in het tweede semester en ook 23% kocht een rekenmachine in het tweede semester.

In Tabel 25 bespreken we de uitgaven aan duurzaam schoolmateriaal. We tonen hier de uitgaven voor de aankopen in 2017-2018 en voor materiaal dat gratis in bruikleen is (en waar de kost dus 0 euro bedraagt).

Tabel 25. Uitgaven (euro) voor duurzaam schoolmateriaal

	Uitgaven (aankoop dit schooljaar)				
	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Totaal eerste semester duurzaam materiaal	105,60	0,00	65,00	145,00	410,00
Rugzak/boekentas	75,00	0,00	63,00	99,00	230,00
Turnzak/zwemzak	10,00	0,00	4,00	20,00	50,00
Pennenzak	15,00	0,00	10,00	20,00	50,00
Nietjesmachine, perforator	3,45	0,00	0,00	15,00	35,00
Rekenmachine	25,00	0,00	18,00	39,00	125,00
Passer, gradenboog, geodriehoek	10,00	0,00	5,00	20,00	70,00
Schaar	5,00	0,00	3,00	8,00	25,00
USB-stick	12,00	0,00	8,00	16,00	40,00
Muziekinstrumenten	0,00	0,00	0,00	2,00	70,00
Vakspecifiek duurzaam materiaal	15,00	0,00	0,00	47,50	850,00
Bijkomende uitgaven 2de semester					
	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Totaal tweede semester	47,00	0,03	12,00	110,00	300,85
Boekentas/rugzak	78,95	40,00	65,00	85,00	150,00
Pennenzak	25,00	3,00	15,00	35,00	40,00
Rekenmachine	35,00	14,00	26,00	39,95	125,00
Passer, gradenboog, tekendriehoek, geodriehoek	6,00	0,03	3,00	15,00	25,00
Schaar	6,00	2,00	5,00	12,00	12,00
Brooddoos	5,00	2,00	4,00	11,00	30,00
USB-stick	15,00	5,00	10,00	20,00	49,00
Woordenboek, atlas	35,00	5,00	28,00	45,00	54,00
Muziekinstrumenten	.	.	.	.	.
Andere	78,95	40,00	65,00	85,00	150,00
Uitgaven (aankoop dit schooljaar)					
	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Totaal schooljaar	119,00	0,00	62,00	221,50	606,00

De mediaanuitgave in het eerste semester bedraagt 106 euro, en de helft van de ouders gaf tussen 65 en 145 euro uit. De duurste kostenpost is een rugzak/boekentas: de mediaanuitgave hiervoor bedraagt 75 euro. 75% van de ouders betaalde meer dan 63 euro voor een rugzak. Bij de andere items bevindt de mediaanuitgave zich tussen 3,45 euro (voor nietjesmachine en/of perforator) en 25 euro (voor een rekenmachine). In het tweede semester bedraagt de mediaan van bijkomende uitgaven 47 euro. Het lijkt er hier dus ook op dat het gros van de uitgaven in het eerste semester gemaakt worden. De

mediaanuitgave voor een totaal jaar is 119 euro. Ook in deze rubriek zien we een grote spreiding in de uitgaven, met een vierde van de ouders die minder dan 62 euro heeft uitgegeven, en een vierde die meer dan 221,50 euro uitgaf.

3.1.4.2 Laptop/PC en internet thuis

52,96% van de directeurs geeft aan dat een pc, laptop of tablet als individueel werkmiddel gebruikt wordt (niet te verwarren met het gebruik van computers in een pc-lokaal). 86,7% van de scholen rekent geen ICT kosten aan de leerlingen aan. 7,9% van de directieleden (een ongewogen aantal van 2 directeurs) rekent kosten aan voor de aankoop van PC, laptop of tablet. De aankoopprijs in deze scholen bedraagt respectievelijk 325 euro en 575 euro. 5,4% van de directieleden (een ongewogen aantal van 2 directeurs) zegt dat er kosten aangerekend worden onder de vorm van huur (50 euro en 161 euro). In de ouderbevraging geeft slechts 3,8% van de ouders aan dat de school ICT-kosten aanrekent.

We maken een onderscheid tussen de kosten die door de school werden aangerekend voor PC, laptop, tablet of internetverbinding (bv. indien de school verplicht een bepaalde tablet of laptop aan te kopen om tijdens de lessen te gebruiken) en de kosten verbonden aan het gebruik van deze artikelen thuis voor schooldoeleinden. De uitgaven voor dit thuisgebruik hebben we niet gevraagd, maar we wijzen hier zelf een forfait toe. Voor de toewijzing van een forfaitaire kost voor laptops, tablets, internetaansluiting en printers hanteren we een berekening op basis van een redelijke kostprijs voor een nieuw artikel, en van een redelijke afschrijftermijn. Dit bedrag wordt enkel toegepast bij de ouders die aangeven dat hun zoon of dochter er gebruik van maakt voor de studies. We gaan hier uit van een gedeeld gebruik door de leerling zelf in het geval van laptop en tablet (privégebruik en schoolgebruik elk 50%). Indien de ouder aangeeft dat ze het artikel enkel in huis gehaald hebben omdat het noodzakelijk was voor de studies, rekenen we de kost voor 100% aan de studiekost (in tegenstelling tot het gedeeld privégebruik in andere gevallen). In het geval van de kosten voor internetverbinding en een printer, delen we het gebruik door het aantal inwonende gezinsleden. We gaan er dus wel van uit dat een laptop of tablet énkél door de leerling in kwestie wordt gebruikt. Als de ICT kosten aangerekend door de school hoger liggen dan 300 euro, rekenen we laptop/pc en tablet niet aan.

- PC/laptop
  - o 750 euro nieuwe aankoop, gaat gemiddeld 4 jaar mee => 187,5 per jaar, maar gedeeld gebruik 50 % => 93,75 euro per jaar
- Internetverbinding: 30 euro per maand, omgerekend 300 euro per schooljaar
  - o gedeeld gebruik 50%
  - o Gedeeld door het aantal inwonende gezinsleden. Bijvoorbeeld, in geval van een gezin met 2 volwassenen en 2 kinderen komt de kost neer op 2,5 euro per maand of 37,5 euro per schooljaar.
- Tablet
  - o 300 euro nieuwe aankoop, gaat gemiddeld 3 jaar mee. Gedeeld gebruik 50% => 50 euro per schooljaar
- Printer: nieuwe aankoop
  - o 70 euro nieuwe aankoop, gaat gemiddeld 5 jaar mee, => 14 euro per jaar. gedeeld door aantal inwonende gezinsleden.

Bijna alle leerlingen gebruiken thuis een laptop of PC, internet en een printer voor schoolgebruik. Eén op zeven leerlingen (15%) zou deze laptop of PC niet hebben als het niet nodig was voor de studies. Iets meer dan een derde van de leerlingen heeft thuis een tablet die ze voor school gebruiken, hiervan zegt één op tien (11%) dat dit niet in huis zou zijn als het niet voor school nodig was. Een op drie gezinnen heeft minstens één ICT artikel in huis wat ze niet zouden hebben indien het niet noodzakelijk was voor school.

Tabel 26. Gebruik (%) en uitgaven voor ICT-artikelen

	Heeft dit thuis en gebruikt dit voor de studies %	Zou dit niet hebben als het niet nodig was voor de studies %	Uitgaven				
			Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Laptop/PC	96,5%	14,9%	93,75	0,00	93,75	93,75	187,50
Tablet	34,7%	11%	50,00	50,00	50,00	100,00	100,00
Internet	98,6%	1,4%	31,25	17,90	25,00	31,25	62,50
Printer	94,6%	9,7%	3,50	2,00	2,80	3,50	7,00
ICT-kosten aangerekend door de school	3,8%	.	30,00	0,00	10,00	99,00	650,00
Totaal	99,3%	33,0%	143,75	46,33	128,50	190,08	650,00

De mediaanuitgave die we hier berekenen bedraagt 143,75 euro, met de grootste kost voor een laptop of PC. 4% had kosten voor ICT die aangerekend zijn door de school. Voor drie vierde van deze gezinnen bleef deze rekening onder de 99 euro.

3.1.4.3 Niet-duurzame schooluitrusting

Dit zijn schoolartikelen die meestal gedurende slechts één leerjaar (of minder) gebruikt kunnen worden op school en noodzakelijk zijn voor het volgen van de lessen. We bedoelen de volgende benodigdheden:

- Schrijfgerief en schrijfpapier
- Printkosten thuis
- Schoolagenda, toets- of huiswerkbladen
- Mappen
- Kaftpapier
- Grondstoffen nodig voor in de les (bv. hout, stof, kookingrediënten)
- ...

In het eerste semester was de mediaanuitgave 89 euro. Bijna alle ouders (82,8%) in de vervolgbepaving hadden nog bijkomende kosten voor niet-duurzaam schoolmateriaal in het tweede semester. Deze kwamen in de mediaan neer op 40 euro en lagen tussen 9,99 en 350 euro extra.

Van de ouders die beide bevestigingen had ingevuld, vermeldde 99% kosten voor niet duurzaam schoolmateriaal. De mediaanprijs voor het volledige jaar bedraagt bij hen 111,50 euro. Een vierde van

de ouders betaalde minder dan 88 euro, en één vierde betaalde meer dan 172,50 euro. De ouders die hier hoge bedragen invulden, betaalden vooral veel aan kantoormateriaal (schriften, mappen, kaftpapier), printkosten thuis (papier en inktpatronen) en teken- en knutselmateriaal. Eén gezin betaalde 200 euro aan tekenmateriaal. Een andere ouder vulde 189 euro in aan printkosten thuis. Grondstoffen voor in de les, zoals hout, stoffen, of kookingrediënten, werden maar door een kleine minderheid van de ouders aangekocht.

Tabel 27. Gebruik (%) en uitgaven voor niet-duurzaam schoolmateriaal

	Gebruik		Uitgaven			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Totaal eerste semester	98,5%	89,00	7,00	50,00	125,00	700,00
Schrijfgerief (pennen, potloden, ...)	88,4%	25,00	0,00	20,00	45,00	350,00
Kantoorartikelen (schrijfpapier, mappen, ...), printkosten thuis, tekenmateriaal, ...	93,6%	50,00	0,00	35,00	84,78	400,00
Grondstoffen (hout, stof, kookingrediënten, ...)	14,4%	20,00	2,00	6,45	22,00	80,00
Andere	0,6%	30,00	30,00	30,00	30,00	30,00
Totaal tweede semester	82,8%	40,00	9,90	23,00	77,50	350,00
Schrijfgerief (pennen, potloden, ...)	52,7%	11,00	5,00	10,00	20,00	50,00
Kantoorartikelen (schrijfpapier, mappen, ...), printkosten thuis, tekenmateriaal, ...	77,9%	30,00	1,50	20,00	52,00	234,00
Grondstoffen (hout, stof, kookingrediënten, ...)	16,4%	15,00	5,00	7,00	28,00	80,00
Andere	0,0%	.	.	.	.	.
Totaal volledig jaar	99,1%	111,50	10,00	88,00	172,50	540,00

3.1.5 Vervoerskosten

Voor de berekening van de vervoerskosten berekenen we de kosten voor leerlingen die met de auto gebracht worden aan een prijs van 0,357 euro per kilometer. Dit is een forfaitair bedrag dat de RSZ hanteert voor de onkostenvergoeding van werknemers¹⁵. Het bedrag houdt rekening met aankoop, verzekering, brandstof, en onderhoudskosten. Indien er meerdere kinderen meerijden, wordt dit bedrag gedeeld door het aantal kinderen in de auto.

- Voor leerlingen die op internaat zitten gaan we uit van 2 ritten per week (zondag/maandag en vrijdag), en dus 74 ritten per jaar.
- Voor de andere leerlingen rekenen we met 2 ritten per dag, en dus 352 ritten per jaar.

De fiets wordt in de berekening van de kosten voor woon-schoolvervoer beschouwd als een kosteloos vervoersmiddel. We rapporteren echter ook de uitgaven voor de aankoop en onderhoud van de fiets als een aparte uitgavenpost van vervoer. In de vergelijking met vorig onderzoek worden de aankoopsom en onderhoudskosten van de fiets apart opgenomen, omdat dit in het vorig onderzoek nog niet opgenomen was. In de analyse naar schoolnet, -grootte en -aanbod nemen we de kosten voor aankoop en onderhoud van de fiets wel op.

¹⁵<https://www.socialsecurity.be/employer/instructions/dmfa/nl/latest/instructions/salary/particularcases/expensesreimbursement.html>

De mediaanafstand tussen de woning en de school bedraagt 10 km. Driekwart van de leerlingen woont binnen 15 km van de school. De meest gebruikte vervoerswijzen zijn het openbaar vervoer, te fiets of te voet, of een combinatie hiervan. Bijna drie vierde (73%) van de leerlingen gebruikt één van deze vervoersmiddelen in zijn of haar woon-schoolverplaatsingen. Vergeleken met het vorig studiekostenonderzoek zien we een hoger aandeel van leerlingen dat (enkel) met de auto naar school wordt gebracht en afgehaald. In onze steekproef wordt 13% van de leerlingen volledig met de auto gebracht; tegenover 4% in het vorig onderzoek.

Slechts 9% van de directies geeft aan dat de school een schoolbus heeft voor het dagelijks vervoer van de leerlingen naar en van school. In deze scholen rijden tussen 5 en 30% van de leerlingen met deze schoolbus mee.

Tabel 28. Gebruik (%) en afstand (km) van het woon-schoolvervoer

	Gebruik		Afstand (km)			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Te voet en/of fiets	29,8%	4,50	0,20	2,00	6,00	12,00
Auto	12,9%	10,00	3,00	6,00	15,00	54,00
Openbaar vervoer	24,3%	12,00	2,00	8,00	15,00	110,00
Schoolbus	2,3%	15,00	15,00	15,00	20,00	20,00
Te voet/fiets + openbaar vervoer	18,9%	12,00	3,50	8,00	15,00	43,00
Auto + openbaar vervoer	2,9%	15,00	5,00	8,00	20,00	31,00
Andere combinaties	8,8%	15,00	1,00	6,00	25,00	37,50
Totaal	100,0	10,00	0,20	5,00	15,00	110,00

De mediaankost voor het woon-schoolvervoer bedraagt 175,67 euro (zie Tabel 29). We zien hier een grote spreiding in de kosten, gaande van 0 euro voor leerlingen die enkel met de fiets of te voet gaan, tot boven de 4000 euro voor een leerling die een combinatie hanteert van auto, openbaar vervoer en fiets. Voor een vierde van de leerlingen liggen de vervoerskosten hoger dan 310 euro. Voor leerlingen die met de auto gebracht worden, is de mediane kost opvallend hoger dan andere vervoersmiddelen.

Tabel 29. Gebruik (%) en uitgaven aan het woon-schoolvervoer

	Gebruik			Uitgaven		
	%	Mediaan	Min.	Q1	Q3	Max.
Te voet en/of fiets	29,8%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Auto	12,9%	816,82	125,67	502,66	1256,64	1884,96
Openbaar vervoer	24,3%	200,00	0,00	149,00	220,00	1450,00
Schoolbus	2,3%	207,00	207,00	207,00	450,00	450,00
Te voet/fiets + openbaar vervoer	18,9%	165,00	50,00	90,00	204,00	360,00
Auto + openbaar vervoer	2,9%	460,33	197,67	197,67	1046,76	1046,76
Andere combinaties	8,8%	518,00	62,83	204,00	1316,64	4649,57
Totaal	100,0	175,67	0,00	0,00	310,00	4649,57

22% van de gezinnen had dit schooljaar nog extra aankopen gedaan voor het mogelijk maken van het vervoer. Dit omvat de aankoop van fiets en –toebehoren, onderhouds- en reparatiekosten, veiligheidskledij (bv. fluo-hesjes, fietshelm,...) en eventueel andere kosten. De kost voor de aankoop rekenen we af op 4 jaar gebruik voor fiets en fietsslot, en op 3 jaar voor een fietshelm, aan een veronderstelling van 50% privégebruik. Onderhoud en andere kosten rekenen we aan de volledig opgegeven prijs aan. In veel gevallen vulden ouders hier de aankoop van fietslichtjes in. Eén op acht ouders (12%) kocht dit jaar een fiets om het vervoer naar school mogelijk te maken. De mediaankost hiervoor berekenen we op 52,50 euro. 7% van de gezinnen had nood aan onderhoud en reparaties. De mediaanuitgaven voor deze kostenpost ligt op 30 euro. In totaal betaalden de ouders 40 euro aan extra aankopen voor woon-schoolvervoer.

Tabel 30. Gebruik (%) en uitgaven aan extra aankopen die dit schooljaar zijn gedaan voor het mogelijk maken van woon-schoolvervoer

	Gebruik		Uitgaven			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Fiets	12,2%	52,50	10,00	25,00	62,50	87,50
Fietshelm en slot	7,2%	7,08	3,33	6,25	13,54	26,04
Onderhoud	6,7%	30,00	0,00	15,00	50,00	250,00
Andere	2,3%	35,00	5,00	10,00	35,00	35,00
Totaal	22,0%	40,00	1,25	17,50	70,63	253,75

3.1.6 Schoolactiviteiten

Onder de noemer van schoolactiviteiten bespreken we achtereenvolgens het gebruik en uitgaven aan sportactiviteiten tijdens de schooluren en uitstappen. De sportactiviteiten tijdens de schooluren werden enkel in de eerste bevraging opgenomen. Iets meer dan de helft van de ouders heeft uitgaven voor sportactiviteiten die tijdens de schooluren georganiseerd worden. De mediaanuitgave is 20 euro, met een minimum van 1 euro en een maximum van 480 euro. Deze maximumuitgave wordt gemaakt voor de sport schermen.

Voor de uitstappen maken we een onderscheid tussen ééndaagse schoolactiviteiten en meerdaagse uitstappen. Voorbeelden van ééndaagse schoolactiviteiten zijn culturele uitstappen (museum, theater, ...), allerlei studie-uitstappen zoals een stadsbezoek, bezinningsdagen, vakbeurzen, alsook sportlessen naast de gewone turnles (zwemmen, schaatsen, ...) of een sportdag. Voor meerdaagse uitstappen nemen we alleen de schoolreizen in rekening die geheel of gedeeltelijk tijdens de schooluren plaatsvinden. De kosten voor uitstappen werden bij de ouders enkel in de vervolgbefragung bevraagd. Meer dan negen ouders op tien hebben uitgaven voor ééndaagse uitstappen gemaakt. De mediaanuitgave hiervoor is 33 euro per schooljaar, met een minimum van 0 euro en een maximum van 300 euro. Hiernaast hebben deze ouders hun ouders een mediaan van 10 euro aan zakgeld gegeven voor deze uitstappen. Meerdaagse uitstappen zijn een minder voorkomende praktijk in de eerste graad. Ongeveer één ouder op vier heeft uitgaven gemaakt voor meerdaagse uitstappen (tijdens de schooluren) met een mediaanuitgave van 250 euro.

Tabel 31. Gebruik (%) en uitgaven aan ééndaagse en meerdaagse uitstappen voor een schooljaar

	Gebruik		Uitgaven			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Totaal sportactiviteiten	55,0	20,00	1,00	12,50	30,00	480,00
Totaal uitstappen	92,8	63,00	0,00	33,00	170,00	600,00
Eéndaagse uitstap	92,8	33,00	0,00	22,50	59,25	300,00
Eéndaagse uitstap: zakgeld	92,8	10,00	0,00	5,00	20,00	30,00
Meerdaagse uitstap (tijdens schooluren)	27,6	250,00	10,00	120,00	300,00	300,00
Meerdaagse uitstap: zakgeld	27,6	20,00	0,00	10,00	24,00	50,00
Totaal uitstappen en sportactiviteiten	93,7	69,00	0,00	33,00	175,25	600,00

In de directievragenlijst kunnen we meer informatie verkrijgen over de organisatie van ééndaagse en meerdaagse uitstappen door scholen. Twee derde van de directieleden heeft geantwoord dat de school ééndaagse uitstappen organiseert voor de eerste graad. 51% organiseert zwemmen gemiddeld 6 à 7 keer per jaar met een mediaankost van 3 euro per keer. 65% organiseert gemiddeld één keer per jaar een sportdag met een mediaanprijs van 16 euro. 62% organiseert gemiddeld 2 à 3 cultuuruitstappen per jaar waarvan één uitstap een mediaanprijs van 21 euro heeft. 15% van de scholen organiseert één keer per jaar een bezinning voor de eerste graad met mediaanprijs van 24 euro. Tot slot zijn er in 57% van de scholen nog andere daguitstappen voor de eerste graad. Dit gebeurt nog zo'n één à twee keer per jaar en de mediaanprijs is 22,50 euro. Meerdaagse uitstappen worden in minder scholen georganiseerd voor eerste- en tweedejaars, dit is het geval in respectievelijk 26,23% en 28,96% van de scholen.¹⁶

3.1.7 Steunactiviteiten en andere uitgaven

3.1.7.1 Steunactiviteiten

Steunactiviteiten zijn activiteiten die door de school (of oudercomité of leerlingenraad) georganiseerd worden en waaraan deelname en/of bijdrage niet verplicht is. Enkele voorbeelden zijn steunacties voor het goede doel, tombola's of eefstijnen. In ongeveer drie scholen op vier (73%) zouden financiële steunacties voor het goede doel georganiseerd worden. Ongeveer twee derde van de directieleden (63%) zegt ook dat er steunacties voor de school georganiseerd worden.

Zowel in de eerste als de tweede bevraging heeft bijna de helft van de ouders uitgaven gemaakt voor steunactiviteiten. De mediaankost in beide bevragingen komt eveneens overeen, namelijk 30 euro. De helft van de ouders in beide bevragingen heeft tussen 10 en 60 euro uitgegeven aan steunactiviteiten. De hoogste bijdrage aan steunactiviteiten komt van een ouder uit de eerste bevraging die 50 euro aan een eefstijntje heeft uitgegeven, en 250 euro aan een wafelverkoop.

Eén derde (35%) van de ouders in de vervolgbefragung heeft geen uitgaven aan een steunactie gemaakt, niet in de eerste en niet in de vervolgbefragung. Eén derde (36%) heeft in beide bevragingen

¹⁶ De mediaanprijzen voor ééndaagse uitstappen zijn niet specifiek voor de eerste graad, maar voor het volledig secundair. Omdat de meerdaagse uitstappen voor de tweede en derde graad vaak een verdere bestemming hebben en dus ook een hogere kost, bespreken we hier de mediaanprijs van meerdaagse uitstappen op basis van de directievragenlijst niet.

geen kosten gemeld voor steunacties. 11% heeft enkel in de eerste bevraging kosten ingevuld, en 18% enkel in de tweede bevraging. Voor de respondenten van de vervolgbefragung hebben we een totale bijdrage aan steunactiviteiten kunnen berekenen doorheen het hele schooljaar: indien ze in één van de twee bevragingen geantwoord hebben een kost te hebben aan steunactiviteiten, dan hebben ze hier een mediaankost van 38 euro uitgegeven, met de helft van de respondenten die een kost hebben tussen 12 en 83 euro.

Tabel 32. Gebruik (%) en uitgaven aan steunactiviteiten voor een schooljaar

	Gebruik		Uitgaven			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Totaal 1 ^{ste} semester	49,3%	30,00	0,25	10,00	60,00	300,00
Totaal 2 ^{de} semester	45,6%	30,00	2,00	10,00	60,00	150,00
Totaal	64,4%	38,00	3,00	12,00	83,00	170,00

3.1.7.2 Andere kosten

Andere uitgaven betreffen de kosten die verbonden zijn aan bepaalde diensten van de school: de huur van een locker, klasfoto's, reftergeld/middagopvang, of specifieke projectdagen.

90,44% van de ouders in de eerste bevraging heeft nog andere uitgaven gehad die niet onder de hierboven besproken kostenrubrieken vallen. De mediaankost is 17,25 euro waarbij de uitgaven van de helft van de ouders zich tussen 10 en 31,5 euro bevinden. Ongeveer twee procent van de leerlingen heeft uitgaven hoger dan 100 euro, deze hoge kost hangt voornamelijk samen met de kost voor attesten of certificaten die nodig zouden zijn voor de studie. Opvallend is dat meer dan 30% van de ouders zegt uitgaven te hebben voor het rapport van hun kind met een mediaanuitgave van 2,50 euro per schooljaar.

In de vervolgbefragung heeft 78% geantwoord dat ze sinds de eerste bevraging nog "andere uitgaven" gehad hebben. De mediaankost in de vervolgbefragung is 10 euro en 50% van de ouders heeft een uitgave tussen 5 en 28 euro. Eén ouder heeft 250 euro extra kosten gemaakt, waarvan 200 euro voor een leerlingenkaart. Omdat dit de enige observatie binnen een school was, konden we niet nakijken of deze uitgave gelijkloopt met die van ouders binnen de school.

In totaal hebben 91% van de ouders nog andere onderwijsuitgaven gemaakt die niet onder de andere kostenrubrieken vallen. De mediaanuitgave is 22,50 euro, en de helft van de ouders heeft tussen 14 en 55 euro uitgegeven.

Tabel 33. Gebruik (%) en uitgaven aan andere kosten voor een schooljaar

	Gebruik		Uitgaven			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Totaal eerste semester	90,4	17,25	1,00	10,00	31,50	150,00
Schoolfoto's of klasfoto's	72,9	12,00	1,00	7,00	15,00	129,00
Attesten of certificaten	1,8	100,00	21,00	100,00	100,00	100,00
Schoolkrant	8,1	4,50	0,00	4,00	5,00	15,00
Waarborg leerlingenkastje	28,0	15,00	3,00	10,00	20,00	50,00
Huur leerlingenkastje	25,7	15,00	0,00	10,00	15,00	60,00
Leerlingenasje	9,4	3,00	0,00	2,50	5,00	20,00
Waarborg voor oplaadkaart	2,2	7,50	5,00	7,50	10,00	10,00
Huur van oplaadkaart	1,2	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Lidgeld vriendenkring	0,8					
Bijdrage oudercomité	13,9	4,75	1,50	4,00	5,00	100,00
Gebruik mediatheek/bibliotheek	1,8	0,00	0,00	0,00	0,00	5,00
Rapport	30,7	2,50	0,00	2,00	5,00	12,00
Gebruik internet (in de klas)	4,5	5,50	0,00	0,00	10,00	30,00
Avondstudie op school	2,1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Bijdrage leerlingenplatform	2,7	5,00	0,00	0,00	5,00	18,00
Andere	1,2	/				
Totaal tweede semester	78,0	10,00	0,54	5,00	28,00	250,00
Schoolfoto's of klasfoto's	52,9	5,00	0,00	2,00	9,20	50,00
Attesten of certificaten	1,1	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00
Schoolkrant	1,1	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00
Waarborg leerlingenkastje	29,6	10,00	0,00	10,00	15,00	45,00
Huur leerlingenkastje	24,3	15,00	0,00	7,50	15,00	50,00
Leerlingenasje	18,8	5,00	0,00	5,00	15,00	200,00
Bijdrage oudercomité	11,6	4,00	0,00	4,00	5,00	5,00
Gebruik mediatheek/bibliotheek	2,3	3,00	0,00	0,00	10,00	10,00
Rapport	14,5	3,00	0,00	1,00	5,00	10,00
Gebruik internet (in de klas)	4,8	2,50	0,00	0,00	3,00	5,00
Bijdrage leerlingenplatform	1,1	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00
Verzekeringen	2,4	0,00	0,00	0,00	3,00	3,00
Andere	13,1	0,00	0,00	0,00	3,00	3,00
Totaal	91,0	22,50	0,54	14,00	55,00	289,00

3.1.7.3 Reftergeld

Het verblijf op school tijdens de middag is niet altijd kosteloos voor leerlingen. Ongeveer één directeur op vijf (21%) directeurs zegt dat er aan de ouders reftergeld aangerekend wordt. Bijna 15 procent (van de ouders zegt reftergeld te betalen aan de school. De mediaankost voor reftergeld bedraagt 68 euro per schooljaar. Voor 50% van de ouders ligt de prijs tussen 42,5 en 127,5 euro. De maximumkost voor reftergeld is 340 euro.

Tabel 34. Gebruik (%) en uitgaven aan reftergeld voor een schooljaar

	Gebruik		Uitgaven			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Totaal	14,5	68,00	2,13	42,50	127,50	340,00

3.1.8 Buitenschoolse kosten

Dit zijn de kosten die wel verbonden zijn aan de school maar die facultatief zijn. Het gaat hier om kosten verbonden aan studie en opvang buiten de schooluren, aan buitenschoolse hulp (bijles, dactylo, logopedie). Ook kosten verbonden aan school gebonden evenementen buiten de schooluren worden hier opgenomen, bv. deelname aan een wiskunde-olympiade of andere scholenkampioenschappen.

In de eerste bevraging antwoordt 7,5% van de ouders dat hun kind buitenschoolse activiteiten volgt die door de school buiten de schooluren georganiseerd worden. De meest populaire buitenschoolse activiteiten die door deze leerlingen gevolgd worden, zijn dactylolessen (37%), schaken (13%) en andere vormen van sport (33%), en een schoolorkest (12%). De mediaankost voor leerlingen die aan buitenschoolse activiteiten deelnemen, is 50 euro per schooljaar. Voor 43% van de leerlingen zijn deze activiteiten echter gratis. De hoogste kost die aan buitenschoolse activiteiten betaald wordt, is van een leerling die 1 000 euro per schooljaar (ofwel 100 euro per maand) uitgeeft aan bijlessen.

In de opvolgingsbevraging antwoordt 8% van de ouders dat hun kind buiten de school om bijscholing, logopedie of dactylo gevolgd heeft. 6% van de ouders heeft ingevuld dat hun kind bijscholing heeft gevolgd buiten de school om, en 1% heeft ingevuld dat hun kind dactylolessen gevolgd heeft. De mediaankost voor bijscholing bedraagt 125 euro per jaar, en voor dactylo 50 euro per jaar. Verder heeft 13% van de leerlingen in de opvolgingsbevraging deelgenomen aan een wedstrijd of competitie tussen scholen. Deelname aan deze wedstrijden was gratis voor 80% van de leerlingen, de maximumprijs voor deelname was 5 euro.

In totaal heeft 28% van de ouders uitgaven gehad aan buitenschoolse activiteiten. Voor 59% van de ouders was de deelname aan deze buitenschoolse activiteit van hun kind kosteloos. 14% van de ouders betaalde 5 euro of minder voor de activiteit. Slechts voor een beperkte groep van kinderen, en dan vooral kinderen die bijscholing volgen, is de prijs voor buitenschoolse activiteiten meer dan 100 euro.

Tabel 35. Gebruik (%) en uitgaven aan buitenschoolse activiteiten voor een schooljaar

	Gebruik		Uitgaven				
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max	
Totaal buitenschoolse activiteiten georganiseerd door de school	7,5	50,00	0,00	0,00	195,00	1000,00	
Totaal buitenschoolse activiteiten buiten de school	8,3	50,00	0,00	50,00	125,00	250,00	
Bijscholing	5,8	125,00	0,00	0,00	250,00	400,00	
Logopedie	0,0						
Dactylo	1,2	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00	
Totaal deelname aan wedstrijden tussen scholen	13,0	0,00	0,00	0,00	0,00	5,00	
Totaal	28,3	0,00	0,00	0,00	100,00	400,00	

3.2 Totale studiekosten

In Tabel 36 geven we een overzicht van het gebruik en uitgaven aan de verschillende rubrieken van studiekosten die we hierboven besproken hebben. De mediaanuitgave voor schoolboeken en drukwerk is het hoogst, gevolgd door duurzame schooluitrusting. Met uitzondering van het forfaitair bedrag en steunacties is het gebruik van de kostenrubrieken hoger dan 90%.

We presenteren drie totale studiekosten in Tabel 36. Het eerste totaal omvat alle studiekosten met uitzondering van de vervoerskosten. De mediaan bedraagt 945,50 euro voor een schooljaar, de studiekosten bevinden zich tussen 109 en 1955,21 euro. De helft van de ouders geeft tussen 736,50 en 1294,55 euro uit voor een schooljaar, er is met andere woorden een sterke spreiding van de studiekosten.

Het tweede totaal geeft de studiekosten weer, inclusief de kosten voor woon-schoolverkeer. In dit totaal nemen we echter niet de extra aankopen voor vervoer op. De mediaan van dit totaal bedraagt 1156,50 euro.

Het laatste totaal omvat alle kosten in Tabel 36. Voor één schooljaar in de eerste graad van het secundair onderwijs is de mediaanuitgave 1207,35 euro. De minimumuitgave is 109 euro, de maximumuitgave is 2763,08 euro. De uitgaven van de helft van de ouders situeert zich tussen 857,50 euro en 1590,50 euro.

Tabel 36. Gebruik (%) en uitgaven (mediaan) aan rubrieken van studiekosten (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek)

	Gebruik		Uitgaven			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Forfaitair bedrag	8,1	200,00	35,00	94,00	345,00	657,00
Schoolboeken en drukwerk	95,8	300,00	0,00	244,28	337,54	870,00
Kledij	97,0	30,00	0,00	15,00	83,00	960,00
Duurzame schooluitrusting	98,3	119,00	0,00	62,00	221,50	606,00
ICT	99,3	143,75	46,33	128,50	190,08	650,00
Niet-duurzame schooluitrusting	99,1	111,50	10,00	88,00	172,50	540,00
Vervoerskosten	100	175,67	0,00	0,00	310,00	4649,57
Schoolactiviteiten	93,7	69,00	0,00	33,00	175,25	600,00
Kosten verbonden aan steunacties	64,4	38,00	3,00	12,00	83,00	170,00
Andere uitgaven	91,0	22,50	0,54	14,00	55,00	289,00
Buitenschoolse kosten	28,3	0,00	0,00	0,00	100,00	400,00
Totaal (zonder vervoerskosten)	100,0	945,50	109,00	736,50	1294,55	1955,21
Totaal (met woon-schoolverkeer)	100,0	1156,50	109,00	857,50	1590,50	2763,08
Totaal (met alle vervoerskosten)	100,0	1207,35	109,00	857,50	1590,50	2763,08

3.3 Leefkosten

Leefkosten zijn kosten die niet strikt samenhangen met de studies, en die men ook zou hebben “als het kind niet studeerde”. We bespreken hieronder de kosten voor eten en drinken, en internaatkosten.

3.3.1 Eten en drinken op school

83 % van de scholen bieden eten en drinken aan leerlingen aan. In Tabel 37 geven we op basis van de directievragenlijst een overzicht van het percentage scholen die verschillende vormen van eten en drinken aanbieden, en de mediaanprijs hiervan. Ongeveer één school op drie biedt warme maaltijden aan leerlingen aan voor een mediaanprijs van 5 euro per maaltijd. Bijna de helft van de scholen heeft ook broodmaaltijden voor leerlingen. In acht scholen op de tien is er water voor leerlingen (waarbij de meeste scholen dit gratis aanbieden aan leerlingen), en één school op drie biedt ook warme dranken aan. Snacks en andere koude dranken worden het minst vaak aangeboden in scholen.

48% van de ouders maakt kosten voor eten op school (Tabel 38). De mediaankost voor eten is 170 euro per schooljaar, waarbij de helft van de ouders tussen 85 en 510 euro betalen. 8 procent van de ouders betalen meer dan 1 000 euro per schooljaar. Dit zijn ouders die meer dan 100 euro per maand betalen voor een warme maaltijd op school.

Tabel 37. Aanbod en prijs van eten en drinken op school (per stuk) volgens directievragenlijst

	Aangeboden		Prijs per stuk			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Warme maaltijd	32,2	5,00	3,00	4,00	6,00	13,00
Broodmaaltijd	44,5	2,50	1,80	2,00	3,00	3,00
Fruit	33,0	0,50	0,00	0,10	1,00	2,00
Snacks	18,6	1,00	0,70	1,00	1,00	1,60
Water	79,0	0,00	0,00	0,00	0,50	1,00
Melk, andere koude dranken	27,8	0,50	0,00	0,40	0,80	2,00
Warme dranken	35,7	1,00	0,00	0,00	1,50	1,50

Tabel 38. Gebruik (%) en uitgaven aan eten en drinken voor een schooljaar

	Gebruik		Uitgaven			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Warme maaltijd	20,4	510,00	17,00	170,00	714,00	1 955,00
Broodmaaltijd	25,7	85,00	0,00	68,00	170,00	595,00
Fruit, koek, snoep	14,4	85,00	4,25	8,50	127,50	510,00
Drank	3,2	85,00	5,10	34,00	102,00	306,00
Andere: soep	4,6	5,10	5,10	5,10	5,10	5,10
Totaal	47,7	170,00	0,00	85,00	510,00	1 955,00

3.3.2 Internaatkosten

In de ouderbevraging hebben slechts drie ouders de vragen over internaatkosten ingevuld. Omwille van dit lage cijfer, hebben we besloten om onze bespreking van de internaatkosten voornamelijk te baseren op de directievragenlijst waarin 11 directieleden hebben geantwoord dat er een internaat aan hun school verbonden is met een gemiddelde van 84 internen. Eén directeur gaf aan geen informatie te kunnen geven over de kosten van het internaat, omdat dit een onafhankelijk internaat was. Op basis van de 10 directieleden die de vragen over de internaatkosten gedeeld hebben, kunnen we enkele vaststellingen over de internaatkosten afleiden.

Het mediaanbedrag voor het kostgeld van het verblijf bedraagt 2 850 euro, waarbij de prijzen variëren tussen 2 167,50 euro en 3 335 euro voor een schooljaar. In dit bedrag zijn in alle scholen de volgende zaken inbegrepen: huisvesting, nutsvoorzieningen, maaltijden, versnaperingen en drank. In meer dan de helft van de scholen zitten activiteiten (buiten de schooluren) inbegrepen in het kostgeld.¹⁷ Bijna alle scholen met internaat rekenen, volgens de directie, in het begin van het schooljaar geen provisiegeld aan. Dit gebeurt slechts in één van de 10 bevroegde scholen. Meer dan de helft van de scholen met internaat rekenen extra kosten voor vrijblijvende activiteiten buiten de schooluren aan: de mediaanprijs voor deze extra kosten bedraagt 40 euro per schooljaar met een minimum van 15 euro en een maximum van 145 euro.

De totale mediaankost voor een internaatverblijf voor een schooljaar komt neer op 2890 euro. De totale kost ligt in de helft van de deelnemende scholen met internaat tussen 2 479 euro en 3 335 euro.

Tabel 39. Internaatkosten per schooljaar op basis van directiebevraging

	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Kostgeld van verblijf	2 850,00	2 167,50	2 464,00	3 335,00	3 335,00
Extra kosten voor vrijblijvende activiteiten	40,00	15,00	40,00	40,00	145,00
Totaal	2 890,00	2 167,50	2 479,00	3 335,00	3 335,00

3.4 Onderwijsuitgaven ten gevolge van een functiebeperking

In de ouderbevraging antwoordt ongeveer één ouder op acht (12%) dat hun kind een functiebeperking heeft. Ongeveer de helft van de ouders met een kind met functiebeperking, heeft de vragen over de onderwijsuitgaven ten gevolge van een functiebeperking ingevuld.

We maken een onderscheid tussen drie types van uitgaven ten gevolge van een functiebeperking, namelijk uitgaven aan dagdagelijkse ondersteuning, gespecialiseerde ondersteuning en kosten voor extra leermiddelen. 11% van de ouders met een kind met een functiebeperking maakt gebruik van dagdagelijkse ondersteuning in de vorm van een persoonlijke assistent. Geen enkele ouder doet beroep op stagiairs of vrijwilligers. Het gebruik van een persoonlijk assistent (na terugbetaling) is gratis. 87% heeft kosten voor gespecialiseerde ondersteuning. De mediaankost voor dit type uitgave is 650

¹⁷ De mediaankost op basis van de zeer beperkte informatie in de oudevragenlijst varieert tussen 1 658 euro en 2 538 euro (=kostgeld + extra activiteiten). De leerlingen voor wie deze vragen ingevuld zijn, verblijven allen in een onafhankelijk internaat dat niet aan de school verbonden is. We kunnen de antwoorden van de ouders met andere woorden niet rechtstreeks vergelijken met die van de directie.

euro voor een schooljaar. De meest gebruikte vormen van gespecialiseerde ondersteuning zijn therapie binnen en buiten de schooluren waarbij de kost voor therapie tijdens de schooluren lager is dan de kost van therapie buiten de schooluren. 22% van de ouders (een ongewogen aantal van 2 observaties) rapporteert uitgaven aan extra leermiddelen. In totaal rapporteren 87% van de ouders van een kind met functiebeperking dat ze kosten ten gevolge van de functiebeperking van hun kind hebben. De totale mediaankost voor deze uitgaven is 884 euro per schooljaar.

In bijkomende analyses hebben we de totaaluitgaven aan studiekosten (zonder de onderwijsuitgaven ten gevolge van een functiebeperking) van ouders met een kind met een functiebeperking vergeleken met die van ouders zonder een kind met functiebeperking. Het verschil in totaaluitgave tussen deze twee groepen was zeer beperkt, met een mediaanmeeruitgave van 25 euro voor ouders met een kind met functiebeperking. We verwachten dus dat de meeruitgaven ten gevolge van een functiebeperking goed gevat zijn in de hier besproken kostenrubriek.

Tabel 40. Gebruik (%) en uitgaven aan onderwijsuitgaven ten gevolge van een functiebeperking voor een schooljaar

	Gebruik		Uitgaven			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Totaal dagdagelijkse ondersteuning	11,0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Stagiairs/vrijwilligers in de school	0,0					
Stagiairs/vrijwilligers in buitenschoolse omgeving	0,0					
Persoonlijke assistent	11,0%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Totaal gespecialiseerde ondersteuning	86,5	650,00	10,00	42,50	1200,00	1500,00
Therapie (logopedie, kinesithérapie) tijdens de schooluren	34,5	300,00	10,00	10,00	1500,00	1500,00
Therapie (logopedie, kinesithérapie) buiten de schooluren	28,5	884,40	650,00	650,00	1200,00	1200,00
Verzorgende en medische ondersteuning	12,5					
Revalidatiecentrum	11,0	36,13	36,13	36,13	36,13	36,13
Tolkuren	0,00					
Andere: GON-begeleiding	11,0					
Totaal kosten voor extra leermiddelen	22,0	30,00	30,00	30,00	1400,00	1400,00
Totaal	86,5	884,00	10,00	72,50	1500,00	2050,00

In de directievragenlijst worden de directieleden eveneens bevraagd over ondersteuning aan leerlingen met een functiebeperking in de school. 56,13% van de directieleden antwoordt dat er in hun school leerlingen zijn met een gemotiveerd of inschrijvingsverslag voor wie ondersteuning nodig is. Van deze scholen met leerlingen die ondersteuning nodig hebben, biedt 53,99% één of meer vormen van dagdagelijkse ondersteuning aan en 44,15% één of meer vormen van gespecialiseerde ondersteuning aan. 31,63% van de scholen biedt geen enkele ondersteuning aan.

4 Evolutie van de studiekosten sinds 2007

Om de vergelijking te maken met het gebruik en de uitgaven in de eerste graad van het secundair onderwijs in vorig onderzoek, bekijken we de kosten naar de kostenrubrieken schooluitrusting, vervoerskosten, schoolactiviteiten, meerdaagse schooluitstappen, steunactiviteiten, en andere uitgaven. Buitenschoolse kosten werden niet besproken in het vorig onderzoek. Omdat in het vorige onderzoek naar graad enkel gemiddeldes werden gerapporteerd, zullen we hier ook enkel de gemiddeldes bespreken. In Bijlage 4 is echter een overzicht met geschatte medianen uit het vorig onderzoek.

4.1 Vergelijking van gebruikspatronen

Het is niet onaannemelijk dat er in de afgelopen tien jaar bepaalde verbruikspatronen veranderd zijn in wat enerzijds door scholen gevraagd wordt, en anderzijds wat de ouders effectief van uitgaven maken. In onderstaande tabel zien we inderdaad enkele verschuivingen in het gebruik. Voor de rubrieken kledij, ICT, meerdaagse schoolactiviteiten en steunactiviteiten merken we substantiële veranderingen op in de gebruikspatronen.

Een grote verschuiving lijkt zich ook te bevinden bij het gebruik van forfaitaire bedragen door de school (een voorschot). Waar in 2006-2007 39% van de ouders hierover rapporteerden, is dit bij ons slechts bij 8% van de ouders een praktijk. Zoals besproken in hoofdstuk 3.1.1, is hier echter veel discrepantie tussen wat de ouders melden en wat de directies zelf als praktijk aangeven. Volgens de directies, gebeurt dit in ongeveer één school op vier. Bij de ouders zegt 34% dat ze een voorschot of vast bedrag betaald hebben. Slechts voor 8,1% van de ouders geven zowel ouder als directie aan dat er een praktijk van voorschot op de school is. In ieder geval is er sprake van een daling in het gebruik van deze praktijk ten opzichte van vorig onderzoek.

Voor het gebruik van specifieke kledij zien we een toename met 23 procentpunten ten opzichte van 2006-2007. Omdat we geen gedetailleerde informatie hebben over de aankopen van de verschillende kostenrubrieken voor specifieke kledij in het vorige onderzoek, kunnen we deze toename niet verder verklaren aan de hand van verschillen in gebruikspatronen.

Een tweede belangrijke stijging in gebruik betreft ICT materiaal (laptop, PC, tablet, ...), van 87% in 2006-2007 naar nagenoeg alle leerlingen in 2017-2018. Dit ligt volledig in de lijn van de verwachtingen, gezien de algemene maatschappelijke evoluties op het vlak van toenemende digitalisering.

Een andere grote verschuiving merken we bij de deelname aan steunactiviteiten. Elf jaar geleden nam 85% van de ouders deel aan deze steunactiviteiten, tegenover 64% in 2017-2018. Ook meerdaagse schoolreizen blijken minder voor te komen ten opzichte van het vorig onderzoek (van 48% naar 28%).

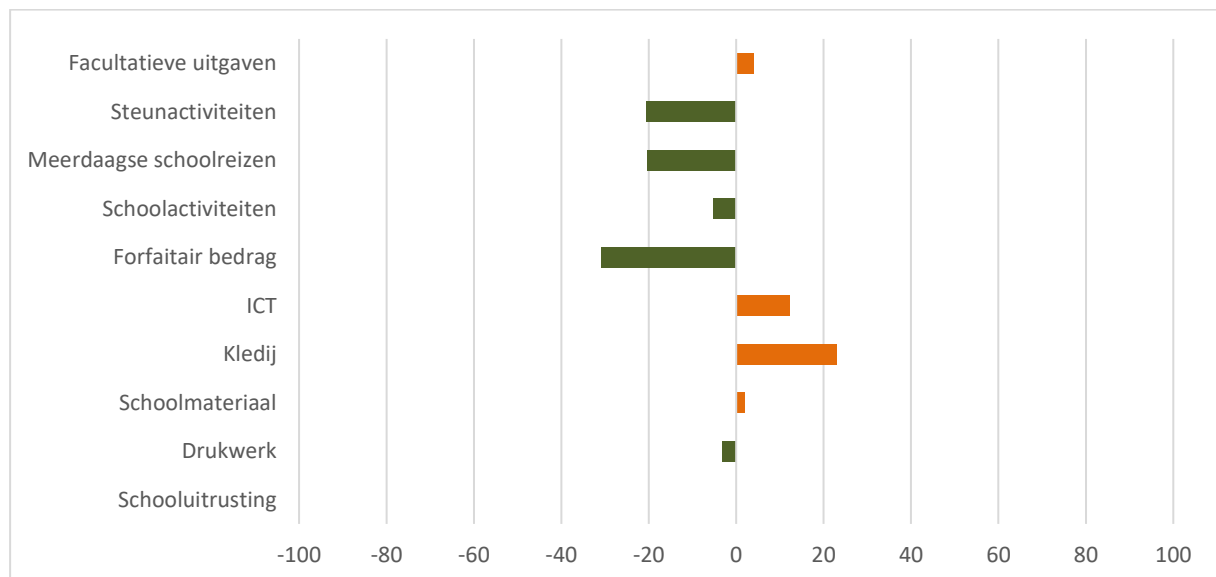
Tot slot zijn er nog enkele kleinere verschuivingen. Eéndaagse schoolactiviteiten worden in dit onderzoek door 94% van de ouders opgegeven, dit is 5 procentpunten minder dan in 2006-2007. Facultatieve uitgaven komen dan weer iets vaker voor dan vroeger (91% t.o.v. 87%).

Figuur 8 geeft een samenvattende weergave van de verschillen in gebruik van de kostenrubrieken.

Tabel 41. Evoluties in gebruikspatronen, per rubriek, tussen 2006-2007 en 2018-2018

	% gebruik 2006-2007	% gebruik 2017-2018
Schooluitrusting	100	100
Drukwerk	99	956
Schoolmateriaal	98	99
Kledij	74	97
ICT	87	99
Forfaitair bedrag	39	8
Schoolactiviteiten	99	94
Meerdaagse schoolreizen	48	28
Steunactiviteiten	85	64
Facultatieve uitgaven	87	91
Totaal zonder vervoer	100	100
Vervoerskosten 1 (verplaatsing)	100	100
Extra aankopen voor vervoer	/	22
Vervoerskosten 2 (verplaatsing + accessoires)	/	100
Totaal + vervoerskosten 1	100	100
Totaal + vervoerskosten 2	100	100

Figuur 8. Toe- en afname in gebruik van de kostenrubrieken tussen 2006-2007 en 2017-2018 in procenten (2006=0)

4.2 Vergelijken van gemiddelde uitgaven

Om de vergelijking van de kosten te maken, rekenen we eerst de cijfers uit 2006 om naar de prijzen van 2017, om rekening te houden met inflatie. Ook bespreken we hier de gemiddeldes en niet de mediaan (zie hierboven). Tabel 42 geeft een overzicht van de gemiddelde prijzen in 2006-2007 per rubriek, deze prijzen omgerekend naar het prijspeil van 2017, de gemiddelde prijzen in 2017-2018, en de relatieve toe- of afname met 2006 als basisjaar. In Figuur 9 geven we deze relatieve toe-of afname ten opzichte van 2006-2007 visueel weer.

Tabel 42: Evolutie van de uitgaven per rubriek, tussen 2006 en 2017 (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek)

	Gemiddelde 2006	Gemiddelde 2006 in prijzen van 2017	Gemiddelde 2017	Toe- of afname (2006=100)
Schooluitrusting	686,90	812,47	772,17	95,04
Drukwerk	257,10	304,10	305,23	100,37
Schoolmateriaal	258,72	306,01	279,76	91,42
Kledij	35,90	42,46	59,88	141,03
ICT	88,50	104,68	161,24	154,03
Forfaitair bedrag	227,70	269,32	236,64	87,87
Schoolactiviteiten	96,90	114,61	69,83	60,93
Meerdaagse schoolreizen	88,00	104,02	217,73	209,32
Steunactiviteiten	21,60	25,55	52,02	203,60
Facultatieve uitgaven	56,20	66,47	41,07	61,79
Totaal zonder vervoer	850,20	1004,94	988,77	98,39
Vervoerskosten 1 (verplaatsing)	63,30	74,87	291,62	389,50
Totaal + vervoerskosten 1	913,50	1079,76	1309,02	121,23
Extra aankopen voor vervoer (accessoires)	.	.	47,88	.
Totaal + vervoerskosten 2	.	.	1322,20	.

Wanneer we de vergelijking maken met de reële prijzen zien we een algemene stijging van de studiekosten van 21,23%. In absolute termen gaat het om 229,26 euro extra. Dit grote verschil is grotendeels toe te wijzen aan de vervoerskosten. Deze zijn verviervoudigd ten opzichte van elf jaar geleden. Deze stijging heeft verschillende oorzaken. Ten eerste kiezen nu meer leerlingen een school die verder dan thuis ligt dan in 2006. Dit vertaald zich in een generieke stijging in het aantal afgelegde km. Waar in 2006 de mediaanafstand naar school 5 km bedroeg is dit nu 10 km geworden. De stijging in afgelegde km doet zich voor bij alle vervoersmodi. Ten tweede zijn er de verschuivingen in de gebruikte vervoersmodi. Zo zien we een stijging van het gebruik van de auto in het woon-schoolvervoer, wat hoe dan ook al de duurste vervoersmodus was. Waar in vorig onderzoek slechts 4% van de leerlingen in de 1° graad de verplaatsingen per auto maakten, bedraagt dit nu 12% van de leerlingen. Tot slot is de verhoging van de prijzen per vervoersmodus. Zo is er bv. een toename in de tarieven voor De Lijn (bv. de prijs voor een Buzzypass van 1 jaar steeg van 157€ in 2006 naar 204€ in 2017). Ook gebruiken we in dit rapport een prijs per kilometer voor vervoer met de auto (0,35 euro per kilometer) die hoger ligt dan de geïndexeerde waarde van het vorig rapport (0,18 euro per kilometer). Dit heeft een impact op de kosten voor woon-schoolvervoer: als we met de geïndexeerde

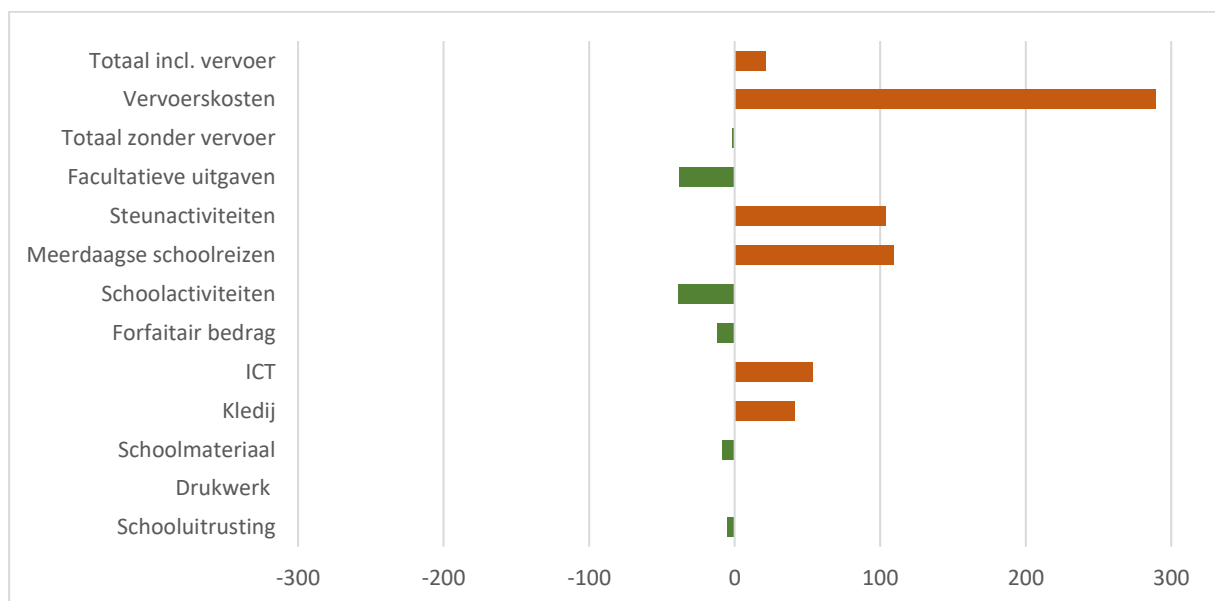
prijs per kilometer met de auto de vervoerskosten zouden berekenen, zou het gemiddelde 169 euro bedragen in plaats van 291,62 euro. De toename in vervoerskosten is dus deels te wijten aan deze hogere prijs per kilometer die we aan autovervoer toegekend hebben.

Kijken we naar de studiekosten zonder vervoerskosten, zien we een daling van 1,61%, of 16,17 euro in absolute termen. De kosten voor schooluitrusting zijn gedaald, en dan vooral wat betreft duurzaam en niet-duurzaam schoolmateriaal (-8,6%) en de kosten van forfaitaire bedragen (-12,1%). Een aantal andere kosten in deze categorie zijn weliswaar sterker gestegen, zoals kledij en ICT-kosten, maar in absolute termen weegt dit niet op tegen deze andere dalingen.

Andere opvallende stijgingen zijn de uitgaven voor steunactiviteiten. Deze zijn verdubbeld, naar een gemiddelde uitgaven van 52 euro. Aangezien we in het vorig hoofdstuk zagen dat de deelname hieraan wel gedaald bleek te zijn, zal dit geen grote impact op de totaalcost hebben. Dezelfde redenering geldt voor meerdaagse schoolreizen; de kostprijs voor deze rubriek is verdubbeld, maar het gebruik ervan daalde met 42,5%.

Voor een aantal rubrieken is zowel het gebruik als de kostprijs toegenomen. Voor specifieke kledij zagen we een toename in het gebruik van 74% naar 97%. De kostprijs hiervan nam toe met 55%. Ook voor ICT artikelen nam zowel gebruik als kost toe.

Figuur 9. Evolutie van de studiekosten tussen 2006 en 2017 in relatieve termen (2006 = 0)

5 Verschillen in studiekosten naar schoolkenmerken

De verschillende kostenrubrieken en totale studiekost worden besproken naar studieaanbod in de bovenbouw (Tabel 46), schoolgrootte (Tabel 47) en net (Tabel 48). Om de categorieën te beperken, hebben we bij de bespreking van studieaanbod de categorie “ASO –TSO” opgenomen bij de categorie “ASO en TSO/BSO”.

Omwille van lage aantallen was het niet mogelijk om deze verschillende kenmerken in één tabel op te nemen. Bij het bespreken van de verschillen in kosten naar schoolkenmerken is het belangrijk om in het achterhoofd te houden dat deze samenhangen. Daarom tonen we hieronder de verdeling van studieaanbod in de bovenbouw naar schoolgrootte (Tabel 43), onderwijsnet naar schoolgrootte (Tabel 44) en studieaanbod in de bovenbouw naar net (Tabel 45). In Tabel 43 zien we dat scholen met minder dan 400 leerlingen vaker scholen zijn die in de bovenbouw enkel TSO en/of BSO aanbieden, en dat grote scholen met meer dan 700 leerlingen vaker scholen zijn die naast ASO ook TSO en/of BSO in de bovenbouw aanbieden. Tabel 44 toont dat VGO-scholen in alle categorieën het vaakst voorkomen, maar dat scholen met minder dan 400 leerlingen meestal GO- of VGO-scholen zijn. Tot slot zien we in Tabel 45 dat bijna de helft van de GO-scholen naast ASO ook TSO en/of BSO aanbieden, terwijl bijna twee derde van de OGO-scholen enkel TSO en/of BSO aanbieden in de bovenbouw.

Tabel 43. Verdeling van studieaanbod in de bovenbouw naar schoolgrootte

	Middenscholen en enkel ASO (en/of KSO)	ASO (en/of KSO) samen met TSO en/of BSO	enkel TSO en/of BSO	Totaal
kleiner dan 400	28%	28%	44%	100%
tussen 400 en 700	30%	17%	43%	100%
meer dan 700	32%	37%	32%	100%

Tabel 44. Verdeling van onderwijsnet naar schoolgrootte

	GO	VGO	OGO	Totaal
kleiner dan 400	38%	52%	11%	100%
tussen 400 en 700	17%	75%	8%	100%
meer dan 700	16%	77%	7%	100%

Tabel 45. Verdeling van studieaanbod in de bovenbouw naar onderwijsnet

	Middenscholen en enkel ASO (en/of KSO)	ASO (en/of KSO) samen met TSO en/of BSO	enkel TSO en/of BSO	Totaal
GO	23%	49%	28%	100%
VGO	34%	26%	41%	100%
OGO	15%	21%	64%	100%

5.1 Verschillen in studiekosten naar studieaanbod in de bovenbouw van de school

De mediaanuitgaven voor schooluitrusting verschillen weinig naargelang het type studieaanbod in de bovenbouw (Tabel 46). In scholen met ASO en/of KSO bovenbouw en de middenscholen is de mediaanuitgave voor schooluitrusting in de eerste graad 30 tot 65 euro hoger dan in de andere scholen. Kijken we verder naar de bron van deze verschillen dan zien we dat de verschillen voornamelijk liggen in de kosten voor schoolmateriaal (duurzaam en niet duurzaam materiaal). In scholen die in de bovenbouw een aanbod ASO en/of KSO combineren met een aanbod TSO en/of BSO liggen de mediaanuitgaven aan schoolmateriaal 82 euro lager. De mediaanuitgaven voor schoolmateriaal zijn in scholen met enkel een bovenbouw BSO en/of TSO 94 euro lager dan in scholen met een ASO en/of KSO bovenbouw en de middenscholen. In scholen met enkel een bovenbouw BSO en/of TSO liggen de mediaanuitgaven voor drukwerk 20 tot 23 euro lager dan in de andere scholen. De mediaanuitgave is het laagst in scholen die ASO/KSO en TSO/BSO aanbieden. In scholen met enkel een aanbod BSO en/of TSO in de bovenbouw zijn de mediaanuitgaven voor ICT met hoger dan in andere scholen. Tot slot zijn er verschillen in praktijk en bedrag van voorschot: in middenscholen en scholen die enkel ASO (en KSO) aanbieden in de bovenbouw, komt deze praktijk bijna niet voor. In de andere types van scholen heeft ongeveer 10-15% van de ouders geantwoord een voorschot te betalen. Ook is het forfaitair bedrag in deze scholen hoger dan in scholen met een bovenbouw ASO en/of KSO en de middenscholen.

Voor de kostenrubrieken die niet de schooluitrusting betreffen, zien we voornamelijk verschillen in de uitgaven aan schoolactiviteiten, het gebruik van meerdaagse schoolreizen, steunactiviteiten en verplaatsingskosten.

De mediaanuitgave aan schoolactiviteiten is meer dan 25 euro hoger in scholen met een bovenbouw ASO en/of KSO en de middenscholen dan in de andere types van scholen. In scholen met ASO en/of KSO en de middenscholen, antwoordt meer dan de helft van de ouders dat ze uitgaven voor een meerdaagse schoolreis gemaakt hebben. In de andere categorieën van studieaanbod is dit percentage bijna de helft lager. Ondanks het verschil in gebruik van meerdaagse studiereizen, is de mediaanuitgave van ouders aan deze rubriek ongeveer gelijk naargelang het studieaanbod in de bovenbouw.

De mediaanuitgave aan steunactiviteiten is met 15 euro het laagst in scholen die een aanbod ASO en/of KSO combineren met TSO en/of BSO in de bovenbouw. Dit bedrag ligt hoger in de andere scholen waar de mediaanuitgave aan steunactiviteiten 38 tot 41 euro bedraagt. In scholen met een bovenbouw ASO en/of KSO en de middenscholen geven 70% van de ouders aan hiervoor uitgave te maken, in de andere scholen ligt dit lager (60%). De mediaanuitgaven voor verplaatsing naar school iets lager in scholen met ASO en/of KSO en de middenscholen dan in de andere scholen.

Kijken we naar de totale jaarlijkse studiekosten in de eerste graad dan zien we dat de verschillen in mediaanuitgaven beperkt zijn. De mediaanuitgaven zijn het laagst in de scholen die enkel de eerste graad aanbieden of enkel ASO (en KSO) in de bovenbouw aanbieden. De mediaankost is in deze scholen 1 172,54 euro. In scholen die in de bovenbouw enkel TSO en/of BSO aanbieden is de mediaankost iets hoger, namelijk 1 206,41 euro. De hoogste mediaankost zien we in scholen die een aanbod ASO (en/of

KSO) combineren met een aanbod TSO en/of BSO aanbieden. De mediaankost voor een jaar in de eerste graad secundair bedraagt hier 1 231,70 euro.

5.2 Verschillen in studiekosten naar schoolgrootte

In een volgende stap vergelijken we de mediaanuitgaven van de verschillende kostenrubrieken in de eerste graad naar schoolgrootte in Tabel 47. Scholen met minder dan 400 leerlingen worden hierbij kleine scholen genoemd, scholen met 400 tot 700 leerlingen worden middelgroot genoemd, scholen met meer dan 700 leerlingen worden grote scholen genoemd.

De kosten voor schooluitrusting zijn het hoogst in middelgrote scholen met een mediaan van 732 euro, en het laagst in grote scholen met een mediaan van 705 euro. Deze totaalkosten voor schooluitrusting variëren beperkt naar schoolgrootte, maar toch zien we grote verschillen in de mediaankost voor de verschillende kostenrubrieken van schooluitrusting naar schoolgrootte. Zo zijn de kosten voor ICT lager in grote scholen, maar zijn de kosten voor drukwerk en schoolmateriaal in deze scholen hoger. In kleine scholen zijn de kosten voor drukwerk en schoolmateriaal dan weer lager, en zijn de kosten voor ICT hoger. Ook in de praktijk en prijs van het forfaitair bedrag zien we verschillen: de grootste scholen hebben vaker een praktijk van voorschotten, terwijl dit in de kleinere scholen minder vaak voorkomt. Toch is het mediaanbedrag van het voorschot in de grote scholen lager dan in de kleine scholen.

Leerlingen in kleine scholen hebben vaker uitgaven aan meerdaagse schoolreizen, en de mediaanuitgave voor deze kostenrubriek is 295 euro, dit is 170 euro hoger dan in middelgrote scholen, en 113 euro hoger dan in grote scholen. De prijs voor schoolactiviteiten is daarentegen het hoogst in grote scholen met een mediaanuitgave van 64,55 euro voor een schooljaar.

Een opvallend verschil zien we in de uitgaven aan steunactiviteiten: ouders met een kind in een kleine school hebben een mediaanuitgave van 87,40 euro aan steunactiviteiten, terwijl dit in de andere categorieën van schoolgrootte tussen de 25 en 28 euro ligt. Steunactiviteiten zijn wel een iets minder gangbare praktijk in kleine scholen.

Tot slot verschillen ook de uitgaven aan de verplaatsingskosten: de verplaatsingskosten zijn het laagst voor leerlingen in grote en middelgrote scholen, en het hoogst voor leerlingen in kleine scholen. De uitgaven aan fiets en accessoires zijn daarentegen het laagst voor leerlingen in de kleinste scholen.

De totaalkost van leerlingen in kleine scholen is 1 189,26 euro. Voor leerlingen in middelgrote scholen is de totaalkost 1 199,63 euro, het verschil met kleine scholen is dus zeer beperkt. In grote scholen is de mediaankost het hoogst, namelijk 1 237,79 euro. Het verschil met de andere types van schoolgrootte bedraagt dus minder dan 50 euro, en de verklaring hiervoor kan gezocht worden in de hogere mediaanuitgave aan schoolactiviteiten en de hogere facultatieve uitgaven.

5.3 Verschillen in studiekosten naar onderwijsnet

Tot slot vergelijken we onderwijsuitgaven in de eerste graad naar onderwijsnet. De mediaanuitgave aan schooluitrusting is het voor ouders met een kind in een GO-school het laagst, namelijk 564,43 euro. Zowel de kosten voor drukwerk, schoolmateriaal, kledij en ICT zijn voor leerlingen van deze scholen lager dan voor leerlingen van een VGO- en OGO-school. De kosten voor een schooluitrusting zijn het

tweede hoogst voor leerlingen van een VGO-school: deze leerlingen hebben een mediaanuitgave van 748,17 euro per schooljaar aan schooluitrusting. Dit komt door de hogere kosten voor drukwerk en schoolmateriaal voor de leerlingen in deze scholen. Voor leerlingen in VGO-scholen is de mediaanuitgave aan schooluitrusting 17 euro lager dan in OGO-scholen. In OGO-scholen vinden we de hoogste mediaanuitgave aan ICT. De praktijk van voorschotten komt bijna niet voor in het VGO (4,10%) en het vaakst in het GO (21,63%). Het mediaanbedrag van het voorschot is in het OGO meer dan dubbel zo hoog als in het VGO en bijna anderhalf keer het bedrag van het GO.

Meerdaagse schoolreizen worden het vaakst georganiseerd in het GO waar bijna de helft van de ouders uitgaven aan deze kostenrubriek gemaakt heeft. In het VGO is dit voor iets meer dan één vierde van de ouders een uitgavenpost, en in het OGO voor iets meer dan één derde van de ouders. Niet enkel het gebruik verschilt naar net, maar ook de mediaanuitgave. De mediaanuitgave is vooral in het OGO lager dan in de andere netten: in het OGO is de mediaankost voor meerdaagse uitstappen 80 euro, in de andere netten is dit bedrag meer dan drie keer zo hoog.

Ook zijn er verschillen in gebruik en prijs van steunactiviteiten en facultatieve uitgaven. Steunactiviteiten zijn voor slechts de helft van de ouders met een kind in OGO een uitgavenpost, terwijl dit voor zes tot zeven op tien ouders met een kind in de andere twee netten het geval is. De mediaanbijdrage aan steunactiviteit is het hoogst in GO-scholen en het laagst in VGO-scholen. Facultatieve uitgaven verschillen ook tussen de netten: in VGO-scholen geeft 100% van de ouders hier geld aan uit, in GO-scholen is dit 72% en in OGO-scholen 87%. De verschillen in mediaanuitgave naar net zijn eerder beperkt voor deze kostenrubriek.

De mediaanuitgave aan de totale studiekosten is het laagst voor leerlingen in GO-scholen, namelijk 946,69 euro. Dit kan voornamelijk verklaard worden door de lagere uitgaven aan schooluitrusting in deze scholen. De mediaanuitgave aan totale studiekosten is het hoogst in VGO-scholen, namelijk 1272,86 euro. In OGO-scholen is de mediaanuitgave aan totale studiekost 1210,20 euro voor een schooljaar, dit bedrag ligt dicht bij dat van VGO-scholen.

5.4 Overzicht van de belangrijkste resultaten naar schoolkenmerken

We vatten hier onze belangrijkste vaststellingen over de verschillen in gebruik en uitgaven aan de verschillende kostenrubrieken naar de schoolkenmerken van studieaanbod in de bovenbouw, schoolgrootte en onderwijsnet.

De *verschillen in gebruik* van de verschillende kostenrubrieken situeren zich vooral tussen de onderwijsnetten. Dit zien we onder andere voor de verschillende rubrieken die onder schooluitrusting vallen, steunactiviteiten en facultatieve uitgaven. De procentuele verschillen in gebruik tussen de netten zijn meer uitgesproken dan de verschillen naar studieaanbod in de bovenbouw en schoolgrootte. De *verschillen in uitgaven* aan de kostenrubrieken zijn ook het meest uitgesproken tussen de onderwijsnetten waarbij vooral de verschillen in uitgaven aan schooluitrusting opvalt. De verschillen in uitgaven naar schoolgrootte en studieaanbod in de bovenbouw is eerder beperkt.

Tabel 46. Gebruik (%) en mediaanuitgaven van studiekosten naar studieaanbod in bovenbouw (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek)

	Middenschol en enkel ASO (en KSO)		ASO (en KSO) + TSO en/of BSO		TSO en/of BSO	
	% gebruik	Mediaanuitgave	% gebruik	Mediaanuitgave	% gebruik	Mediaanuitgave
Schooluitrusting	100%	752,64	100%	687,95	100%	722,50
Drukwerk	98%	302,02	100%	305,77	96%	282,69
Schoolmateriaal	100%	318,50	100%	236,35	100%	224,82
Kledij	100%	30,00	98%	29,09	94%	25,45
ICT	100%	135,42	99%	140,08	99%	148,50
Forfaitair bedrag	2%	70,00	9,0%	250,00	13,0%	150,00
Schoolactiviteiten	100%	71,30	100%	43,50	100,0%	45,00
Meerdaagse schoolreizen	52%	275,00	30%	260,00	24%	295,00
Steunactiviteiten	70%	38,00	61%	15,20	59%	40,53
Facultatieve uitgaven	99%	26,87	86%	22,50	90%	19,57
Vervoerskosten (verplaatsing)	100,0%	169,72	100%	186,69	100%	177,36
Vervoerskosten 2 (accessoires)	34%	60,00	29%	40,00	24%	38,38
Totaal	100,0%	1172,54	100,0%	1231,70	100,0%	1206,41

Tabel 47. Gebruik (%) en mediaanuitgaven van studiekosten naar schoolgrootte (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek)

	Minder dan 400 leerlingen		400 tot 700 leerlingen		Meer dan 700 leerlingen	
	% gebruik	Mediaanuitgave	% gebruik	Mediaanuitgave	% gebruik	Mediaanuitgave
Schooluitrusting	100,0%	722,50	100%	732,27	100%	704,69
Drukwerk	97,0%	245,77	98%	300,00	97%	307,78
Schoolmateriaal	100,0%	245,00	100%	237,79	100%	299,76
Kledij	100%	40,91	95%	20,45	97%	36,36
ICT	100%	163,25	99%	140,08	99%	143,75
Forfaitair bedrag	3%	308,47	6%	238,00	14%	150,00
Schoolactiviteiten	100%	43,50	100%	48,15	100%	64,55
Meerdaagse schoolreizen	52%	295,00	23%	125,00	37%	182,00
Steunactiviteiten	46%	87,40	60%	27,87	75%	25,33
Facultatieve uitgaven	90%	19,57	91%	19,57	92%	29,67
Vervoerskosten (verplaatsing)	100%	263,07	100%	169,72	100%	186,69
Vervoerskosten 2 (accessoires)	25%	17,50	27%	52,50	33%	45,00
Totaal	100%	1189,26	100%	1199,63	100%	1237,79

Tabel 48. Gebruik (%) en mediaanuitgaven van studiekosten naar onderwijsnet (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek)

	GO		VGO		OGO	
	% gebruik	Mediaanuitgave	% gebruik	Mediaanuitgave	% gebruik	Mediaanuitgave
Schooluitrusting	100%	564,43	100%	748,17	100%	765,22
Drukwerk	94%	249,72	100%	308,38	92%	288,46
Schoolmateriaal	100%	210,77	100%	261,57	100%	298,32
Kledij	94%	11,36	99%	36,36	92%	30,00
ICT	99%	140,08	100%	140,08	99%	171,55
Forfaitair bedrag	22%	200,00	4%	150,00	11%	345,00
Schoolactiviteiten	100%	49,50	100%	52,00	100%	27,00
Meerdaagse schoolreizen	48%	260,00	28%	275,00	35%	80,00
Steunactiviteiten	67%	51,93	62%	25,33	52%	38,00
Facultatieve uitgaven	72%	26,09	100%	22,50	87%	20,87
Vervoerskosten (verplaatsing)	100%	169,72	100%	177,36	100%	177,36
Vervoerskosten 2 (accessoires)	31%	33,75	28%	40,00	30%	67,71
Totaal	100%	946,69	100%	1272,86	100%	1210,20

6 Vergelijking van de studiekosten naar leerjaar en stroom van de eerste graad

We bespreken eerst de verschillen in studiekosten naar jaar (Tabel 49) en vervolgens naar stroom (Tabel 50).

De kosten voor schooluitrusting zijn hoger in het eerste jaar van het secundair dan in het tweede jaar van het secundair. Dit verschil wordt vooral verklaard door de hogere uitgaven aan drukwerk, kledij en vooral schoolmateriaal in het eerste jaar van het secundair. Voor duurzaam materiaal (d.w.z. schoolmateriaal dat meerdere schooljaren gebruikt wordt) en kledij ligt het zwaartepunt van de aankoop duidelijk in het eerste jaar van het secundair. De mediaanuitgave aan ICT is in beide jaren ongeveer gelijk. De praktijk van voorschot komt dubbel zo vaak voor in het tweede jaar, maar de mediaanbijdrage in het eerste jaar is hoger dan in het tweede jaar. Verder zien we ook dat de uitgaven voor steunactiviteiten, facultatieve uitgaven en vervoerskosten hoger zijn in het eerste jaar dan in het tweede jaar. Enkel voor schoolactiviteiten is de kost hoger in het tweede jaar: de mediaanuitgave in het tweede jaar is 15 euro hoger in het tweede jaar in vergelijking met het eerste jaar.

Deze verschillen in gebruik en mediaanuitgaven verklaren waarom de totale studiekost in het eerste jaar bijna 250 euro hoger is dan in het tweede jaar.

Tabel 49. Gebruik (%) en mediaanuitgaven naar leerjaar secundair en stroom in eerste graad (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek)

	Eerste jaar secundair		Tweede jaar secundair	
	% gebruik	Mediaanuitgave	% gebruik	Mediaanuitgave
Schooluitrusting	100%	811,99	100%	632,28
Drukwerk	96%	307,78	100%	282,69
Schoolmateriaal	100%	285,35	100%	192,97
Kledij	96%	31,82	98%	27,27
ICT	100%	140,08	98%	163,25
Forfaitair bedrag	6%	250,00	12%	150,00
Schoolactiviteiten	100%	44,75	100%	53,00
Meerdaagse schoolreizen	35%	260,00	17%	275,00
Steunactiviteiten	58%	38,00	69%	20,27
Facultatieve uitgaven	92%	26,87	90%	16,96
Vervoerskosten (verplaatsing)	100%	177,36	100%	173,11
Vervoerskosten 2 (accessoires)	30%	56,25	26%	37,50
Totaal	100%	1346,31	100%	1102,66

De mediaanuitgaven aan schooluitrusting zijn meer dan 120 euro hoger in de A-stroom dan in de B-stroom. Het verschil in uitgaven situeert zich vooral in uitgaven aan drukwerk en schoolmateriaal. Vooral het verschil in uitgaven aan drukwerk is uitgesproken: leerlingen in de A-stroom hebben een

mediaanuitgave van 308 euro per schooljaar aan drukwerk, in de B-stroom is dit 219 euro. De kosten voor kledij zijn hoger in de B-stroom, uit verdere analyses blijkt dat leerlingen in de B-stroom meer gebruik maken van werkkledij en beschermingskledij en hier hogere uitgaven aan doen. Het forfaitair bedrag is hoger in de A-stroom, hoewel het vaker een praktijk is in de B-stroom.

Ondanks deze hogere uitgaven aan schooluitrusting in de A-stroom, is de totaalkost ongeveer gelijk met de B-stroom. Dit kan verklaard worden door de hogere kosten aan schoolactiviteiten, steunactiviteiten en vervoerskosten voor leerlingen in de B-stroom.

Tabel 50. Gebruik (%) en mediaanuitgaven naar stroom in eerste graad (voor gezinnen mét uitgaven voor de betreffende kostenrubriek)

	A-stroom		B-stroom	
	% gebruik	Mediaanuitgave	% gebruik	Mediaanuitgave
Schooluitrusting	100%	745,33	100%	623,34
Drukwerk	98%	308,38	87%	219,23
Schoolmateriaal	58%	257,97	100%	211,85
Kledij	100%	27,27	89%	73,64
ICT	100%	140,08	98%	163,25
Forfaitair bedrag	7%	200,00	13%	94,00
Schoolactiviteiten	35%	47,90	17%	85,00
Meerdaagse schoolreizen	63%	275,00	63%	90,00
Steunactiviteiten	63%	27,87	63%	63,33
Facultatieve uitgaven	92%	22,50	84%	16,96
Vervoerskosten (verplaatsing)	100%	173,11	100%	263,07
Vervoerskosten 2 (accessoires)	30%	40,00	23%	56,25
Totaal	100%	1207,35	100%	1195,90

7 Beleid van scholen rond studiekosten

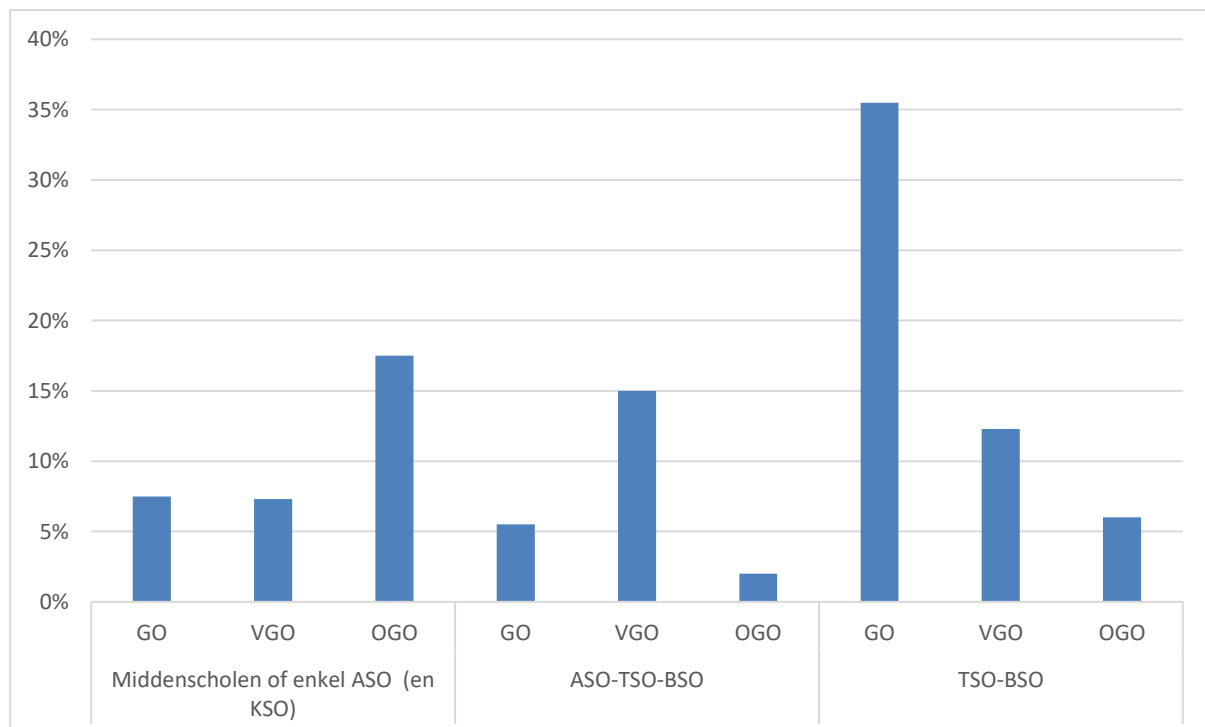
We bespreken op basis van de directiebevraging nog enkele thema's die betrekking hebben op het beleid van scholen rond studiekosten.

7.1 Beleid rond onbetaalde rekeningen

Alle directeurs (100%) zegt dat hun school geconfronteerd wordt met onbetaalde rekeningen. Directeurs schatten dat gemiddeld 11% van de leerlingen een probleem heeft van onbetaalde facturen. Voor 25% van de scholen ligt dit percentage hoger dan 15%, en voor 3% van de scholen is er bij 50 tot 60% van de leerlingen een probleem met onbetaalde facturen.

Hier zien we een verschil naar het aanbod van de school. Scholen die ASO inrichten, hebben gemiddeld een lager percentage leerlingen die problemen hebben met het betalen van schoolrekeningen (8 à 9%), dan scholen die geen ASO hebben (14%). Opvallend is vooral het hoge percentage leerlingen die geen schoolrekeningen kunnen betalen in scholen van het GO! zonder ASO-richtingen in de steekproef: meer dan één op drie leerlingen zou volgens de directie problemen hebben met het betalen van de schoolrekeningen.

Tabel 51. Gemiddeld percentage leerlingen met problemen met onbetaalde rekeningen naar aanbod in bovenbouw en net

Hoewel alle scholen problemen met onbetaalde facturen hebben, is er in 87% scholen een speciale tegemoetkoming voorzien voor ouders met betaalmogelijkheden. Opvallend is dat het gemiddelde percentage leerlingen met betalingsproblemen niet sterk verschilt naargelang er al dan niet een

tegemoetkoming is, wel zien we dat de “uitschieters” (i.e. scholen met meer dan 15% leerlingen met problemen) allemaal leerlingen met betalingsproblemen trachten tegemoet komen. De verschillen naar studieaanbod en net zijn minimaal, en bespreken we hier bijgevolg niet verder.

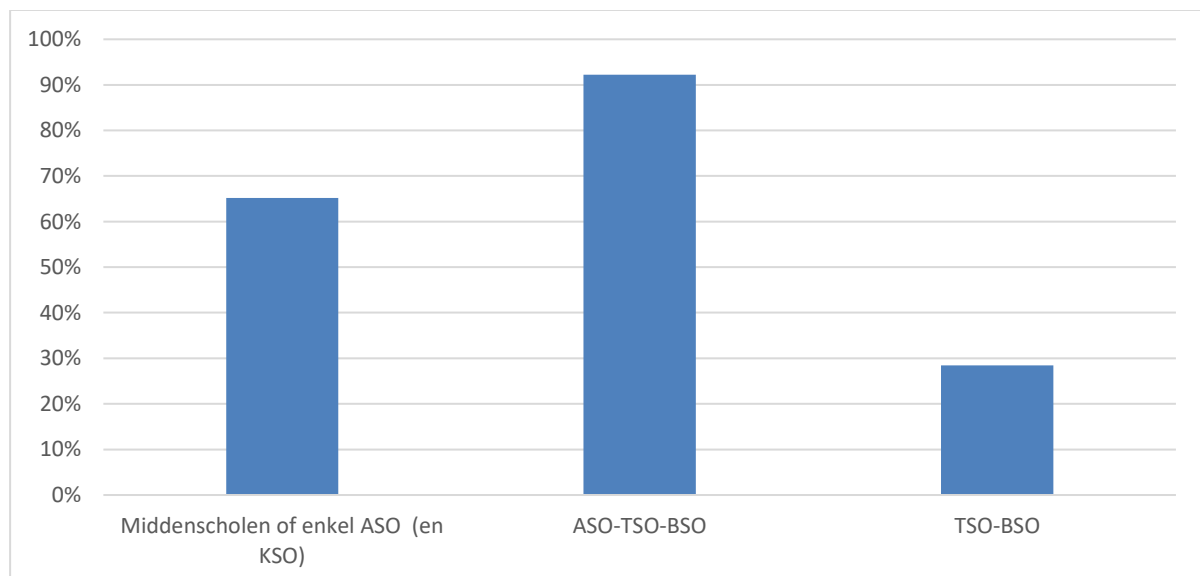
Van de scholen met een tegemoetkoming, hebben alle scholen een spreiding van betaling (100%), is er in 70% van de scholen een uitstel van betaling mogelijk, 30% van de scholen biedt een vermindering van de bijdrage aan, en in 26% van de scholen is er een kwijtschelding mogelijk. Ook heeft de helft van de scholen (51%) een individuele regeling met de schooldirectie. Sommige scholen hebben verder ook aangevuld dat ze met het OCMW en de gemeente samenwerken.

Verder zorgt 72% van de scholen zorgt voor speciale regelingen wanneer leerlingen niet aan activiteiten kunnen deelnemen omwille van financiële redenen. Indien er zulk een regeling is, wordt dit gefinancierd uit werkingsmiddelen (49%), via giften van het oudercomité (42%) en/of via andere kanalen, zoals de opbrengst van steunactiviteiten van leerlingen, via de gemeente of de UIT-pas en andere giften. De kosten worden in geen enkele school doorgerekend naar de andere ouders.

7.2 Kostenbewustzijn op scholen

In 49,85% van de scholen is er een code of beleidsverklaring rond de beheersing van de studiekosten. Hier zijn verschillen naar aanbod: in middenschoolen en scholen met enkel ASO (en KSO) is er in twee derde van de scholen (65%) een code rond studiekosten, bij scholen met ASO/TSO/BSO is dit in bijna alle scholen (92%), maar in scholen die geen ASO inrichten, zien we dat iets meer dan één school op vier (28%) een beleid rond de beheersing van studiekosten heeft. De verschillen naar net zijn zeer klein en worden hier niet verder gepresenteerd.

Figuur 10. Percentage van scholen met code of beleidsverklaring rond de beheersing van studiekosten naar studieaanbod in de bovenbouw

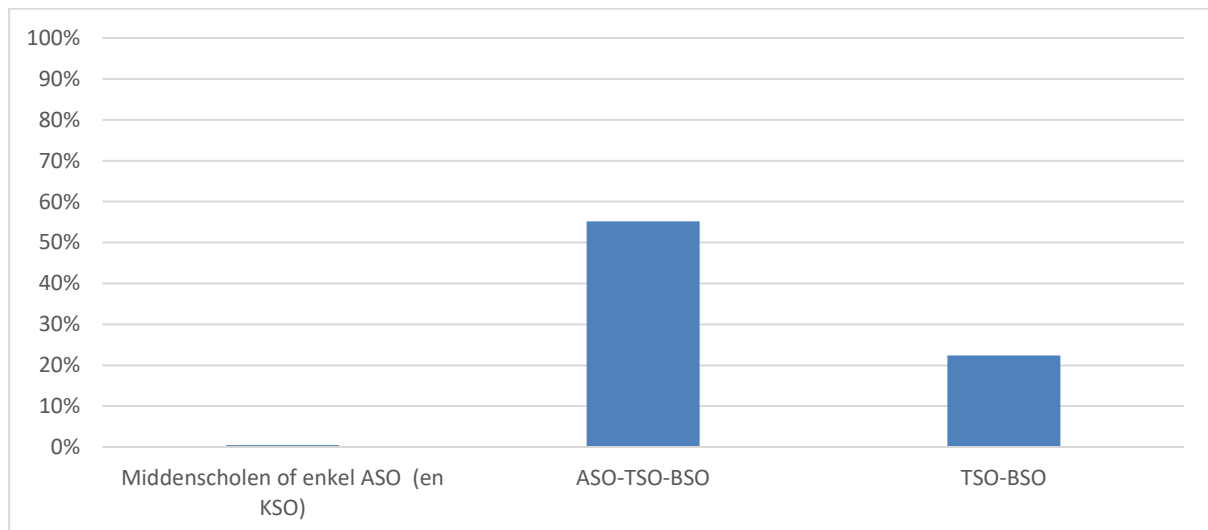
In een open vraag werd er aan de directie gevraagd om dit beleid te schetsen. We halen hier enkele zaken aan die in deze open vraag vermeld werden:

- Opname van kostenbeheersing in schoolreglement/code binnen LOP/gemeentebeleid

- Kosten zo laag mogelijk houden, in overleg met leerkrachten en vakgroepen (o.a. vervoerskosten bij activiteiten drukken, tweedehandsboekenbeurs, maximumfactuur in alle klassen).
- Regelmatig de studiekosten evalueren
- Duidelijke communicatie van verwachte kosten naar ouders
- Aanpak van onbetaalde rekeningen (o.a. enkel met ouders hierover communiceren, spreiding van betaling voorstellen)

In slechts 19% van de scholen is er een code of beleidsverklaring rond de uitgaven die leerkrachten zelf betalen aan de studiekost. In middenscholen en scholen die enkel ASO/KSO inrichten, heeft bijna geen enkele school hier een beleid rond ontwikkeld. De verschillen naar net zijn minimaal en presenteren we hier niet. Indien er een beleid is, heeft dit er voornamelijk betrekking op dat leerkrachten zelf geen kosten mogen maken of dat dit door de school terugbetaald wordt.

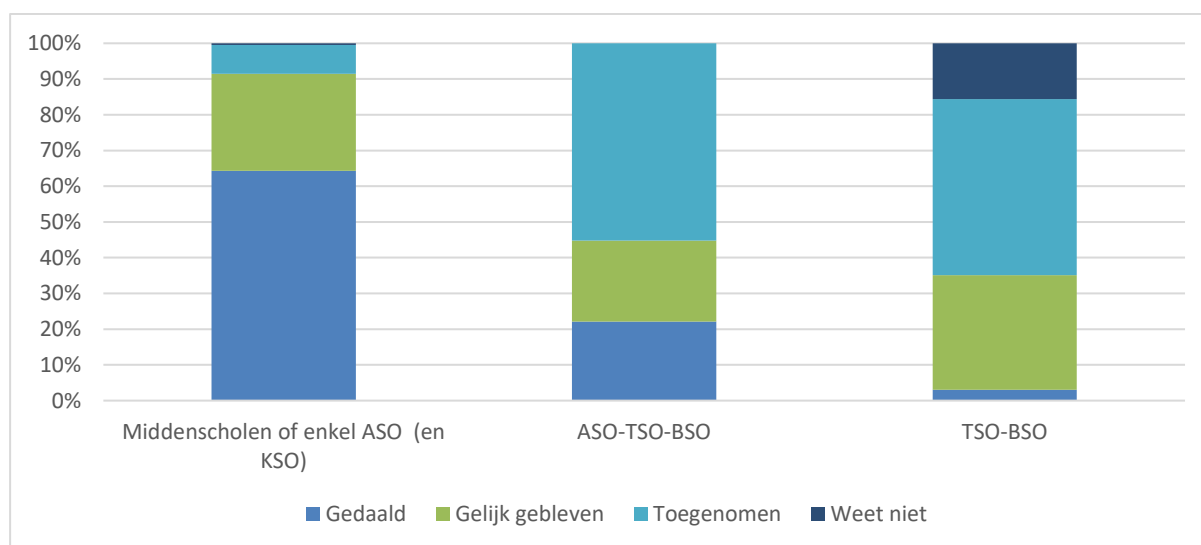
Figuur 11. Percentage van scholen met code of beleidsverklaring rond de uitgaven die leerkrachten zelf betalen aan de studiekost naar studieaanbod in de bovenbouw

36% van de directieleden zegt bij elke uitgave naar de goedkoopste oplossing te zoeken. 45,06% zoekt vaak naar manieren om kosten te besparen. 16% zoekt af en toe naar goedkopere opties, en slechts 3% is niet bezig met manieren om de kosten te drukken.

Twee derde van de directieleden (68%) schatten dat de studiekosten in hun school ongeveer gelijk zijn aan die van andere vergelijkbare scholen. 27 denkt dat de kosten lager, en 5% denkt dat de kosten hoger zijn. Ongeveer één vierde van de directieleden (29%) schat dat de kosten de voorbije jaar (enigszins) gedaald zijn, één derde (34%) denkt dat de kosten gestegen zijn de voorbije tien jaar. Vooral in scholen die geen TSO en BSO inrichten, meent 64% van de directie dat de kosten gedaald zijn de voorbije tien jaar. In scholen zonder ASO geeft bijna dan de helft van de directie (49%) aan dat de kosten gestegen zijn.

Figuur 12. Verdeling van antwoorden op de vraag naar evolutie van studiekosten sinds 2008

De directieleden maken zeer beperkt gebruik van sociale voordelen van de gemeente. 91,38% van de scholen maakt geen gebruik van sociale voordelen, waaronder gratis gebruik van gemeentelijke infrastructuur, leerlingenvervoer, gratis toegang tot het gemeentelijk zwembad en toezicht. Eén vierde van de directieleden zegt andere voordelen van het gemeentebestuur te krijgen. Deze voordelen zijn vooral financieel van aard, maar 10% van alle scholen krijgt ook materiële en logistieke steun, zoals het gebruik van infrastructuur van de stad. Scholen ontvangen naast van de gemeente vaak ook nog fondsen van andere partners, zoals van de oudervereniging (46%), projectsubsidies zoals de Koning Boudewijnstichting (36%) of steun van lokale handelaars (19%).

Tabel 52. Percentage scholen die voordelen van gemeente of andere partners ontvangen

	%
Sociale voordelen gemeente	8,6%
Financiële steun gemeente	16,3%
Materiële steun gemeente	4,7%
Logistieke steun gemeente	5,8%
Steun van oudervereniging of vriendengroep	46,1%
Steun van lokale handelaars	19,2%
Steun van parochie	6,6%
Steun van schoolbestuur	2,7%
Projectsubsidies	35,9%
Andere	8,3%

Scholen maken verder ook gebruik van raamcontracten (64%), leasing (35%) en samenaankoop (45%) om de kosten voor energie (53%), kopieën (61%) en ICT (53%) te drukken.

7.3 Opinievrage

Op het einde van de directievrage wordt er aan de directeurs gevraagd welke twee van de volgende maatregelen de Vlaamse overheid in de toekomst zou moeten nemen. In Tabel 53 tonen we welke maatregelen de directeurs gesteund hebben. Vooral maatregelen omtrent bouw of renovatie van scholen, en extra middelen om te digitaliseren krijgen veel steun van de directeurs.

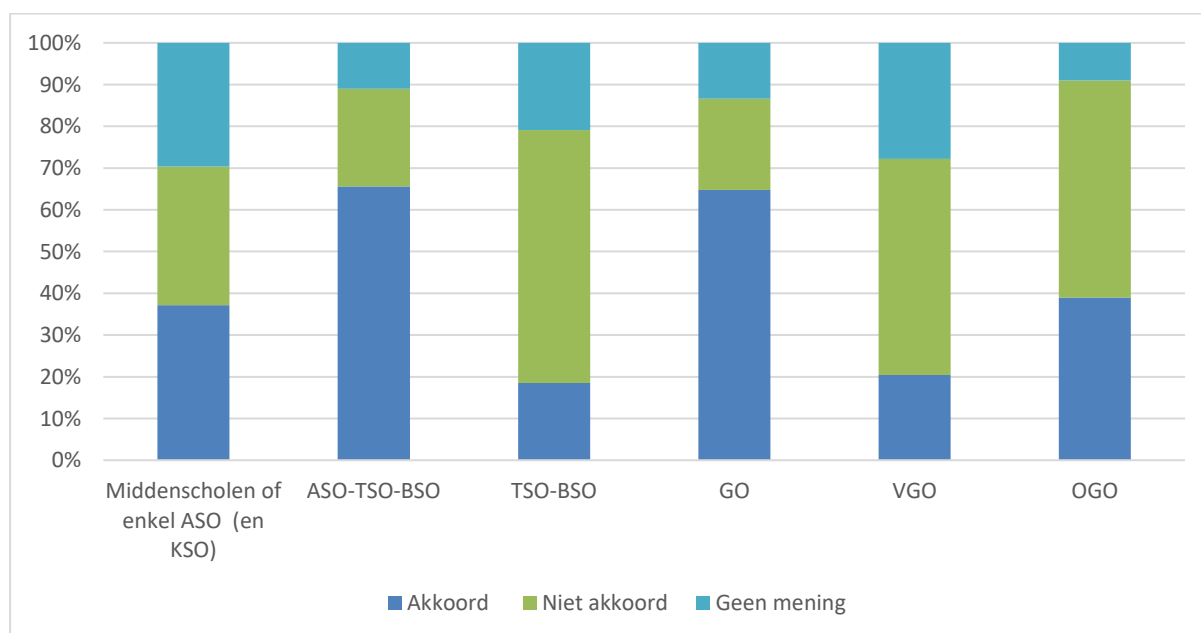
Tabel 53. *Opinie van directeurs omtrent toekomstige maatregelen Vlaamse overheid*

	Steun aan voorstel (in %)
Rechtstreeks doorstorten van schooltoelagen naar scholen	15,3%
Investeren in bouw of renovatie van scholen	53,2%
Extra administratieve omkadering	12,9%
Extra middelen om voldoen aan bijkomende regelgeving	27,8%
Extra middelen om te digitaliseren	42,9%
Extra middelen voor technische uitrusting	19,5%

Tot slot vragen we aan directeurs of ze akkoord zijn met het inrichten van een maximumfactuur in het secundair onderwijs. 32,21 verklaart zich akkoord, terwijl 44,97% niet akkoord is. 22,82% van de directeurs heeft geen mening.

Vooral directeurs van scholen die ASO, TSO en BSO organiseren in de bovenbouw, zijn voorstander van de maximumfactuur (65,59 akkoord). Directeurs van scholen die enkel TSO en/of BSO hebben in de bovenbouw, verklaren zich niet akkoord (60,57%). Ook zijn er verschillen van net: vooral directeurs van het GO! lijken akkoord te zijn met een maximumfactuur in de eerste graad van het secundair onderwijs (64,78%).

Figuur 13. *Steun aan maximumfactuur in eerste graad van secundair onderwijs naar studieaanbod in de bovenbouw*

8 Samenvatting van de voornaamste resultaten

De totale mediaanstudiekost voor een schooljaar in de eerste graad van het secundair onderwijs bedraagt 1207,35 euro. Dit bedrag omvat de schooluitrusting (722,50 euro), ééndaagse en meerdaagse schoolactiviteiten (69,00 euro), steunactiviteiten (38,00 euro), andere kosten (22,50 euro) en vervoerskosten (175,66 euro voor de verplaatsing en 47,88 euro voor extra aankopen).

Sinds het vorig studiekostenonderzoek zijn de totale studiekosten 21,2% duurder geworden. In 2006-2007 waren de (gemiddelde) studiekosten voor leerlingen in de eerste graad 913,5 euro. Omgerekend naar prijzen van 2017 komt dit neer op 1 079,76 euro; ofwel 229 euro minder dan de totale studiekosten in 2017-2018.

Deze toename is echter bijna volledig toe te wijzen aan de toename van de vervoerskosten. Deze zijn spectaculair gestegen sinds vorig onderzoek. Hiervoor vinden we enkele verklaringen. Ten eerste kiezen nu meer leerlingen een school die verder dan thuis ligt dan in 2006. De stijging in afgelegde km doet zich voor bij alle vervoersmodi. Ten tweede zijn er de verschuivingen in de gebruikte vervoersmodi. Zo zien we een stijging van het gebruik van de auto in het woon-schoolvervoer, wat hoe dan ook al de duurste vervoersmodus was. Waar in vorig onderzoek slechts 4% van de leerlingen in de 1° graad de verplaatsingen per auto maakten, bedraagt dit nu 12% van de leerlingen. Tot slot is de verhoging van de prijzen per vervoersmodus, zo is er bijvoorbeeld een toename in de tarieven voor De Lijn.

Kijkt men naar de studiekosten zonder vervoerskosten mee te rekenen, is er een lichte daling van de totale studiekost van 16 euro (-1,6%). Achter deze stabilisatie in de totale studiekosten verschuilen zich wel enkele belangrijke verschuivingen in het uitgavepatroon. Zo zijn de bedragen die uitgegeven worden aan steunactiviteiten en aan meerdaagse schoolreizen verdubbeld, maar nemen minder ouders hieraan deel. Voor ICT en kledij is de kostprijs met respectievelijk 54 en 41% gestegen, en is het gebruik ervan ook toegenomen ten opzichte van elf jaar eerder.

De totale mediaanstudiekost voor een schooljaar in de eerste graad van het secundair onderwijs verschilt naargelang het leerjaar en de stroom. De totale studiekost is bijna 250 euro duurder in het eerste jaar dan in het tweede jaar. De reden hiervoor ligt bij verschillen in het percentage gezinnen met uitgaven aan de rubrieken en verschillen in de uitgegeven bedragen bij schooluitrusting en meerdaagse reizen. Tussen de A-stroom en de B-stroom is er bijna geen verschil in studiekost. Voor schooluitrusting is de A-stroom 120 euro duurder dan de B-stroom. Dit verschil wordt echter uitgebalanceerd door hogere uitgaven aan schoolactiviteiten, steunactiviteiten en vervoerskosten van leerlingen in de B-stroom.

Ook zijn er verschillen tussen scholen in de totale mediaankost voor een schooljaar. In de vergelijking van studiekosten naar schoolkenmerken zien we vooral verschillen naar onderwijsnet. De studiekosten zijn het laagste in GO-scholen (946,69 euro), en het hoogste in VGO-scholen (1 272,86 euro). In OGO-scholen is de studiekost meer dan 60 euro lager dan in VGO-scholen (1 210,20 euro). De mediaanuitgave voor schooluitrusting is in het GO bijna 200 euro lager dan in VGO- en OGO-scholen.

In het GO worden echter vaker meerdaagse schoolreizen georganiseerd en werden hogere bedragen uitgegeven aan steunactiviteiten, dan in andere onderwijsnetten.

Tussen de andere schoolkenmerken schoolgrootte en aanbod in de bovenbouw verschillen de totale studiekosten bijna niet. Grote scholen (meer dan 700 leerlingen) zijn duurder dan kleine (minder dan 400 leerlingen) en middelgrote (400-700 leerlingen) scholen, maar het verschil bedraagt minder dan 50 euro. Toch zien we in de uitgavepatronen van specifieke rubrieken wel enkele verschillen. Zo wordt in kleine scholen vaker en meer uitgegeven aan meerdaagse reizen. Ouders geven in kleine scholen ook minder vaak geld aan steunactiviteiten. Indien ze hier toch uitgaven voor maken, geven beduidend hogere bedragen uit dan ouders in grotere scholen.

Naar studieaanbod bedraagt het verschil in de studiekost tussen de duurste en de goedkoopste groep minder dan 60 euro. Scholen die geen TSO en BSO in de bovenbouw aanbieden, alsook middenscholen, hebben de laagste studiekost (1 172,54 euro). Scholen die enkel TSO en/of BSO in de bovenbouw aanbieden, hebben een mediaanuitgave van 1 206,41 euro. De duurste groep betreft scholen die een aanbod ASO (en/of KSO) combineren met TSO en/of BSO. De mediaanuitgave bedraagt hier 1 231,70 euro. Hoewel de totale studiekost gelijkaardig is, zijn er tussen de rubrieken wel verschillen. De uitgaven voor schoolmateriaal en voor schoolactiviteiten zijn hoger in scholen met ASO en/of KSO en de middenscholen. Ook worden daar vaker meerdaagse reizen georganiseerd. In de andere scholen wordt dan weer vaker een forfaitair bedrag of voorschot aangerekend, en is de kost daarvan ook hoger. Zo worden deze verschillen uitgebalanceerd.

We hebben in dit onderzoek ook directeurs bevraagd naar het beleid rond studiekosten in hun school. Onbetaalde schoolfacturen zijn een probleem waar alle directeurs in de bevraging ervaring mee hebben op hun school. Volgens de inschattingen van de directeurs heeft gemiddeld één op tien leerlingen (11%) een probleem van onbetaalde facturen. In 87% van de scholen bestaat er een speciale tegemoetkoming voor ouders met betaalproblemen. De helft van de scholen heeft bovendien een code of beleidsverklaring rond kostenbeheersing. 19% van de scholen heeft een beleid rond de uitgaven die leerkrachten zelf betalen aan de studiekost. Dit komt voornamelijk voor bij scholen die TSO en/of BSO in de bovenbouw aanbieden.

9 Aanbevelingen voor beleid

Op basis van dit overzicht van de belangrijkste resultaten van het rapport, focussen we op enkele vaststellingen die relevant voor beleidsmakers kunnen zijn.

De Belgische grondwet garandeert gratis toegang tot het basis en secundair onderwijs. Scholen mogen dus geen inschrijvingsgeld vragen. Dit betekent echter niet dat deelname aan het onderwijs kosteloos is. In het secundair onderwijs mogen schoolinstellingen wel een bijdrage vragen aan de gezinnen. Dit omvat zowel strikte studiekosten (bv. schoolboeken en –materialen) als ruime studiekosten (= kosten met een facultatief karakter, bv. opvang, uitstappen) als leefkosten (bv. eten en drinken op school). België zich er echter toe gebonden, via het onderschrijven van het Internationale Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten van 19 december 1966, om ervoor te zorgen dat “het middelbaar onderwijs in zijn verschillende vormen, [...], door middel van alle passende maatregelen *en in het bijzonder door de geleidelijke invoering van kosteloos onderwijs*, voor eenieder beschikbaar en algemeen toegankelijk dient te worden” (onze cursivering).

Uit de vorige studiekostmeting (Poesen-Vandeputte & Bollens, 2008) bleek dat de private studiekosten voor een leerling in de eerste graad van het secundair onderwijs in het schooljaar 2006-2007 gemiddeld 913 euro bedroegen. De belangrijkste uitgavenposten waren drukwerk (257 euro) en schoolmateriaal (259 euro). Gevraagd naar de tevredenheid van de ouders vond meer dan de helft van de bevroegde ouders de kostprijs voor drukwerk, vervoerskosten (deze kosten vallen buiten de schoolfactuur) en schoolreizen te hoog. Met deze cijfers in de hand werden in 2007 belangrijke hervormingen doorgevoerd die nieuwe regels met betrekking tot de kosteloosheid uitdrukkelijk verbonden aan een hervorming van de werkingsmiddelen en de studiefinanciering.

Het is dus uiterst relevant om de uitgaven aan studiekosten te vergelijken met het bedrag van **schooltoelagen** in het secundair onderwijs. De bedragen voor de schooltoelages (minimumtoelage van 135,48 euro, volledige toelage van 599,96 euro en maximale toelage van 758,67) liggen ruim onder de mediaanstudiekost in dit onderzoek, namelijk 945 euro zonder en 1207 euro met vervoerskosten. Een minimale schooltoelage dekt 11% van de mediane studiekosten, een volledige schooltoelage dekt net geen 50%, een maximale toelage dekt 63% van de mediane studiekosten. Het is bijgevolg aangewezen om de hoogte van de schooltoelagen opnieuw aan te passen aan de werkelijke hoogte van de studiekosten.

Uit het onderzoek dat we voerden naar de studiekosten in het schooljaar 2017-18 blijkt dat de duurdere kostenrubrieken in de eerste graad van het secundair onderwijs ten opzichte van 2006-2007 niet gedaald zijn. In nominale termen zijn de uitgaven voor drukwerk (305 euro) en schoolmateriaal (280 euro) gestegen. Daarnaast zijn vooral de vervoerskosten (292 euro) toegenomen. Ten opzichte van 11 jaar geleden zijn deze kosten verviervoudigd. De **vervoerskosten** hebben dus een belangrijk aandeel in de uitgaven van ouders, en er is een zeer grote spreiding van kosten. Dit komt vooral doordat 30% van de kinderen zich op een relatief kosteloze wijze naar school verplaatst (te voet of met de fiets), en dat de uitgaven voor andere vervoersvormen, en dan vooral autovervoer, tamelijk hoog

liggen. De sterke stijging in de vervoerskosten is het gevolg van 1) een stijging van het aantal afgelegde kilometers, 2) een shift in vervoersmodi naar meer autogebruik en 3) een stijging in de kostprijs per km voor zowel autogebruik¹⁸ als openbaar vervoer. De mediaanafstand naar school bedraagt 10 km, wat een verdubbeling betekent ten opzichte van 2006-2007. Deze stijging in afstanden wordt gecombineerd met een scherpe stijging van het autogebruik (verdrievoudigd).

Daarnaast willen we wijzen op de toename van zowel het gebruik als de kosten voor **ICT-materialen**. In de eerste graad van het secundair onderwijs maakt bijna 100% van de leerlingen gebruik van deze materialen voor schoolwerk, en de jaarlijkse gemiddelde kosten hiervoor zijn gestegen van 88,50 Euro in 2006-2007 tot 161 Euro in 2016-17. Bij verdere vergelijking met het vorig onderzoek komt een intensiever ICT-gebruik (meer toestellen) naar voor. Gezien het groeiende belang van digitalisering in de huidige maatschappij en de interesse voor de opname van basisgeletterdheid digitalisering in de eindtermen van het secundair, is het essentieel dat de Vlaamse overheid een visie uitwerkt rond de financiering van deze eindterm. Digitale ongeletterdheid vormt een groot probleem, zeker bij de meest kwetsbare groepen van de samenleving. Volgens onderzoek van het IMEC is 11% van de Vlamingen 'digitaal ongeletterd', en bestaat deze groep vooral uit mensen met een sociaaleconomisch zwakker profiel (Vanhaelewyn, B. & De Marez, L., 2016). Gezien de hoge kosten die gepaard gaan met de aankoop voor hardware en van jaarlijkse software licenties riskeert men hier erg grote ongelijkheden tussen scholen. Een bijkomend aandachtspunt is de thuistoegang tot een internetaansluiting, die meer en meer verondersteld wordt in het secundair onderwijs.

De Commissie zorgvuldig bestuur stelt zich bij dit thema dezelfde vraag. De Commissie stelt vast dat individuele iPads of laptops momenteel worden beschouwd als een geïndividualiseerd werkinstrument (Commissie Zorgvuldig Bestuur, 2015, p.39). Ze wijst er echter op dat hier de grens tussen de persoonlijke uitrusting van de leerling en de basisuitrusting van de school, vervaagt. Een school die bijvoorbeeld een verplichte iPad invoert, bespaart namelijk op haar basisuitrusting doordat er minder computers moeten aangeschaft en onderhouden worden. De Commissie stelt zich hierbij ook vragen bij de bredere context en welke rol het onderwijs hier op moet nemen.

“De Commissie moet vaststellen dat het onderwijs hier geconfronteerd wordt met zeer indringende vragen naar de implicaties van de informatiemaatschappij van de toekomst op de organisatie en de financiering van het onderwijs en de verdragsverplichting om te streven naar kosteloosheid ook van het secundair onderwijs.” (ibid, p.40)

Dat ook directies hier wakker van liggen blijkt uit onze directiebevraging. Op het einde van de directievragenlijst wordt er aan de directeurs gevraagd welke twee maatregelen de Vlaamse overheid in de toekomst prioriteit moet geven (keuze uit lijst van 6 maatregelen). Extra middelen om te digitaliseren krijgt hierin de tweede prioriteit na investeringen in bouw of renovatie.

Vervolgens willen we de aandacht vestigen op de **meerdaagse schoolreizen**. We stellen vast dat de praktijk van meerdaagse uitstappen in de eerste graad van het secundair onderwijs sterk gedaald is. Waar in 2006-2007 nog 48% van de leerlingen hiervoor uitgaven rapporteerden, is dit in 2017-18

---

¹⁸ De kost per km aangerekend is met 0,357 euro per km in dit onderzoek veel hoger dan de 0,15 euro per km die aangerekend werd in 2006-2007.

gedaald tot 28% van de leerlingen. Wie uitgaven rapporteert, vermeld daarentegen gemiddelde hogere uitgaven ten belope van 218 Euro in 2017-18 (t.o.v. 88 Euro in 2006-2007). Uit bijkomende analyses blijkt ook een sterke sociale gradiënt naar diploma moeder. Waar 30% van de leerlingen met een hoogopgeleide moeder deelneemt aan meerdaagse uitstappen, bedraagt dit slechts 18% bij leerlingen met een middelgeschoolde moeder (diploma secundair onderwijs) en 11% bij leerlingen met een laaggeschoolde moeder (geen diploma secundair onderwijs).

De gemiddelde uitgaven voor meerdaagse reizen in de eerste graad van het secundair onderwijs zijn ook hoog vergeleken met het bedrag van 425 euro als maximaal bedrag voor de minder scherpe maximumfactuur die momenteel geldt in het lager onderwijs. Net de combinatie van een scherpe stijging in uitgaven, een scherpe daling in gebruik en een hoge sociale gradiënt in dat gebruik pleit voor de **invoering van een minder scherpe maximumfactuur** in de eerste graad van het secundair onderwijs.

Kijken we naar de invloed van schoolkenmerken op de studiekosten in de eerste graad van het secundair onderwijs, dan zien we dat de verschillen in studiekosten tussen de netten groter zijn dan de verschillen in studiekosten volgens de schoolgrootte of het studieaanbod in de bovenbouw. De verschillen in de totale mediaankost per net lopen op tot 326 Euro. Dit is heel wat hoger dan de verschillen in totale mediaankost tussen kleine en grote scholen (49 Euro) of de verschillen naar studieaanbod in de bovenbouw (59 Euro). Ondanks verschillen in de samenstelling van de kosten, zijn de verschillen in de totale studiekosten voor leerlingen in de A-stroom en de B-stroom heel beperkt (12 Euro).

De kleine verschillen in mediane studiekosten tussen A-stroom en B-stroom en de kleine verschillen in de mediane studiekosten naar het studieaanbod in de bovenbouw leiden tot de vaststelling dat ook een **scherpe maximumfactuur** een waardevolle piste is om gehoor te geven aan de vraag naar meer structureel beleid inzake kostenbeheersing. Een maximumfactuur is namelijk een van de meest structurele en alomvattende praktijken voor kostenbeheersing. Een maximumfactuur komt dan ook, in tegenstelling tot een puur doelgroepgerichte aanpak, alle ouders ten goede. Het biedt ouders meer duidelijkheid over de totale maximale kostprijs van een schooljaar dan de huidige bijdrageregelingen. Tot slot kan men redelijkerwijs verwachten dat een maximumfactuur scholen aanzet om kostenbeheersend te werken en dat het tot een verhoogd kostenbewustzijn leidt.

Voor een bespreking van de mogelijkheden van de maximumfactuur en een evaluatie van cases rond de maximumfactuur in de eerste graad van het secundair onderwijs (Provinciaal Onderwijs Antwerpen, Stedelijk onderwijs Antwerpen, en een school in Gent) verwijzen we naar het onderzoek "**Kostenbeheersing in het secundair onderwijs. Een onderzoek naar goede praktijken**". In dit onderzoek worden aan de hand van tien case studies nagegaan welk beleid en welke praktijken scholen toepassen om schoolkosten te beheersen.

In recent onderzoek naar de toepassing van de werkingsmiddelen, maakten veel scholen al melding van een stijging van het aantal **onbetaalde schoolfacturen** (Groenez, Juchtmans, Smet, & Stevens, 2015). Dit werd bevestigd door onderzoek van de vzw SOS Schulden op School waar 70 procent van de scholen zegt geconfronteerd te worden met ouders die de rekeningen niet betalen. In onze directiebevraging geven alle directeurs (100%) aan dat hun school geconfronteerd wordt met onbetaalde rekeningen. Directeurs schatten dat gemiddeld 11% van de leerlingen een probleem heeft

van onbetaalde facturen. Voor 25% van de scholen ligt dit percentage hoger dan 15%, en voor 3% van de scholen is er bij 50 tot 60% van de leerlingen een probleem met onbetaalde facturen. De meeste scholen vinden de onbetaalde facturen dan ook een groot probleem, maar slagen er niet altijd in een passend antwoord te bieden. Dit vertaalt zich in het groeiend aantal scholen dat een beroep doet op incassobureaus. Vanuit deze vaststelling besliste Vlaams minister van Onderwijs Hilde Crevits om het project 'Samen tegen onbetaalde schoolfacturen' te financieren in samenwerking met Welzijnszorg, het Vlaams Netwerk tegen armoede, de onderwijskoepels, de koepels van de ouderverenigingen, SOS Schulden op School, CERA, MyTrustO. Bedoeling is om in eerste instantie visie te ontwikkelen in verband met armoede en het menswaardig innen van achterstallige facturen om vervolgens concrete beleidsmaatregelen uit te werken op maat van de school. Volgens onze bevraging heeft slechts de helft van de scholen een code of beleidsverklaring rond de beheersing van de studiekosten ontwikkeld. Het strekt dat ook tot aanbeveling dit project te versterken.

Bijlagen

Bijlage 1: Kostenrubrieken in het secundair onderwijs en tijdstip van bevraging

In onderstaande tabel geven we voor iedere kostenrubriek weer of ze in de eerste ouderbevraging, de vervolgebvraging en de directiebevraging opgenomen zijn.

	1 ^{ste} ouder	2 ^{de} ouder	Directie
0. Vast bedrag/voorschot/bijdrageregeling			
Welk vast bedrag en voor wat wordt het gebruikt	x	x	x
Hoeveel rekeningen zijn er geweest		x	x
1. Schoolboeken en drukwerk			
Kosten van schoolboeken, werkboeken en agenda	x	x	*
Print -en kopiekosten (bv. losse kopieën uitgedeeld in de les, printkosten thuis, ...)	x	x	*
Kosten voor tijdschriften, (elektronische) abonnementen, kranten,...	x	x	x
2. Kledij			
Kledingkosten specifiek voor school (labo-en stofjassen, overalls, uniform, schoeisel, sportkledij, werkkledij, persoonlijke beschermingsmiddelen bv. veiligheidshelm, lasbril, handschoenen,...)	x	x	x
3. Schoolmateriaal			
Kosten van duurzame uitrusting nodig voor studies (boekentas, woordenboeken, atlas, rekenmachine, passer, muziekinstrumenten, messenset, föhn, kapsterpop, naaimachine, etsnaalden, ...)	x	x	*
Kosten van vakspecifieke duurzame schoolartikelen (muziekinstrumenten, fototoestel, messenset, ...)	x		*
Kosten voor verbruiksmateriaal nodig voor studies (notablokken, kaftpapier, tekenpapier, schrijfgerei, knutsel -en tekengerief (vb. inkt, verf, pastelkrijt), hout, stof, ingrediënten...)	x	x	
Kosten voor ICT en toebehoren (printer, USB-stick, laptop, software, internet, gebruik PC klassen,...)	x		x*
4. Vervoerskosten van en naar school			
Vervoerskosten van en naar school (fiets, bromfiets, abonnement openbaar vervoer, helm, slot,...)	x		*
5. Schoolactiviteiten			
Kosten verbonden aan sportlessen	x		x
Kosten verbonden aan ééndaagse schooluitstappen of didactische activiteiten (studiebezoek, bedrijfsbezoek, werkatelier, technische of artistieke opleidingen/workshops, sportdag, schaatsen, zwemmen, voorstelling cultureel centrum,...) (inclusief vervoer)		x	x
Kosten verbonden aan meerdaagse schooluitstappen (studiereizen, internationale uitwisselingsprojecten, ...) (inclusief vervoer)		x	x
6. Eten en drinken op school			
Voedingskosten (warme maaltijd, broodmaaltijd, drank, koek, fruit, ...)	x		x

Kosten verbonden aan middagverblijf/gebruik van de refter	x		x
7. Internaatkosten			
Internaatkosten (verblijfskost, kosten inbegrepen maaltijden, ...)	x		x
8. Buitenschoolse kosten			
Kosten verbonden aan specifieke schoolgebonden evenementen buiten de schooluren (dactylo, vrijwillige deelname aan scholenkampioenschappen, olympiades, ...)	x	x	
Kosten verbonden aan studie en opvang (studie buiten schooltijd,...)	x		x
Studiebegeleidingskosten/buitenschoolse hulp (bijlessen, logopedie, taallessen ...)	x	x	
9. Steunactiviteiten en andere uitgaven			
Kosten verbonden aan certificaten en bewijzen nodig voor de opleiding (veiligheidsattest, medische attesten, lassercertificaat, ...)	x	x	
Kosten verbonden aan steunacties voor de school, oudervereniging of liefdadigheidsdoelen: wafelbak, tombola, sponsorloop, financiële steun voor goede doelen, toneel,...	x	x	*
Andere uitgaven (huur locker/ opbergkastje, bijdrage leerplatform, klasfoto, jaarboek, cadeautjes, kost betaalkaart, specifieke thema-of projectdagen zoals 100 dagen, milieudag,...)	x	x	*
10. Onderwijsuitgaven als gevolg van een functiebeperking			
Uitgaven voor dagdagelijkse of gespecialiseerde ondersteuning (vrijwilligers, persoonlijke assistent, therapie, tolkuren, meerkost tijdens schoolactiviteiten...)	x	x	x
Uitgaven voor extra (leer)middelen en materiële hulpmiddelen (brailleteksten, voorleessoftware, aangepaste werktafel, aangepast vervoer, ...)	x	x	

Bijlage 2: Verdeling van scholen naar aanbod in de bovenbouw

Aanbod in de bovenbouw ¹⁹	Populatie		Eerste bevraging		Vervolg- bevraging		Directie- vragenlijst	
ASO /ASO-KSO	174	24.9%	11	14.7%	8	13.3%	9	19.2%
ASO-KSO-TSO	64	59.2%	5	6.7%	4	6.7%	2	4.3%
ASO-TSO-BSO	142	20.4%	15	20.0%	12	20.0%	9	19.2%
KSO	13	1.9%	4	5.3%	2	3.3%	3	6.4%
KSO-TSO-BSO	14	2,0%	6	8.0%	6	10.0%	4	8.5%
TSO	11	1.6%	0	0.0%	0	0.0%	0	0.0%
TSO-BSO	242	34.7%	33	44.0%	27	45.0%	20	42.5%
BSO	7	1.0%	0	0.0%	0	0.0%	0	0.0%
ASO-KSO-TSO-BSO	5	0.7%	1	1.3%	1	1.7%	0	0.0%
Geen bovenbouw	21	3.0%	0	0.0%	0	0.0%	0	0.0%
Totaal	697	100%	75	100%	60	100%	47	100%

¹⁹ Op basis van het aanbod in het 3de jaar.

Bijlage 3: Gewichten naar studieaanbod, net en schoolgrootte

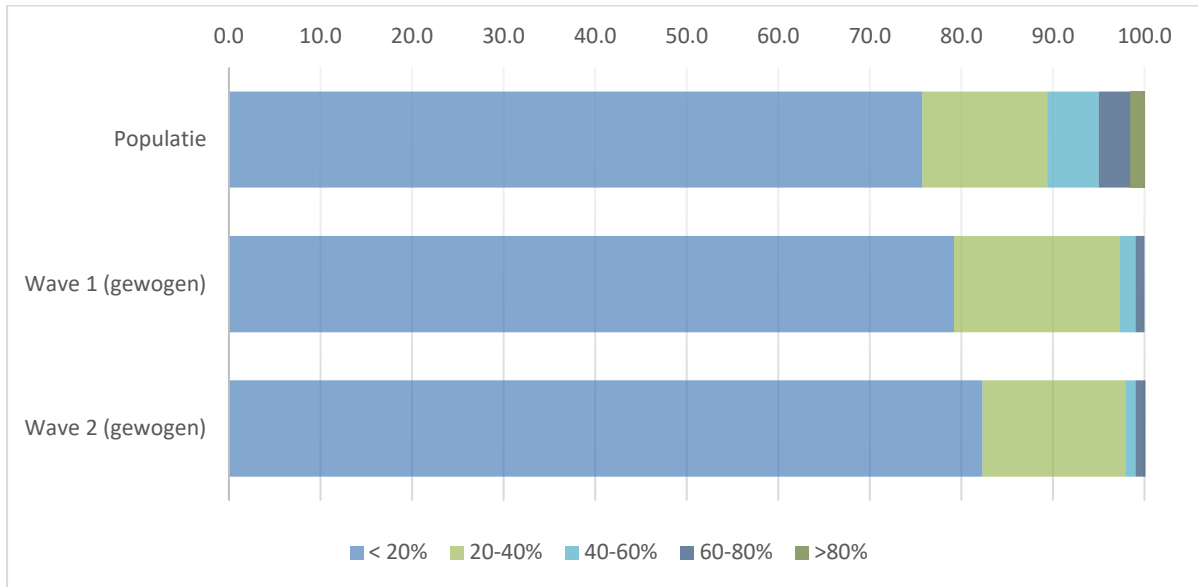
Schoolnet	Aanbod	Grootte	Wave 1	Wave 2	DIR
GO	ASO/KSO-TSO-BSO	meer dan 700 leerlingen	0,570	0,754	0,637
		minder dan 400 leerlingen	0,905	1,597	1,349
		tussen 400 en 700 leerlingen	1,207	1,065	0,899
	Middenscholen of enkel ASO (en KSO)	meer dan 700 leerlingen	0,251	0,222	0,187
		minder dan 400 leerlingen	1,911		1,424
		tussen 400 en 700 leerlingen	1,408	1,242	1,049
	TSO-BSO	meer dan 700 leerlingen	0,805	0,710	0,599
		minder dan 400 leerlingen	0,503	2,219	0,937
		tussen 400 en 700 leerlingen	0,654	0,577	0,487
	ASO-TSO	meer dan 700 leerlingen	0,503	0,444	0,375
		minder dan 400 leerlingen	0,503	0,444	
		tussen 400 en 700 leerlingen	0,402		
VGO	ASO/KSO-TSO-BSO	meer dan 700 leerlingen	3,821	3,372	
		minder dan 400 leerlingen			
		tussen 400 en 700 leerlingen	0,629	0,555	0,937
	Middenscholen of enkel ASO (en KSO)	meer dan 700 leerlingen	2,112	2,795	2,360
		minder dan 400 leerlingen	1,961		2,922
		tussen 400 en 700 leerlingen	1,978	1,745	2,210
	TSO-BSO	meer dan 700 leerlingen	0,666	0,588	0,993
		minder dan 400 leerlingen	2,916	2,574	2,173
		tussen 400 en 700 leerlingen	0,759	0,737	0,888
	ASO-TSO	meer dan 700 leerlingen			
		minder dan 400 leerlingen			
		tussen 400 en 700 leerlingen	1,006	0,887	1,498
OGO	ASO/KSO-TSO-BSO	meer dan 700 leerlingen	0,151	0,133	
		minder dan 400 leerlingen			
		tussen 400 en 700 leerlingen	0,503	0,444	0,375
	Middenscholen of enkel ASO (en KSO)	meer dan 700 leerlingen	0,101	0,177	0,075
		minder dan 400 leerlingen	0,503	0,444	0,375
		tussen 400 en 700 leerlingen			
	TSO-BSO	meer dan 700 leerlingen	0,226	0,266	0,337
		minder dan 400 leerlingen	0,855	0,754	1,274
		tussen 400 en 700 leerlingen	0,302	0,266	0,300
	ASO-TSO	meer dan 700 leerlingen			
		minder dan 400 leerlingen			
		tussen 400 en 700 leerlingen			

Bijlage 4: Vergelijking van mediaanprijzen met vorig onderzoek

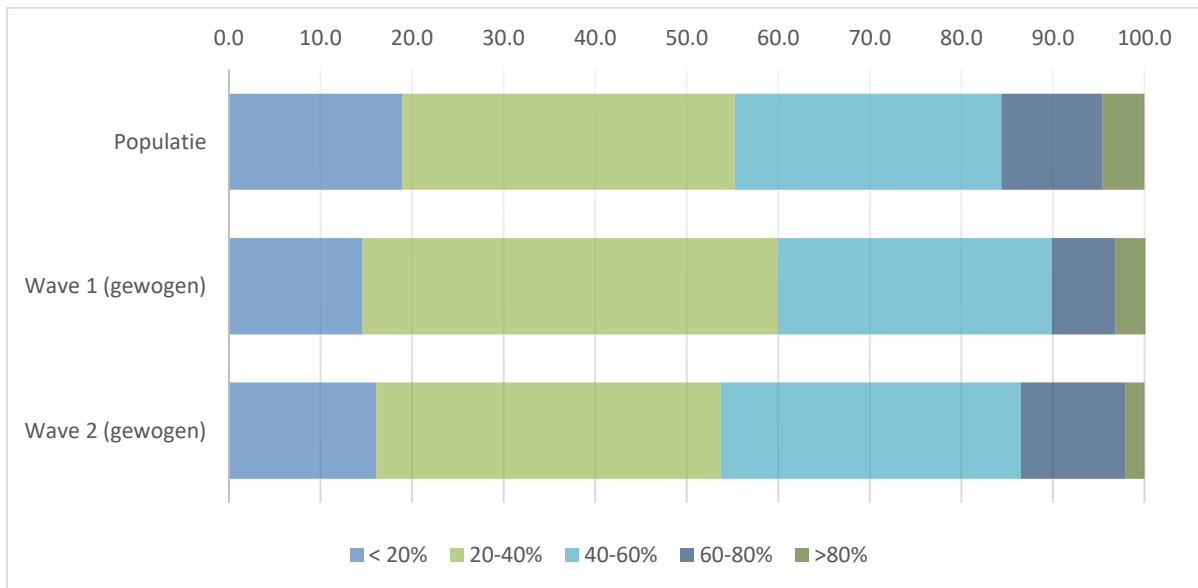
	Mediaan 2006	Mediaan 2006 in prijzen van 2017	Mediaan 2017	Toe- of afname (2006=100)
Schooluitrusting	624,4	738,54	722,50	97,82
Drukwerk	231,27	273,55	300,00	109,67
Schoolmateriaal	246,67	291,76	245,00	83,97
Kledij	21,1	24,96	30,00	120,19
ICT	83	98,17	143,75	146,43
Forfaitair bedrag	210	248,39	200,00	80,52
Schoolactiviteiten	78,1	92,38	49,50	53,58
Meerdaagse schoolreizen	81,9	96,81	275,00	284,06
Steunactiviteiten	13,9	16,44	38,00	231,11
Facultatieve uitgaven	33,2	39,27	22,50	57,30
Totaal zonder vervoer	862,6	1019,59	945,50	92,73
Vervoerskosten 1 (verplaatsing)	88,5	104,61	175,66	167,92
Totaal + vervoerskosten 1	862,6	1019,59	1156,5	113,43
Vervoerskosten 2 (verplaatsing + accessoires met afschrijving)	.	.	40,00	.
Totaal + vervoerskosten 2	.	.	1207,35	.

Bijlage 5. Verdeling van scholen naar socio-economische kenmerken en thuistaal na weging

Figuur 14. Percentage leerlingen met een andere thuistaal dan het Nederlands in scholen in populatie, en gewogen in wave 1 en wave 2

Figuur 15. Percentage indicatorleerlingen in scholen in populatie, en gewogen in wave 1 en wave 2

Bijlage 6. Gebruik en afstand van het woon-schoolvervoer in 2006-2007

Tabel 54. Gebruik (%) en afstand (km) van het woon-schoolvervoer in 2006-2007

	Gebruik		Afstand (km)			
	%	Mediaan	Min	Q1	Q3	Max
Te voet en/of fiets	33,4%	3,00	0,20	1,50	5,00	20,00
Auto	4,3%	8,00	4,00	7,00	10,00	30,00
Openbaar vervoer	24,3%	9,00	2,00	5,00	12,00	50,00
Schoolbus	.	.	.	.	.	.
Te voet/fiets + openbaar vervoer	12,5%	8,90	2,50	5,00	15,00	25,00
Auto + openbaar vervoer	6,6%	8,60	2,00	5,00	10,05	46,00
Andere combinaties	19,0%	5,00	0,00	3,00	7,00	20,0
Totaal	100,0	5,00	0,00	3,00	9,20	50,00

Bibliografie

- Commissie Zorgvuldig Bestuur (2015). *Jaarverslag 2015, adviezen en beslissingen 2008-2015*. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming. Te raadplegen op: <http://www.agodi.be/sites/default/files/atoms/files/CZB%20jaarverslag%202015.pdf>
- Coomans S., Groenez S. & Kuppens S. (2016). *Ontwikkeling van een studiekostenmonitor: Eindrapport*. KU Leuven – HIVA, Leuven.
- Denys J. & Cossey H. (1987). *Studiekosten in het secundair onderwijs: eindrapport, KU Leuven – HIVA*. Leuven.
- Francken L., Hedebouw G. & Ringoot M. (1983). *Studiekosten in het secundair onderwijs: eindrapport*. KU Leuven – HIVA, Leuven.
- Fripont, I. and Bollens, J. (2001). *Studiekosten in het secundair onderwijs, Wat het aan ouders kost om schoolgaande kinderen te hebben*. HIVA-KU Leuven, p. 155.
- Groenez, S., Juchtmans, G., Smet, M., & Stevens, C. (2015). *Analyse van het nieuwe financieringsmechanisme voor de werkingsmiddelen van scholen*. Leuven.
- Poesen-Vandeputte, M. and Bollens, J. (2008). *Studiekosten in het secundair onderwijs. Wat het aan ouders kost om schoolgaande kinderen te hebben*. HIVA-KU Leuven.
- Vanhaelewyn, B. & De Marez, L. (2016). *Digimeter 2016: measuring digital media trends in Flanders*. Gent: IMEC.